

híd

mtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet

IRODALMI, MŰVESZETI TÁRS-
DALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.

XXIII. EVFOLYAM 4. SZÁM 1959.

A P R I L I S

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VÉBEL LAJOS
/ VUKOVICS GEZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

Ave vita...

Sinkó Ervin

A varsói Gestapo börtönében egy ismeretlen fogoly ezt a mondatot írta cellája falára:

*„Dulce et decorum
est pro patria mori!”*

Kerekded betűkkel írta, de a második sor úgy hanyatlik ferdén és erőtlően lefelé, mint tán felemelt karja magának az embernek, aki — egy érelyes és függőleges felkiáltójellel — még ezt a végső biztatást akarta küldeni azoknak, akik majd az ő helyére és az ő sorsára jutnak.

Dulce et decorum est pro patria mori... A mondat túlon túl ismerős. Az első latin mondatok között volt, amiket már a gimnázium első osztályában meg kellett tanulni — s egy volt ama magasztos erkölcsi axiómák közül, amelyekkel szemben ösztönszerűen, s már első hallásra gyanakvó ellen-szenvvel viseltetem. S azt hittem, helyes ösztönnel.

A halál és a hősi halál kultuszában mindig van valami, ami deklamatórikusnak hat, mint minden nem egészen mélyen átgondolt, nem egészen őszinte nagy szó. Az élő, aki magasztalja a hősi halál édességét, megtagadja az együttérzést és a szolidaritást azokkal, akik megpróbálták az erőszakos halál keserűségét. És azonkívül csak szavakkal, mert olyan dologról beszél, amit személy szerint ő maga nem próbált meg, hiszen él.

De van a „dulce et decorum”-nak, mint erkölcsi axiómának egy további végzetes konzekvenciája is. Ha a hazáért meghalni édes és dicsőséges, ebből logikailag és — ami még fontosabb — a gyakorlatban is az következik, hogy nem kevésbé édes és dicsőséges a hazáért gyilkolni is. És természetesen rabolni és hódítani is. Mert hiszen, ha a haza a legdrágábbnak, az életnek a feláldozását is édessé és dicsőségessé teszi, akkor a haza minden ész-

* Tanulmány-részlet.

szerűsége és embersége felül álló fétis, melynek minden természetes érzelmet és erkölcsi normát gondolkodás nélkül alá lehet és alá kell rendelni.

Ez a varsói Gestapo börtönében, a cella falán ma is látható üzenet azonban nem ugyanazt jelenti, mint az az axióma, melyet az iskolában tanultunk. Egész más jelent, noha, ami a szavakat illeti, ugyanaz. Aki erre a falra írta ezeket a szavakat, nem másokat küldött, hanem maga készült a halálba. És a börtön falára írva, ezek a szavak nem a hősi halálra, hanem az élethez való hűségre biztatnak, a hűségre, melytől még a halál se tud eltántorítani. Ami másutt hazug szólam, itt hűség és cselekedet. Hűség ismeretlen bajtársak iránt, akik majd ugyanabban a vigasztalan cellában az ismeretlen ember keze írta üzenetben, ha tán csak egy pillanatra is, legalább annyi biztatást találnak, amennyit egy meleg kézszorítás jelent. S mert megkínzott, halálba készülő anonim írta őket börtöne falára, a szó új szubsztanciát kap, a szavakon átüt, átvilágít a b e n s ő gesztus, azé az emberé, aki már a hóhérok kezében, még egyszer hátranéz, hogy az életnek küldjön üzenetet. És ennek a névtelennek a helyzetében és ebben a börtönben a haza fogalma is új jelentést kapott: nem történelmi fétis, hanem valami emberi, amit az ember-telenség ellenében ki kell harcolni, valami, ami nem „a megszentelt múlt”, nem is a szörnyű jelen, hanem a jövő, melyet meg kell teremteni.

Ez az, ami mindenekfölött jellemző azokra az írásos emberi dokumentumokra, amelyekben forradalmárok, harcos antifasiszták és általában a fasiszmus áldozatai az élőkől és az élettől búcsúzva egész lelkiállapotukat, gondolataikat, szenvedéseik, harcuk és életük végső megismeréseit igyekeztek kifejezni: bármennyire különböznek is egymástól nemzetiségükben, társadalmi eredetükben, életkorban, politikai meggyőződéseikben, egykori szokásaikban, egyéni hajlamaikban és vérmérsékletükben, ezek a halálbamenők szinte kivétel nélkül az életet üdvözlik, az életben hisznek, az életért rajonganak, az életért, amely majd akkor lesz, amikor ők már nem lesznek.

A halál és a véráldozat, egy emberfeletti, azaz embertelen hatalom szolgálatában való pusztulás kultuszával, az ész és a „közönséges” emberi érzelmeket megvető, öntelt és ittas fanatizmussal szemben a gyűjtőtáborokból és börtönökből kicsempészett levelekben, s különösen épp a legharcosabb, halálra ítélt antifasiszták leveleiben a higgadt, fontolgató és világos tárgyilagosság uralkodik. Mintha ezeknek a leveleknek írói még továbbra is, folytatólagosan annyira el volnának foglalva az élet dolgaival, hogy képzeletüket még csak foglalkoztatni is alig tudná a már közvetlen testi közepükbe került halál. Ennek a benső magatartásnak egyik legkifejezőbb dokumentuma a horvát kommunistának, Rade Končarnak a levele. Fémmunkás, aki az illegális Jugoszláv Kommunista Párt egyik vezető személyiségéeként bejárta Horvátországot, hogy a fasiszta megszálló hadseregek ellen harcot és partizán harci egységeket szervezzen. Harmincéves, amikor Szplitben, 1941 novemberében egy razzia alkalmával elfogják. A következő levelet pár hónappal később, zágrebi elvtársainak írta:

„Van itt egy zágربی, jelentést küldök nektek esetéről és helyzetéről, mert meglehetősen érdekes. Lebukásában nem kis részben hibás a hely, ahol lakott, nagyon rosszak voltak a szomszédai, egy olasz tiszt és Hohmann, akit megöltek. Nem tudja, hogy a rendőrséget ők hívták-e, vagy véletlenül jött, s meglepetésszerűen ütöttek rajta. Két hamis igazolvány volt nála. Aznap érkezett Sibenikből. Az egyik igazolványát egy jóbarátnak kellett volna megőrzésre hagynia, de a jóbarát nem fogadhatta. Amikor aztán igazoltották, átkutatták a szobáját, s kezdték őt magát is megmotozni, látta, hogy megfogják találni nála a másik hamis névre szóló igazolványt is, s hogy ennek következtében biztosan elviszik a rendőrségre. Odaadta neki a pénziárcáját, amelyben néhány fénykép és igazolvány volt, és elment a

három rendőrségi ember mellett. Azok valószínűleg azt gondolták, hogy a klozetra megy, ő azonban mindhármuk szeme láttára a kijáratához rohant, aztán le a lépcsőn, ki az utcára és menekült tovább a Vrhmanoska, Istarska utcán át a Vrazova utcába, ott megfordult és miután meggyőződött róla, hogy azok nem követték, beszaladt egy udvarba. Szerencsétlenségére meglátta egy civil, és amikor odaértek a detektívek, megmondta nekik, hogy melyik udvarban tűnt el. Amikor a detektívek bementek az udvarba, ő az udvar másik kijáratán keresztül menekült, utána lőttek kétszer, de nem találták el, csak a kabátját, tovább rohant az utcán és beugrott egy kertbe. Közben azonban azok harmadszor is lőttek, s a lábába találtak, úgyhogy a lába csontja a térden felül megrepedt, a földre esett és nem tudott tovább menni. Ezek után bevitték a kórházba, ugyanaznap este kihallgatták. Azt mondta, hogy igazi neve Reić Iván, Szplitben született, de még gyerekkorában a szüleivel Zágrábba költözött, s hogy most azért jött, hogy olajat szerezzen, mert azt Zágrábban nem lehet kapni, hogy az igazi igazolványára nem tudott utazási engedélyt kapni Sibenikbe a rokonai látogatására, azt mondta, hogy egy ismeretlen ember, Zágrábban, akivel a rendőrség épülete előtt találkozott, száz líráért szerzett neki hamis igazolványt és utazási engedélyt. Amde másnap a detektívek meg tudták, hogy Szplitben a Reić név ismeretlen, a lakásadónyját is kihallgatták, s az elmondta, nekik, hogy egy leány járt a lakójához és hozott neki ebédet. Este aztán eljöttek hozzá a civil kórházba, követelték, hogy mondja meg az igazi nevét, s hogy ki az a lány, aki neki ebédet hozott, miért jött Szplitbe, s miért ment Sibenikbe. Hoztak két cédulát is, az egyik a hajójárról voltak adatok feljegyezve, a másikon adatok arról, hogy Bécs közelében hol vannak benzintartályok, s azt mondták neki, hogy ezeket a cédulákat a szobájában találták, mondja meg, kitől kapta őket. Ő megmaradt eredeti vallomása mellett, hogy a neve Reić, hogy a leány valamelyik vendéglőből való, s nem tudja, hogy hívják, és hogy a cédulák nem az övéi. Harmadnap a sebészek eltávolították a lábából a golyót. Negyednap este nyolckor karabinierik és rendőrök jöttek érte és erőszakkal elvitték a katonai kórházba. Ugyanaznap este odakötötték az ágyhoz és verni kezdték, hogy bevallja, ki az a lány, aki neki az ebédet hordta, kitől kapta a cédulákat, verték, két-három órán át verték és kihallgatták, az ütlegeleésektől néhányszor elájult. Másnap reggel nyolctól délig folytatták a verést, délután gumibottal rettenetesen össze-vissza agyabugyálták, de nem sikerült vallomást kicsikarni belőle. Aztán erőszakkal sót tömtek a szájába, sikerült egy három decis pohárból a fele sót belétömnődök, így hagyták magára, azt gondolva, hogy a szomszág majd rákényszeríti, hogy megvalljon mindent, amit akarnak. Egyedül hagyták a szobában, s elmentek enni. Amíg normális állapotban volt, sikerült szabaddá tenni magát, mert miközben verték, rángatózott és a szíjak, amikkel meg volt kötözve, meglazultak, kihúzta előbb az egyik karját, aztán egészen felkelt, erre még jól emlékszik, később valami abnormalis állapot hatalamasodott el rajta, valamiféle lázálom, így megkínózva és rettenetesen szomszasan a sótól, amit beletömtek. Semmiképp se tudja, hogy történt, hogy a második emeletről kiesett az ablakon. A fejére esett, két helyen megrepedt a koponyája, s négy napig önkívületi állapotban volt. Azt hitték, meghal, hívták hozzá papot is, hogy imádkozzék, negyednap, amikor magához tért, kérdezték tőle, hogy miért akart az ablakon keresztül megszökni. Ő nem hitte el, hogy csakugyan így volt, mert semmire sem emlékezett. Aztán nem verték, öt hónapig állandóan csak őrizték, egy karabinieri és egy detektív. A zágrábi rendőrségtől, ahová elküldték a fényképét, kértek róla adatokat, onnan meg is kapták az igazi nevét és a jellemzést, hogy veszélyes kommunista és hogy a kommunista pártnak és akciónak egész Horvátországban nagy szervezője. Később Zágrábból kérték a kiadását. Amikor Szplitben elkezdték a nagy letartóztatásokat, sokaknak

megmutatták a rendőrségen a képét, némelyeket addig vertek, amíg be nem vallották, hogy bombát dobtak a zenekarra a Tartalijna utcában és hogy ő is ott volt az összejöveteleiken és részt vett a zenekar elleni merénylet előkészületeiben. Ő ezt nem ismerte be, mert ezeket az embereket sose látta s nem is volt ott az összejöveteleiken. A katonai kórházba eljött hozzá egy katonai bizottság, felolvasták neki a rendőrségi aktúkat, hogy mivel van vádolva. Helyzete igen komoly. A legsúlyosabb vád az, hogy ő szervezte a zenekar elleni merényletet. Ő bizonygatta a katonai bíróság bizottságának, hogy nem igaz, amivel vádolják, s csak a katonai bizottság jegyzőkönyvét írta alá, mert abba beleírták az ő nyilatkozatát, a rendőrségen semmit se ismert be, s nem is írt alá semmit. A zágrábi rendőrség szintén erősen terheli. Tehát, amint látjátok, helyzete igen nehéz. Segítsetek neki, ha lehetséges. Ha lehet pénzzel valamit elérni, jelentsétek ezt övének Zágrábba, hogy adjanak. Egyébként, ha az első csoporttal kerül a bíróság elé, biztos jelölt a falhoz állításra. Különben nem kishitű, s nincs is kétségbeesve, noha el van készülve a legrosszabbra, de meglehetősen bízik abban, hogy a dolgok kedvezően fognak fejlődni, tekintettel a nemzetközi harcéri helyzetre. Van egy kérése. Arra az esetre, ha falhoz állítják, közöljétek utolsó gondolatait, amelyekkel a halálba megy, ezek pedig: üdvözlét az Öregnek (a központi vezetőségnek), J. és H. bátyónak (a jugoszláv és a horvát kommunista párt), mindazoknak, akikért életét adja, s végül üdvözlét küld élettársának és az ő kis prolijának, örökösének, akit sajnos nem fog látni. Egészségi állapota meglehetősen, csupán attól fél, hogy a fejével lesznek komplikációk, a lába kicsit hibás marad majd, de nem nagyon. Hogy mi mindent szenvedett, azt nem lehet leírni. Különösen a fejével kapcsolatban. Ha lehet, küldjétek el ezt a levelet övének Zágrábba, hogy ők is tudomást szerezzenek esetéről. Sokszor és a legőszintebben küld elvtársi üdvözlét

Az új tata

A levél, nyilván konspiratív elővigyázatosságból van úgy írva, mintha írója egy harmadik személy „meglehetősen érdekes esetéről”, s nem a maga sorsáról küldene tudósítást. Szembetűnő azonban, hogy a levél írójának egyénilig is mennyire megfelel épp ez a személytelen és pusztán a tényeket beszéltető közlési mód. Ez a levél klasszikus példa arra, hogy milyen mértékben megelevenítheti egy ilyen egyoldalú dialógus nemcsak azt, aki beszél, hanem azoknak a lelki arculatát is, akikhez szól. Rendkívül jellemző nemcsak a levélíróra, hanem Rade Končar elvtársaira, a zágrébi kommunistákra is, akiknek ír, hogy miről n i n c s szó a levélben, hogy mi az, amiről feleslegesnek tartja a tények személyes kommentálását, feleslegesnek tart mindent, ami csak hasonlíthat is buzdításhoz. Aki ezt a levelet írta, biztos volt abban, hogy kinek ír, úgy ítéli meg helyzetét, mint ő, s hogy az ő helyzetében ugyanazt tennék s ugyanúgy gondolkodnának, mint ő. Nincs tehát a levélben semmi, ünnepélyes hitvallás, és épp ez teszi ezt a levelet a maga tömörségében minden közvetlen szubjektív kifejezésnél kifejezőbb szubjektív emberi dokumentummá. Az írója számára magától értetődő az „a v e v i t a”, s hogy az elviselhetetlent is el kell és el tudja viselni. A pátoz nem a szavakban, hanem az emberben van, aki egyetlen szót se veszteget arra, hogy miként viszonylik minden kinhoz, amit elszenvedett, s ami minden valószínűség szerint — még vár rá. „Egyébként, ha az első csoporttal együtt kerül a bíróság elé, biztos jelölt a falhozállításra... Különben nem kishitű, s nincs is kétségbeesve, noha el van készülve a legrosszabbra, de meglehetősen bízik abban, hogy a dolgok kedvezően fognak fejlődni tekintettel a nemzetközi és a harcéri helyzetre...” A halállal szemben a változatlanul fontolgató értelem, a megfontoltság az, ami minden extatikus márnál és rajongásnál erősebbé teszi. Megrendítő „az új tata” szava „az ő kis prolijáról, akit sajnos nem fog látni”, s hogy ugyanakkor,

bár tudja, hogy meg fogják ölni, a következő sorai elárulják, hogy hiába tudja, elképzelni mégse képes a halált. „Egészségi állapota meglehetősen... a lába kicsit hibás marad majd, de nem nagyon”. S van egy szó a levél végén, amely még ennél is megrendítőbb. „Sokszor és a legőszintébben küld elvtársi üdvözetet...” Ez a „legőszintébben” annak az embernek az ajkáról, aki életét adja azokért, akiknek ír — ez valóban felesleges. De épp ez az. Azáltal, hogy teljesen illogikusan éppen őszinteségével kapcsolatban engedi meg magának a felső fok használatát, a szemérmes emberi melegség olyan intenzitással sugárzik belőle felénk, hogy a kemény harcosnak ezt a búcsúlevelét a gyengéd emberség egyik legszebb történelmi dokumentumává teszi.

A fanatizmus mindig vak és vad. De különösen elvakult és vad akkor, ha aszkézissel párosul. Aki rögeszméje szolgálatában megölt magában minden örömrre való képességet, az hozzáférhetetlen lesz minden emberi fájdalom számára is.

Ave vita... Ez az ave vita nem a vallási, nem is a politikai fanatizmusnak, hanem egy élet tudatos erkölcsi pátoszának a szava. Szava annak az emberségnek, mely lehet életet betöltő szenvedély. Nem elvakult, hanem épp világosság nélkül élni nem tudó embernek a szenvedélye.

„Huszonhat éves vagyok és szeretem az életet. Élveztem minden rezzenését, legcsekélyebb pillanatát is. Szeretem az embereket, szeretem a gyerekeket, szeretem a természetet, a mi karsztunkat, hegyeinket és tengerünket. És épp azért, mert szeretem mindazt, ami körülvesz, minden sajnálkozás nélkül adom oda életemet a Pártért, a jövőért...” — írja elvtársaihoz intézett búcsúlevelében a trieszti szlovén Pino Tomažič. 1941 december 11-én — amikor ezt írja — már tizennyolc hónapja volt börtönben, és a fasiszta bíróság már kihirdette az ítéletet, mely golyó általi halálra szőtt.

A Párt! Ez nem valami rajta kívülálló, mágikus hatalom, hanem saját, személyes, legintimebb életakarátának a testté vált emanációja. Mert ugyanakkor a hónapnak tizenötödik napján, reggel öt órakor, közvetlenül kivégzése előtt szinte ugyanazokkal a szavakkal búcsúzik attól a leánytól, akit szeret, mint elvtársaitól:

„Szép volt az élet, élveztem minden pillanatát, a nap minden sugarát, a legkisebb esőcsoppet is...”

Szerette az életet. De olyan erősen, hogy szereti még akkor is, amikor már tudja, hogy az utolsó pillanatokat éli, kivégzése előtt hajnalban írja e sorokat a börtönből:

„Ha az idő szép lesz, örülni fogok, és még egyszer üdvözlöm majd a természetet és a világot. Semmi se lesz nehéz, egy pillanat alatt túl leszek rajta...”

Nem, nincs az a fanatizmus, mely az ave vitára képes. A fanatizmus mindig vak és még az eksztázisban is vadul türelmetlen. Nem képes mosolyogni. Pino Tomažič azonban mosolyog, mikor ebben az utolsó levelében megemlékezik a papról, aki azt hitte, hogy megtérítheti és vigasztalhatja a halálraítéltet.

„Az ímént itt járt nálam a pap. Nyugodtan beszélgettünk, megmondtam neki, hogy az én ulam meg van határozva és én nem változtatok rajta. Úgy váltunk el mint jó barátok, mert foglalkozása ellenére is derék legény.”

Pino Tomažič, a huszonhat éves trieszti szlovén kommunista derűs és tudatos harcos, szenzibilis minden emberi iránt. A természetben, az életben, a harcban, de az emberi értelem nagyságában, a gondolatban rejlő pozízió iránt is.

Hallgatóg üzenet egy távoli költőtárustól

Fehér Ferenc

Hallgatók fáradottak esti tündésével, akik egyre óvatosabban mondják ki: kenyér, só, szerelem, élet;
hallgatók kaszárnyaudvarok szomszédtisztelő szögesdrótjaival, fegyelmezetten;
hallgatók éjjeli órák ürbe fülelő rejtjeleivel morzézó szívebben;
hallgatók négy folyó visszanéző tekintetével szememben;
hallgatók a vallató mindennapok ítélőszéke előtt is, következetesen;
hallgatók ibolyát virágzó szirénák némaságával, berekedten;
hallgatók hivatalnokok percmutatót leső feszülésével, egyre szemtelenebben;
hallgatók, mert megszoktam, hogy mások beszélnek helyettem;
hallgatók, mint hűlt szobák falán kép a keretben;
hallgatók, mert a toll kenyérkereső szerszám a kezemben;
hallgatók, mert a szótlán szerelem asszonyát mindmáig kerestem;
hallgatók, mert a hallgatásra rettentő jogot szereztem;
hallgatók, mert kit sem érdekel: hogy érzem magam e szerepben;
hallgatók, mint örök várakozóak hallgatnak, egymásra meredten;
hallgatók, mert a hallgatásom is beszél helyettem;
hallgatók, mert tudom, hogy egyszer nekem kell felelnem;
hallgatók, mert a kép is beszél a keretben;
hallgatók, hogy a szavak érvényét visszaszerezsem;
hallgatók konokul, egyre beszédesebben!

Néma utazás

Fehér Ferenc

*A hallgatás halálos indája jön be,
nézem narancsfák közt a szállingó havat.
Ha volt kezdet, előbb a magányom volt-e,
vagy itt e daltalan olasz tavak?*

*Kiránduló vagyok csak itt is. Hazátlan,
ablakon kihajló, szótlán átutazó.
Magam meg nem mutathatom dadogásban —
csak halott magzat, ha el nem árul a szó.*

*De valami a szónál is hatalmasabb:
a szó, amit hangosan szólni se szabad.
...Nézd, csákányosok! Mind föltekint. Velük*

*robban be a vad szél. Arcod könnyes maszat.
Nézed őket, mint — diákként — falud alatt,
s nincs szó, hogy szóraváltsad pengés tekintetük.*

Boszniai dopisznica

Fehér Ferenc

*Mentem dukátok csörgésével a fülemben,
mentem janicsárok lánccsörgése nyomán.
Hószin nyugalmú topolyfák alatt meneteltem,
végig a gyermekként jajduló Bosznián.*

*Hegyek hátán a bocskoros gond ballagott.
Szemében felhős-szakállú ószláv istenek.
Sziklához szegeztek dárdás illír bánatok,
s úgy tűnt, a források lávaként dörögnek.*

*Megállítottak fűkönnyű keleti neszek,
kőgombás temetők, eszmélő vizek;
a csarsiják fölött ellengő fűszerizek,
és időt ringató vesszeikkel a fűzek.*

*Megállítottak szülői bús erekljét, —
kőlapot betűző, bámész kisdiákok...
Az érdes kőlapon ujjukat ők vezették —
a megfagyott igmáni partizánok.*

Vázlat József Attila ars poetikájáról

Bori Imre

I.

József Attila művészetelmélete, irodalomról alkotott felfogása szorosan kapcsolódik világnézete, társadalmi élete változásaihoz, fejlődéséhez. Tudott dolog, hogy József Attila azoknak a ritka költőknek egyike, aki legalább a költészetben meg tudta látni az élet harmóniáját, akinek a művészetről való felfogása nem esetlegességek, véletlenek sorozatából állt, hanem a legmagasabb fokú tudatossággal építette ki azt, világnézete alapjaiból bontotta ki, mintegy világnézetének szerves részévé téve, úgyhogy végül is, nagyon jellemzően világnézete egyetemességévé tágult, hisz másképp aligha tudnánk megmagyarázni azokat a nagy verseket, amelyekben a filozófiai mondani-való uralkodik és amelyekben világnézete költői megfogalmazását adja, a számára legalkalmasabb, szinte egyetlen kifejezési formában: a költészet eszközeivel.

Esztétikáját tehát a marxista filozófia alapjaira építette, abból fejtette ki. Itt azonban meg kell állnunk egy pillanatra. Tévednénk, ha azt állítanánk, hogy József Attila esztétikája azonos

azzal, amelyet marxista esztétikaként, sőt, egyedül lehetséges esztétikaként hirdetnek, de amelynek kevés köze van a marxizmushoz, hiszen csupán egy politikai irányzat leplezett kiszolgálása. József Attila művészetelmélete nem azonos a szocialista realizmus elméleti tétéleivel.

Több alapvető okból kell tagadnunk ezt a gyakran elismételt tételt, még ha többek között olyan tekintélyes tudósok állították is, mint Lukács György. Költőnk ugyanis „eszmélésében” más forrásokból táplálkozott, mint ahogy egész világnézete is szilárdabb alapokon épült fel. Figyelemre méltó megfigyeléseket tettek erre vonatkozólag barátai és kortársai. Szinte egyértelműen azt vallják, hogy József Attila az ifjú Marx, Hegel és Feuerbach műveit tanulmányozta, Párizsban nem idegenkedett a szürrealizmustól sem, érett korszakában pedig erősen hatott rá a freudizmus. Ezeknek az elemeknek tehát fontos helyet kell biztosítanunk, meg kell vizsgálnunk befolyásukat világnézetének, s ezzel együtt esztétikai nézeteinek kialakulásában, azon túl pedig művészetelméletében is. Megmaradt tanulmánya és vázlata, amelyben össze akarta

kapcsolni Marxot és Freudot. A vele foglalkozók megmosolyogják ezt a naivnak látszó törekvést, és idegbajának mintegy rögeszméjének tulajdonítják. De hogy ez nem az idegbajos ember problémája volt csupán, hanem költői és világnézeti problémája is, azt *A város peremén* néhány kitétele kézzelfoghatóan bizonyítja. A magukat marxistáknak valló esztétikusok mereven elutasítják a marxizmus és freudizmus elemeinek összekapcsolását és a szovjet irodalompolitika hatására szembeszegülnek az élet e bonyolultabb meglátásának és felfogásának létjogosultságát hirdetőikkel.

Ezekén kívül a hivatalos — vagy mondjuk úgy — doktrínér marxizmus és a József Attila esztétikájának már a kiindulási pontja is más. József Attila a fiatal Marx műveit tanulmányozta, a *Szent család*ot, a *Német ideológiát*, a *Politikai közgazdaságtant*, a Feuerbach-ról írt téziseket, a többiek viszont a *Tőke* korszakának marxi közgazdasági vonatkozásait tolják előtérbe. József Attila Hegellel és Feuerbachhal foglalkozott, tehát a dialektikának egy még születő, forrongó állapotban lévő formájával ismerkedett meg és rájuk hivatkozott vitáiban, amint feljegyezték a kortársak.

József Attila tudatában tehát a marxizmusnak humanista vonatkozásai éltek, ezek voltak gondolkodása előterében, figyelme központjában. Vonatkozik ez elsősorban a Marx által gyönyörűen meglátott és elemezett elidegenedési elméletre, valamint a Feuerbach-tételekre, amelyeknek visszfényét és mély hatását nem egy költői gondolatban vizsgáljuk. Ugyanakkor az elidegenedés marxi elméletéhez a költő dialektikus gondolkodása könnyen hozzákapcsolhatta a freudizmust és szürrealizmust is, úgy érezve, hogy ezek egy társadalmi és emberi probléma két különböző szempontú vizsgálatát jelentik. Marx társadalmi alapjait határozta meg az ember emberi problémáinak, ezek az elméletek pedig ennek az állapotnak következményeit vizsgálták. Idézzünk egyik legnagyobb verséből, *A város peremén* címűből:

*Míg megvilágosul gyönyörű
képességünk, a rend,
mellyel az elme tudomásul veszi
a véges végtelent,
a termelési erőket odakint s az
ösztönöket idebent...*

Termelési erők és ösztönök... Az egyik Marx, a másik Freud szótárából való szó, és József Attila szóhasználatában, költészetében, gondolatmenetében mégis mennyire a *teljesség* igényével zeng fel. Mert egész világnézetének egyik alaptörekvése a *teljességre való törekvés* volt; az ember valamikor elvesztett és most újra felébredt harmónia utáni vágya beszél belőle.

Ez a teljességre való törekvés, amit ugyanebben a már idézett versében harmóniának nevez, a költő sok más megnyilatkozásaiban is fellelhető. Gyökereit már abban a fiatalkori bátor ki nyilatkozatásszerű versében megtaláljuk, amelyben így nyilatkozott:

Az utca és a föld fia vagyok.

De erre utal a *Dunánál* című vers egésze is, amely végső fokon alapgon dolatában éppen e harmónia társadalmi és emberi meghatározásának kísérlete. A kommunista József Attila ilyen jellegű vallomásaiból még sokat idézhetnénk, de a gyakorlati politikai megnyilatkozásokon túl (munkás-parasztszövetség) filozófiailag is hirdette ennek létjogosultságát. *A Dunánál* című versén kívül hivatkozhatunk *A város peremén* és az *Oda* című versre is. Min ket azonban elsősorban a költő világnézetének ilyen jellegéből következő esztétikai állásfoglalásai érdekelnek. Ebből a szempontból elsősorban a költő nyelvi, stilisztikai és tematikai eredményeire utalhatunk. A teljességre való törekvés, amely, mint láttuk, az ember elidegenedésének megszüntetésére irányult nála, egyén és társadalom, szubjektív érzések és objektív valóság, magánember és társadalmi ember, emberi ösztönök és törekvések, kapitalizmus és proletariátus, kizsákmányolás és kizsákmányoltság kettősségeinek szétfutó erői között is, gondolkodásában és költői megnyilatkozásaiban teljes mértékben felszínre jutott tevékenységében. Abban, hogy marxista volt, aki Marx-szal tudta, hogy a világot nemcsak magyarázni kell, hanem megváltoztatni is. Mondanunk sem kell: az ember érdekében gondolta ezt végrehajtani:

*Még nem nagy az ember,
De képzelet, hát szertelen*

énekelte éppen *Ars poetica* című verse végén. Világnézetének és esztétikájának aktív voltára kell itt felhívni a figyelmet.

József Attila, mint megállapítottuk, harmóniára törekedett, elsősorban az egyén és társadalom, termelési erők és ösztönök ellentmondásainak legyőzésével, megszüntetésével, aktivitása társadalmi és emberi (a költészet) síkján is ebben az irányban munkált. József Attila tehát azonosította magát Marx híres 11. Feuerbach-tézisével és éppen ennek a ténynek volt messzesemenő hatása egész költői világlátásának, költészetéről való felfogásának kialakulására. Nem állt meg a világ magyarázatának egyoldalú tényénél, hanem a költészetet a világ megváltoztatásának szolgálatába állította. Csak nála nem olyan egyértelmű volt ez, ahogy első pillanatra látszik és ahogy legtöbb magyarázója gondolja. Költőnké a világ magyarázatának és a világ megváltoztatásának programja szinte egy: magyarázza a világot és meg akarja változtatni a világot, de magyarázata a világ, a társadalmi és emberi élet marxista magyarázata; azért magyaráz, hogy tudatosítsa az emberekben a világ megváltoztatásának szükségességét. Ez a filozófia síkján folyó világmagyarázat természetesen távolról sem azonos azzal, amit a szocialista realizmusoz hasonló irodalompolitikai követelmények állítanak az író elé. Volt József Attila fejlődésében is egy ilyen korszak (1926-tól 1932-ig körülbelül, míg ki nem zárták a Pártból), de túlnőtte ezt és jellemzően, legnagyobb verseinek születése időszakában egyetlen egyszer sem tér vissza erre a kezdetlegesebb fokra.

A világmagyarázat és a világ-megváltoztatás tehát József Attila emberi célja, életének értelme, de ő ezt az emberi feladatát *költészetében akarja* teljesíteni. Nem véletlenül tartotta József Attila társadalmi funkciójának, társadalmi feladatának a költészetet, a költés mesterségét.

A világ tehát a költő látásmódjában a költészet eszközeivel is megismerhető és fölfedezhető, tehát a költészet a megismerés eszköze, olyan eszköz azonban, amely maga a folyamat is, amellyel az ember — esetünkben a költő és verseinek olvasói — megismeri a világot. József Attila intellektualizmusa, *értelmi* költészete, filozófiai jellege ebből magyarázható csupán. A költészet ilyen magasrendű felfogása, amely kiegyenlíthető magával a tudással is (gondoljunk versnyilatkozataira: „*én a tudásnak teszek panaszt*”, „*szellem és szerelem*”, „*gyönyörű értelem*”, „*én túllépek*

e mai kocsmán, az értelemig és tovább!”, stb.), csakis olyan költő műhelyében válhat ilyenre, egyenlítődhét ki ennyire, aki az emberi szellem legmagasabbrendű megnyilatkozásának, a marxizmusnak, lényegbeli jegyeit tette a szó legszorosabb értelmében is magáévá. Itt kell keresnünk József Attila intellektualizmusának sajátos jegyeit is, amelyekkel különbözik minden más magyar költőtől (milyen halvány például József Attila ilyennek látott intellektualizmusa mellett Babitsé, Szabó Lőrincé vagy Illyés Gyuláé is!) különbözik Európa legtöbb egykorú költőjétől is. Olyan költőtípus első képviselője ő ebben a vonatkozásban, amelynek megszületését még ezután várhatjuk egy sokkal szerencsésebb társadalmi és emberi világhelyzetben.

Ide kell iktatnunk a kortársak megemlékezéseiben talált még egy jellemző emberi és költői tulajdonságát: közmondásosan csökönyös ragaszkodását a való világ tényeihez. Amikor elveti az Arany János fogalmazta elvet, hogy költő hazudj, de rajt ne fogjanak (*Ars poetica* című versében egész versszakot szentel ennek a kérdésnek: „*Más költők — mi gondom ezekkel? Mocskolván magukat szeggyig, koholt képekkel és szeszekkel mimeljen mámort mindegyik. Én túllépek e mai kocsmán*” stb.), csak legbensőbb költői hitvallását teljesíti ki, egész költői világszere logikája parancsának engedelmessékedik. A valósághoz való görcsös ragaszkodásának természetesen világnézeti alapja van: materializmusa. Végso fokon ez a tény a tárgyi világ létezésének filozófiai elismerését is jelenti, az akaratunktól és tudatunktól függetlenül létező világot, amelyet a költői metaforának sem szabad hamisan tükröznie. A tényeknek ez a természetes jelenléte költészetében természetesen nem véletlen, hanem szorosan kapcsolódik a költészet világmagyarázó, világot megismertető felfogásához. Nála az objektív valóság válik költészetté, metaforái ténymegállapítások és nem költői játék vagy csapongó képzelt szülöttei; mindegyik külön-külön is világnézetiileg megalapozott és mindegyiknek az objektív valóságban is megvan az aranyfedezete, azaz a valóság tényeiben. Ebből pedig világosan következik, hogy József Attila verseiben a részletek, a költői képek, metaforák, a szavak, a kifejezések ugyanannak a tárgyi, objektív valóságnak a tükröződései, a vers mikrokozmoszában ugyanazok a törvények uralkodnak, mint az egész versnek vagy azon túl egész költészetének mikrokoz-

moszában. A vers szövetének ez az egysége, mondanunk sem kell, csakis akkor teremthető meg, mint ahogy József Attila költészetében létre is jött, amikor a költő világnézetében az élet, a világ, a társadalmi élet, a művészetek végső fokon egy egységes világnézeti rendszert alkotnak. Ilyen, az élet minden jelenségére kiterjedő rendszer pedig a marxizmus filozófiája.

Elemzésünknek ezzel a részével pedig eljutottunk a költészet és a valóság egy új szempontú értelmezéséhez. Míg a költők legnagyobb része a valóság és a költészet éles ellentétében élt, ellentmondást látott e kettőben, a költészet menekülés volt a valóság, a tények elől, mentésvár és elefántcsonttorony, sziget vagy lehetőség az irracionálisba való kiránduláshoz, addig József Attila költészetében megvalósította a kettő harmóniáját a költés folyamatában. A mai modern költők például a valóság és a költészet ellentétét az absztrakcióba meneküléssel próbálták kiküszöbölni, József Attila nem menekül, hanem filozófiailag akarja megragadni a valóságot, tehát absztrahál, de úgy, hogy a valóság törvényszerűségeit látja és láttatja meg, fedezi és fedeztetni fel. Ami mégis költővé teszi és nem társadalomtudóssá vagy filozófussá, az a költészet sajátosságaiából következik. Ugyanis, amikor József Attila az objektív valóság részeként látja saját magát is (a legtöbb költő eltolja magától a valóságot), ezt a legnagyobb objektivitást, amit költő elérhet, szubjektív, sőt a legszubjektívebb eszközökkel és közlésformákkal valósítja meg: a költészetben. A legszubjektívebb, tehát *költői* eszközökkel teremt olyan állapotokat, amelyekben az objektív valóság forrpontra jut és dallá tud válni, költészetbe csap át, úgyhogy ebben az új halmazállapotban megtartja minden lényeges tulajdonságát. Olyan magaslat ez, ahol az objektív valóság és a költő valósága már-már kiegyenlíthető (gondoljunk *A város peremén*-re, amelyben a történeti materializmus, vagy az *Ódára*, ahol maga a matéria, az anyag kezd zengeni, lírává olvadni). Itt kell megemlíteni Bóka László érdekes megfigyelését is. *József Attila költői eszközei* című tanulmányának egyik kitételében avval foglalkozik, hogy a költő igen sok dalszerű zárórészt is, „mellék-dalt”, ahogy az *Óda* végén maga a költő jelezte. Ezt írja Bóka: „*Vajon véletlen ez? Aligha. Azt hiszem, ez a magasabb fokú küzdelem a kifejezésért: kifejtetni az eszmét, annyira kifejtetni,*

hogy a végén el lehessen dúdolni, dallá lehessen oldani, egyséjtű lírikummá egyszerűsíteni. (Azt utánán már végképp csak megemlítem, hogy a kifejtés, a logikum, mindig képszerűen, a lírikum, a megoldás, mindig dalszerűen jelentkeznek költészetében.)” Bóka formális igazságát ki kell egészítenünk egy filozófiai igazsággal is: említettük már a költészetet, mint a megismerés eszközt (természetesen nemcsak az olvasó irányában az, hanem a költő felé is a költés folyamata alatt), s ennek nagy szerepét a költő életművében, említettük, hogy az objektív valóság törvényszerűségei hogyan válnak a legszubjektívebb módon költészeté; most ezt a kettőt kell kapcsolnunk, mint ahogy a valóságban is szoros egységben vannak. A költő a vers végén eljutott az objektív valóság megismerésének ahhoz a pontjához, amikor a valóság dalolni kezd. Így születnek meg a versek mellékdalai, amelyek önmagukban is zárt, sőt önállóodásra hajlamos remekművei a költőnek.

A költészet és a valóság e harmóniája természetesen a modern magyar költészet legnagyobb, európai színvonalú eredménye. Meg kell azonban említenünk két ellentétpárt is e harmónián belül. Az egyik a költő és kora, a másik az elsőből következik: legpontosabban talán a költői természet és a költői feladat ellentmondásának foghatnánk fel. A költő élete, szenvedései, megpróbáltatásai annyira ismertek, hogy felesleges foglalkozni vele ezen a helyen. Származása, sorsa, világnézete éles ellentétbe állította a magyar uralkodó osztállyal, s a költő éles logikával levonta az ebből a helyzetből rávonatkozó, őt érintő következtetéseket. Ebből következett a másik ellentmondás: felismert feladatának megvalósításához újra le kellett győznie költői természetét, emberi alkát, lelki struktúráját. A költő állandóan harcra kényszerül, míg természete meditatív, gyöngéd, merengő, idilli életpillanatok felé terelné. A költő objektív valósága ezt a két ellentétet rejtí magában: habár a költő József Attila a legteljesebb harmóniában él az objektív valósággal, állandóan küzdenie kell az objektív valóság sajátosságos megjelenési formáival. E küzdelem nyomai ott vannak a versekben is, nem a nagy versek teljes zengésében, hanem a költői megnyilatkozás, a képek, hasonlatok, a szavak rejtett zugában. Az a gyöngédség, amely fel-feltör a versekből, magyarázható-e mással, mint éppen ezzel a ténnyel, a

költő természetének győzelmével a rossz társadalom felett?

Emberi természete és világnézetének humanista, emberi vonásai ugyanakkor a legteljesebb összhangban támogatják és kiegészítik egymást. Ez természetesen nem polgári elérzékenyülés, sem pedig a szenvtelen emberbarát „ténykedése”. Megértett emberség ez, a világnézet nagyszerű lehetőségeinek teljes birtokbavétele, kitöltése. Szerencsés találkozás ez? Annak kell mondanunk még a költői életpálya kanyarainak, kisklásainak, a test gyöngeségének ismeretében is. Egész költői gyakorlatára ható jelenség ez. Mert József Attilánál is, mint minden költőnél, az emberi természet látásmód-befolyásoló hatásával találkozunk, amely nem független tényezője a költői tevékenységnek, hanem mindig összetetten, több kísérő jelenséggel együtt hat. A termékenyítő vagy gátló hatás elsősorban a társadalomtól való elidegenedés fokától függ, azaz attól, hogy a költő milyen viszonyban van korával és a társadalommal, amelyben él. József Attila esetében az elidegenedés olyan szélsőséges fokot ért el, amelyből már lehetséges volt, elsősorban filozófiai és költői, tehát bizonyos fokig emberi síkon is új minőség formájában létrehozni, kifejleszteni emberi természetének, elnyomott, elrejtett, érvényesülni nem tudó tulajdonságait. Ez kapott keretet a marxista világnézetben és biztatást humanista jegyeiben. A marxista világnézet lehetővé tette számára, hogy kifejlessze legszebb és legigazabb emberi tulajdonságait, amelyeket az osztályharcokban őrlődő, válságokkal küzdő, ellentmondásokban fuldokló magyar polgáridszentri társadalom elnyomni, elfojtani akart. Kiút és a költő számára a egyetlen járható emberi út ez. Nem véletlenül szabadultak fel idegzele demónai éppen a Pártból való kizáratása után, amikor azt hitte, hogy elvesztette minden lehetőségét az emberekkel emberi kapcsolatok teremtésére. Később azonban, a nagy versek bizonyítják ezt, gondolatilag át tudta hidalni egyedülmaradásának emberi, sőt fiziológiai következményeit is.

Ezek a mozzanatok mind természetesen csak rugói voltak egy szélesebb alapon nyugvó, és a költészetet közvetlenebbül érintő művészet-szemléletnek, ezen túl pedig a költői gyakorlatnak, amely szerves része és a legkézzelfog-

hatóbb megjelenési formája a költő elméleti eredményeinek.

II.

József Attila ars poetikájának rögzítéséhez a versekben elszórt néhány vallomása is segítségünkre van. Három ilyen fontosabb vallomást és két verset (*A hetedik* és az *Ars poetica* címűt) idézhetünk:

*Vers, eredj, légy osztályharcos!
a tömeggel együtt majd felszálpsz!...*
(Szocialisták)

*A költő-ajkán csörömpöl a szó,
de ő (az adott világ
varázsainak mérnöke)...*
(A város peremén)

*A líra: logika;
de nem tudomány.*

(Kertemben kezdetű töredékéből)

A három vallomás a maga módján szépen rávilágít József Attila költészetéről alkotott felfogására. Az első idézetünk a *Döntsd a tőkét* című kötetében jelent meg a *Szocialisták* című versében. Ez a józsefatilai gondolatnak nyilván még csak nyers megfogalmazása. Maga a gondolat még nem viseli a költő költészettel foglalkozó gondolatának pecsétjét, inkább a Párt irodalompolitikai elveinek tömör, találó voltában már a költő egyéniségét idéző összefoglalása, a pártosságának még merev és vulgáris tükröződése, amelynek gyakorlatra váltása ellen költői természete, kezdődő marxista tanulmányai nyomán, már tiltakozik is. Sőt, hogy ez az álláspontja bizonyos mértékben kívülről ráaggatott szólam, nem pedig megértett és magáévá tett hit volt, bizonyítja egy-két évvel a vers keletkezése előtt (tehát 1928-ban) írott tanulmánya, amelyben így ír egy fiatal költő versei kapcsán:

„A formai szempontoktól eltekintve minden szocialista pretenzióval fellépő költővel kapcsolatban — éppen a szocializmus érdekében — elsősorban azt kell megvizsgálni, hogy mennyiben élte át a szocializmust mint költészetet, vagy pontosabban szólván, eszmei tartalmát mennyiben sikerült lelkivé váltania. Ez fontos szocialista szempontból, mert enélkül még a munkásság osztályharca is válhat szocializmus ellenessé, és fontos nem-szocialista szempontból, mert egy tömegmozgalom emberi mélységét méri.

Mindezt előre kellett bocsátanom, mert socialista voltukkal hivalgó költőtársaim munkáiban ezzel szemben csak a századvégi március 15-i hazafias ódák absztrakt lelkesedését találom, sokszor a háború után konstruált, tehát még absztraktabb formanyelvvel, néha pedig hangulatos szentimentalizmussal, de nem egyszerű és komoly átfogó érzéssel, amely (tulajdonképpen a költészetben mindig) lelki világréndet jelent”.

Figyelemre méltó a költőnek ez a tanulmányrészlete: megtudjuk, hogy József Attila hogyan és milyennek képzelte az osztályharcos verset. Egyfelől bírálja az osztályharcos költő és osztályharcos vers vulgárisan és a Párt által szentesítetten értelmezett formáját, másfelől kifejti a maga értelmezését. „Mennyiben élte át a szocializmust, mint költészetet, vagy pontosabban szólván, eszmei tartalmát mennyiben sikerült lelkivé váltania.” — írja benne, majd a befejezésben ennek összefoglalásaként még pontosabban fogalmaz: „lelki világrénd”-ről beszél. Hogy ez az átértelmezett, pontosabban: helyesen értelmezett költői elv volt az övé, még szemléletesebben bizonyítja második, *A város peremén* című verséből való idézetünk.

A költő az adott világ varázsainak mérnöke — hirdeti a nagy lélegzetű és mély gondolatú vers utolsó versszaka. Élesen megvilágítja József Attila költészetéről való felfogásának természetét, amely, nem egyszer kiemeltük már, erősen ellenkezik a „vers, légy osztályharcos” gondolat vulgáris, végső értelemben nem marxista értelmezésével, amelyből Sztalin a legtermészetesebben, a megfogalmazás belső logikájával fogalmazta meg hírhedt mondását: az író az emberi lélek mérnöke. És ha e sztalini mondat mellé állítjuk József Attila megfogalmazását, világosan szembetűnik nemcsak a két gondolat közötti kibékíthetetlen ellentét, hanem azon túl József Attila mély marxista filozófiai érettsége, marxista veretű világnézetének következetes helyessége is. Más feladat az adott világ varázsainak mérnöke lenni, mint az emberi léleké. Az első a megismerést és az objektív valóságot hangsúlyozza, a második a szubjektívet, a didaktikus, pedagógiai elvet. József Attila meghatározásszerű tömör verssorában a tárgyi, tehát az objektív világ jelenségeinek, „varázsainak” költőjétől szegődött, mintegy a va-

lóság egésze után nyúlt a részletek esetlegessége helyett. Mondata minden szavának különös súlya van. Az adott világ varázsai esetében az adott világnak, az objektív valóságnak elméleti és ebből következő gyakorlati tanulságaira utal és a legfontosabb helyet biztosítja szemléletmódjában. A varázs pedig ennek az objektív valóságnak a szépségeit akarja hirdetni. Nem a valóság megszépítésén, hanem a szép valóságon van a gondolat hangsúlya. Az alapos természetudományos műveltségű költő vallo-mása ez, aki a tárgyi világot, a tárgyi világ jelenségeit a maguk teljességében is fel tudja mérni, és a természet törvényeinek dialektikáját meg tudja látni az élet, a világ, a természet minden tényében. Ezért tudott csak — a költészet terén a valóságtól elfordult korban — megmaradni a valósággal békés harmóniában (ez az elve talán legjobban az *Ódában érvényesült.*) Csak a marxista filozófia szellemében látott világ lehet csak varázslatos, csak annak nyílhatnak meg belső szépségei is, csak annak mutatkozik meg egész mélysége. Itt kap mélyértelmű zengést *A város peremén* egy másik gondolata:

Gyermekkorra gyermekkorunk. Velünk nevelkedett a gép.

Kezes állat. No, szóljatok rá!

Mi tudjuk a nevét.

Igy van ő az objektív világgal is, ilyen viszonyban. Tudja nevét, ismeri törvényszerűségeit. Ezért nem merül fel soha József Attila költészetében a természet és az ember ellentéte (sem úgy, hogy elveszett Edent lát benne, amely után sóvárog, sem pedig úgy, hogy harcol ellene és elveszettségét panaszolná), az ember és az objektív valóság harca.

József Attilának tehát szépségeszménye is gyökereiben más, mint a polgári költészeté vagy az úgynevezett szocialista realizmusé. Mi a szép a költő értelmezésében? Feleletül a már idézett verssort írhatjuk fel: az adott világ varázsai. Hogy a költő szellemében látjuk ezt a kérdést, csupán egy példával kíséreljük meg bizonyítani. Emlékeztetünk arra a közismert tényre a költővel kapcsolatban, hogy eszébe sem jutott (természetesen érett korszakában) a valóság elemeit megszépíteni vagy átformálni még pártfeladatként sem, eszébe sem jutott a költői szabadság, az eszményítés nevében erőszakot elkövetni a valóság elemein. Ragaszkodott a valósághoz, és ha a versek szövetét nézzük, azt látjuk, hogy a versekben a valóság elemei, a képek, a hasonlatok, a tár-

gyak a maguk *eredeti* formájában találhatók meg és mégis a költői szépség bájával ragyognak, egy felemelt, meg-nemesedett valóság benyomását keltik. Nem szakad el az objektív valóságtól (*nem akar elszakadni*), a vers objektív valósága ugyanazoknak a törvényeknek szellemében él, amelyek az egész világ-egyetemben munkálnak. Így énekel: „*az elme tudomásul veszi*” a végtelent, az objektív valóságot. Ez a tudomásulvétel visszaröppenti a gondolatot kiindulási pontunkhoz: a világegyetem, az objektív valóság marxista értelmezéséhez, amely a költő alapvető sajátossága és egész szemléletét, költői mivoltát meghatározza. A költészetre vonatkoztatva ezt a gondolatot, ismét csak József Attila szavait idézzük, amelyben poétikai törvényt vont le a valósághoz való viszonya elemzéséből: „*A műalkotás a legkisebb elemében is műalkotás*” — mondta egyik írásában. Másutt ezt találjuk: „*a műalkotás minden pontja archimédési pont*”. Mint ahogy a világ-mindenség makro- és mikrokoszmuszában is ugyanezek a törvények uralkodnak. A műalkotás, mint egész tehát különleges eszközökkel organizált valóság lesz, az objektív valóság része, tehát az objektív valóság törvényeinek uralma alá kerül, „*határolt végtelenség*” lesz, sőt „*értelmes és megszéldíteti*” is. Fel kell hívni a jelzőkre a figyelmet, mert velük határozta meg a költő a műalkotás jellegzetes jegyeit.

A fenti fejtegetések alapján mondanunk sem kell, hogy harmadik idézetünk: „*A költészet logika, de nem tudomány*” szorosan kapcsolódik az előbbihez, amelyben az adott világ varázsaíról beszélt. Ha az előbbinek a költő és a világ címszavat adhattuk volna, az alább következő problémát így foglalhatnánk össze: a költő és a költészet.

Fentebb már jeleztük azt a józsefattilai megállapítást, hogy a műalkotás „*határolt, megszéldített és értelmes*” végtelenség. És ha idekapcsoljuk „*a költészet logika, de nem tudomány*” gondolatát is, akkor tulajdonképpen a műalkotás József Attila szemével látott keletkezéstörténetét vizsgálhatjuk. A költő e meghatározásban tulajdonképpen elhatárol. Megmondja, mi a költészet sajátossága. Ezt jellemzően, a logikában találja meg. Mondanunk sem kell: a dialektikus logikára gondolt. Nem véletlenül volt-e Hegel és a fiatal Marx lelkes tanulmányozója. Ugyanakkor utalunk kell a költészet megismerő voltára is, azaz arra a tényre, hogy a költészet is segítségünkre lehet a való

világ megismerésében. Persze nem mindegyik költészet ilyen, de az, amely „logika”, igen. A logika pedig, a dialektikus logika, tudjuk, a gondolkodás és a megismerés tárgyául az egyetlen lehetséges objektív valóság törvényszerűségeinek azonosságát vallja. A logika tehát a világ megismerésének, „tudomásul vételének” az eszköze. Az objektív valóság felé fordult figyelem és gondolkodásmód vallhatja ezt csupán. Lenin *Filozófiai füzet*eiben például így határozza meg a logikát: „*A logika nem a gondolkodás külső formáiról, hanem minden »anyagi, természeti és szellemi dolog« fejlődéstörvényeiről szóló tan, vagyis a világ megismerésének fejlődéstörvényeiről szóló tan, vagyis a világ megismerése történetének eredménye, összege, végkövetkeztetése.*” Egy filozófiai lexikonnak pedig ez a meghatározása: „*A logika törvényei az objektív valóság visszatükrözései az ember szubjektív tudatában.*” Mondanunk sem kell, hogy József Attila költészetének legdőntőbb sajátosságát kell látnunk abban, hogy a költészetet fel tudta emelni a filozófiának, a gondolkodásnak erre a magaslatára és egyenlőségi jelet tudott tenni és tetetett is a kettő közé. De nagyon helyesen elhatárolta a tudományt a költésztől, hiszen a logika törvényeinek alkalmazására a tudománynak is módszere. A költészet abban különbözik a tudománytól, hogy míg a tudomány megmarad az objektív törvényszerűségeknél, azokat akarja felderíteni, addig a költészetben „*érzelmi dialektikai világot*” találunk, tehát a szubjektív elem uralmát is. Így valóban az „*objektív világ visszatükrözései a szubjektív tudatban*”, a költő szubjektivitásában, érzelmi állapotában.

Nem szabad azonban elfelednünk, hogy József Attilát filozófiai vizsgálódásai egy pillanatilag sem térítették el a világ megváltoztatásának marxi gondolatától: éppen ellenkezőleg, közelebb került ahhoz a gondolathoz a gyakorlatban is, bár éppen ebben az időben volt legtávolabb attól, hogy tevékenyen részt is vehessen a világ megváltoztatása társadalmi részének munkájában. Ars poétikájából tudjuk azonban, ahogy éppen költő voltára volt büszke, hiszen verseiből is éppen úgy áradt az „*érzelmi dialektikai világ*” — konkrétan: osztálya törekvései —, mintha politikusként vagy tudósként munkálkodott volna.

A költészet ilyen magas szempontú értékelése nála nem volt véletlen. A vers az objektív valóságnak, tehát a

munkásosztály helyzetének a megismerését is szolgálta, az objektív valóság „törvényeit” hirdette az egyén ösztönei és a termelési erők területén is, emberben és társadalomban. Nem véletlenül vetette el az ihlet ösztönös voltát és vult arra büszke, hogy tudata teljességében írja verseit. Amikor költött „*határtolt végtelenséget*” alkotott, tudomásul vette a „*végleges végtelen*”, az ösztönöket és termelési erőket, szemlélt, tehát lényeket látott és lényeket keresett, az objektív valóságot mérte, logikai volt a tevékenysége. Ezt vallotta: „*En történelmet látok a világban és meg akarom azt érteni, hogy tudatosan formálhassam. Ezt a megértő működést nevezem dialektikának.*” De ezt a „megértő működést” bátran nevezhetjük József Attila költészete sajátosságának is.

Csakis ezeknek az elveknek a megvalósulásával és megvalósításával válhatott azzá, aminek valljuk költészetét: kora, századunk harmincas éveit objektív valóságának legmagasabb szempontú kifejezőjévé. Kortársai nem értették meg a költészetről alkotott felfogását annál az egyszerű oknál fogva, mert nem álltak azon az eszmei, filozófiai magaslapon, ahonnan József Attila költői világa, világának törvényszerűségei megérthetőek lettek volna.

III.

Költészetének kulcsát azonban bizonyos mértékben olvasói kezébe adta. Ez pedig az *Ars poetica* című verse. 1937 februárjában születhetett meg a vers gondolata és a Szép Szó áprilisi—májusi számában jelent meg Németh Andornak ajánlva, akinek ezzel a verssel válaszolt egy költészetről tartott előadására. Ma már a költő megtört életútját ismerve, úgy látjuk, hogy ez a vers volt a betetőzése azoknak a nagy gondolati költeményeknek, amelyeknek feltáplálására rámentek az előtte lévő esztendők. A költő minden filozófiai tapasztalatának, gondolkodása eredményének birtokában vall itt a költészetről, a maga poetikájáról, az eljövendő költészet poetikájáról. (Gondoljunk csak az e versből elhagyott sorokra: „*En utánam repes a hűség. En értem sír, kit esz a rák. Enbennem öleli meg hősét. Az újnak készülő világ.*”) Külön érdekessége ennek a versnek, hogy itt történik először kísérlet egy újarcú költészet körvonalainak meghatározására, amely a marxista filozófia elvein épült és összhangban van az objektív valóság törvényeivel is.

A vers egésze elhatározás. A költő elhatárolja magát egy másfajta, az övétől merőben más alapon nyugvó költészettől. Kísérjük tehát gondolatmenetét.

Olyan költő ő, aki éles különbséget tud vonni a valóság és a valóság tükröződése között. Hú marad egy gondolat-telitalálatahoz: a költő az adott világ varázsainak mérnöke. Ezt hangsúlyozza még egy gondolata: „*Hörpintek valódi világot, habzó éggel a tetején*”. Amikor így az objektív valósághoz köti magát, élesen elhatárolja művészet szemléletét az öncélúság minden fajtájától:

Nem volna szép, ha égre kelne az éji folyó csillaga.

vagy:

nem lógok a mesék tején ...

vagy:

*Más költők — mi gondom ezekkel?
Mocskolván magukat szegény,
koholt képekkel és szeszekkel
míméljen mámort mindegyik.*

Legnagyobb tagadása az ilyenfajta költészetnek azonban az, amikor kifejti a való világ alaptörvényeinek dialektikáját egy versszak bravúros megoldásában:

*Szép a forrás — fűrödni abban.
A nyugalom, a remegés
egymást öleli s kél a habban
kecsesen okos csevegés.*

A vers eszmei magja ez a verssor. Ismét az öncélú szépség elvetéséből indul ki, majd az ellentétek dialektikus egységéből merész gondolatkapcsolással rögtön a költészetbe csap, amikor a „*kecsesen okos csevegésről*” beszél, a szép beszédéről, a szép szavakról, amelyek többek mint szép szavak: jelzőjük „okos”, ez pedig az értelem, a tudás, az eszmélés körébe vonja a verset. De bekapcsolja a dialektika törvényeinek valóságát is: az objektív valóság fejlődését előbbrevívó ellentétek harcát ábrázolja, amelyből az új születik, a költészet síkján: a „*kecsesen okos csevegés*”, a szép és értelmes beszéd, a költészet is, s mert a legközvetlenebb valósággal van kapcsolatban benne is ugyanazok a törvények munkálnak. A legmélyebb esztétikai kérdésbe való gondolata éppen a fenti. Eddig az esztéták és külön az írók állandóan a költészet sajátos törvényeire hivatkoztak, avval foglalkoztak, ami a költészetet elválasztja az

objektív valóságtól, József Attila e gondolatában pedig ennek az ellenkezője kap formát, ő azt a törvényszerűséget hangsúlyozza, amellyel a költészet is az objektív valóság szerves részévé válhat.

Az objektív valóság és a költészet e megálmodott és megteremtett egysége csakis az objektív valóság értelemmel felfogott törvényszerűségeinek birtokában válik lehetségessé. Az ész, az értelem és a tudás magasfokú tisztelete, amely József Attilának ebből a verséből is árad, nem a felvilágosodás korának racionalizmusából ered, táplálóanyja a dialektika, amellyel meg lehet ismerni a valóság törvényszerűségeit, és tovább lehet jutni a társadalmi cselekvésig, azaz a verset is társadalmi tetté változtatni. A megismerés dialektikus útját hirdeti és vallja. És éppen a valóság ilyenmértetű ismeretében énekelhette ugyan-ebben a versében, hogy a XX. század ilyen cselekvések ideje. Eljött az ideje a cselekvésnek, itt az ideje az új költészetnek is, amelynek alapja e két sornak a társadalom síkján történő megvalósítása:

*Ehess, ihass, ölelhess, alhass!
A mindenséggel mérd magad!*

A program e társadalmi része első pillanatra igen egyszerűnek látszik: a leg-
elemibb emberi szükségletek megteremtésének hirdetése. Pedig emberi és társadalmi, sőt filozófiai igazságokat tartalmaz: egyfelől a magyar munkásosztály helyzetének végtelen nyomorát, emberi egzisztenciájának primitív voltát, tehát a társadalmi akció irányát, és mintegy felméri a még megteendő utat, azt a különbséget, amely a társadalmi valóság lemaradása miatt keletkezett költő és társadalom között. József Attilában ekkor Engels szavai motozhat-
tak, amelyeket Marx temetésén mondott el: „Darwin a szerves természet fejlődési törvényét fedezte föl, Marx az emberi történelem fejlődési törvényét: azt az eddigi ideológiai burjántól ellepett egyszerű tény, hogy az embereknek előbb enniük, inniük, lakniuk, és ruházkodniuk kell, mielőtt politikával, tudománnyal, művészettel, vallással stb. foglalkozhatnak...” A második sor tovább megy ennél, amikor azt hirdeti, hogy az ember a mindenséggel mérje magát. Mert „még nem nagy az ember”, azaz még nem él emberi életet, önmaga még csak virtuális lény, „képzelet” nagyságát, éppen az objektív valóság (és benne a társadalmi élet) lemaradása miatt. Az

ember még a történelem előtti időkben él, de ennek a századnak meg kell hoznia az ember felszabadítását is, a valóban történelmi időköt. És ebben az egyben „nincs alku”, csak így lehet az ember boldog. Ezt a célt szolgálja a vers is, és ezért lehet milliók hitvallása, hiszen életük leglényegét olvashatják ki belőle. Egyszóval a költő felméri a még hátralévő utat, és megjelöli témáinak forrásvidékét, ahonnan a „*kecsesen okos csevegek*” fakadhatnak.

Mindamelletts *Ars poetica* című verse mégsem teljes, csakis *A hetedik* című versével együtt adja a szöszertint vehető ars poetikát. Ebben a versében ugyanis csak a következő elemeket találjuk meg: a költészet tárgya az objektív valóság, nem pedig annak tükröződése. Az objektív valóság ellentmondásaiból támadnak a költői képek, gondolatok is és mivel a természet, a világ is nem önmagában tetszeleg, hanem hasznossági években alapul, minden létezésnek célja van, így a szépségnek is, amely a költészetből árad, bizonyos célt kell szolgálnia. Ez a cél pedig a társadalom síkján az emberek életfeltételeinek megváltoztatása, az embert emberré tevő körülmények megteremtése. Ez a század feladata, és ezért a költő éppen az objektív valóság ismeretében ezt hirdeti, a kor leglényegesebb törekvéseinek válik hordozójává, ha ezt az uralkodó társadalmi osztály minden eszközzel akadályozni is akarja.

A *hetedik* című versében is hasonló problematikával foglalkozik, de itt a költő egyénisége szólal meg. A vers enigma-szerű, a metaforák elvontak, tele vannak talánnyal. A képes beszéd, az absztrakció itt igen magasfokú. Bár az egész vers több figyelmet érdemelne, mint amennyiben eddig része volt, mi is csak azzal a versszakával foglalkozunk, amelyben a költészetéről beszél:

*Ha költenél s van rá költséged,
azt a verset heten költsék.
Egy, ki márványból rak falut,
egy, ki mikor születték, aludt,
egy, ki eget mér és bölint,
egy, kit a szó nevén szólít,
egy, ki lelkét üti nyélbe,
egy, ki patkányt boncol élve.
Kettő vitéz és tudós négy, —
a hetedik te magad légy.*

Szemmeláthatóan a költői egyéniség sokrétűségét hirdeti: a formaérzékét, az ösztönösséget, az arányok biztos felismerését, a költői elhivatottságot, az öntagadást és a kegyetlenséget, amellyel

a valóságot elemzi és megismeri. Végül pedig az ezeket az elemeket összefogó és újjáformáló emberi egyéniséget említi, amely végső fokon megteremti a verset. Ezeknek az elemeknek az összessége kell tehát a költőnek, nem pedig az elemek külön-külön. A költő őrve az ösztöntől a mindent megismerő értelemig ível. A teljességre tör tartalomban és formában egyaránt. Erre utal e vers többi szakasza is, amelyben az ember életéről, a szerelemről, a harcokról és az emberi élet végső értelméről beszél. Mindenhol ellentéteket figyel meg és az ellentétek nyomán a harmóniáról beszél, amely megszületik mindezek nyomán. A valóság megértését, elemzését és egyéniségbe olvasztását hirdeti. Vallja, hogy a megértett ellentmondások már nem ellentmondások, mert az ember megszüntetésükre törekszik, és ebből születhetik meg a harmónia, amelynek az ember egyéniségében, ösztöneiben éppen úgy helye van, mint egyéniség és társadalom, ember és természet viszonylatában is.

Az egyéniség kérdésének ez az előbbrejutása művészetszemléletében ismét csak világnézete humánus jegyeivel, emberre-állítottságával magyarázható. Amikor megrajzolja, hogy milyen az igazi költő, az a „hetedik”, aki összefoglalja és pecsétjét adja a részlet-tényezőknek, akkor ez nála nem individualista szólam, hanem a felszabadult egyéniség büszke kiállása és helykövetelése a társadalomban. A marxizmus elferdült látásmódú vizsgálói ugyanis a „kollektívizmus” elvén állva, az egyént és az egyéniséget mindig készek voltak feláldozni és gúzsbakotni (példa a szovjet irodalom nem egy esete). József Attila, amikor az alkotó egyéniség nagy szerepét hangsúlyozza, a marxizmus belső logikája szerint gondolkodik. Az embernek nemcsak mint embernek, tömegnek kell felszabadulnia, hanem ezzel párhuzamosan, mint egyéniségnek is. „A hetedik” a szabad, felszabadult egyéniség alkotó jegyeit rögzíti. Hogyan mérhetné másképp az ember a

mindenséghez magát, hogyan lehetne nagy, hogyan érthetné meg a termelési erőket és ösztönöket, hogyan teremthetne rendet a világban, ha nem így? És a költő hogyan lehetne másképp költő, ha nem ezzel a nagyvonalú teljesség-igénnyel? Az embernek, a költőnek méltónak kell lennie tárgyához és feladatához: a világ törvényszerűségeinek megértéséhez és a világ megváltoztatásához. Így, az egyén és a társadalom felől is nézve ezt a kérdést, érczhetjük teljesnek és általános érvényűnek József Attila esztétikai nézeteit, teljesség-igényét, nagyvonalúságát, filozófiai gondolatait. És ez végső fokon igazságának próbaköve is.

E kettő egységéből következtetve vallhatta feladatának azt, hogy a költőnek nem költőiesítenie kell a valóságot, hanem igyekeznie kell a valóságot megismerni képességei teljében, hogy az így megismert valóság a költői egyéniség szubjektivitásában is megmaradjon objektív valóságnak, és így jusson el az emberekig, ott is a valóság törvényeinek felismerését segítse elő és akcióra indítsa az embereket. Mindennek követelményeit találjuk meg a hetedikben is. Idealistának kell vallanunk azt a felfogást, hogy maga az akció közvetlenül a költészetre vár. A költés társadalmi funkció, de nem várható tőle a világ megváltoztatása közvetlen beavatkozás révén. József Attila költőként mérte fel ezeket a feladatokat, és vállalta is őket. S hogy eredményesen, azt nagy versei bizonyítják legjobban, hiszen éppen így jutott el olyan költészet és művészetszemlélet megteremtéséhez (az elmélet és a gyakorlat egységéhez), amelyhez fogható századunk gazdag és sokrétű irodalmi életében sem igen akadt még.

Következő tanulmányunkban a költői gyakorlat megvalósulásait kísérreljük megvizsgálni a költő életművében. Mert valljuk, hogy a költői elmélet és a költői gyakorlat ritka összhangjával találkozhatunk benne.

Három vers, prózában

Tomán László

A FEKETE EMBEREK

Olyanok ők, mint a tábornokok, tengernagyok, akik a halál szakadatlan menetét irányítják. Cifra öltözetben járnak, és mindig az ablakom előtt mennek el. Naponta, délután három után, mintha erre vezetne a halál útja, erre, az ablakom előtt. Leeresztem a redőnyöket, csak néhány rést hagyok; aztán ujjaim hegyével a levegő rezdüléséből kitapogatom indulásukat, odasettenkedem az ablakomhoz, s mikor ott mennek, amikor az utcám zöld fái alatt haladnak, ki kell néznem a rések között, hogy lássam, megállnak-e. Vigasztalom magam, hogy ez bátorság, szembenézni velük, pedig tudom, hogy rettegés, gyávaság, kétségbeesés. Mert egyszer majd nem mennek tovább, a fekete emberek egyszer megállnak az ablakom alatt, egy délután, talán ősz lesz, talán tavasz, és megállnak, hidegen, közömbösen. Nem mennek tovább. Ertem jönnek majd. Engem visznek egy délután, ősz lesz vagy tavasz talán, hidegen, közömbösen.

(1953)

A fák csontvázának ezernyi uja a szürke éjszakában úszó hideg csillagok felé nyúl. A felhők valamit keresnek a sötétben, de tétován, az elvesztett önbizalomtól szinte céltalanul keringenek a napsugarak szilárdságától megfosztott égen. Mindennek árnyéka van: a fáknek, csillagoknak, sötétségnek. Fekete csillagpor ragasztotta az árnyak fátylát a csendes, szunnyadó földre, vakolatlan falakra, koromtól komoran kókadtt kéményekre. A szárkúpokból vízfejű rémek lépnek ki, nem, nem rémek ezek, inkább őszirózsák. Zöld kezük bágyadtan csüng, egészen a földre szétfutó lábukig, gyökereik között giliszták furakodnak nesztelenül, őszirózsák, vízfejű rémek lépnek ki a szárkúpokból a hold kivetett hálójába, és kezükkel végigsimogatják a süppedő, elárvult sírokat.
(1955)

FELTÚRT HOMOK

Messziről végnélküli tömegnek, szürke, hullámos, meg-megcsilánó takarónak látszik, de ha közel hajolsz hozzá, felismered, hogy semmi egyöntetű sincs benne. Csupa szem, merő összefüggéstelenység. Minden szem csupán önmagának létezik.

Hosszú ujjaiddal beletúrkál ebbe a megállapodott, elcsitul homokba, feszültség áradt szét benne, s most lepereg tenyeredről, mintha visszavágyna a mozdulatlanúságba.

Holnap mások lába tapossa, más kezek bújnak belé. Valami azonban csak marad belőled; a szemcsék féltve zárják magukba érintésedet. Ha kiárad a víz, magával viszi őket. Erdők, hegyek, sziklák, moszatok, tengerek, pálmák, korallok, halak, polipok kísérik útjukat. De a te szemed mindig velük lesz. Egy szintelen kéreg, testetlen légység tapadt rájuk, s ezt nem lehet levetközni. Beléjük ivódott, hozzájuk nőtt. Ez a homok, ez a megháborgatott, feltúrt homok sohasem szabadulhat meg csipőd itthaglott körvonalaitól.

Lábad nyomát is belevájtad a homokba. Erre járnak majd a napfény vándorai, meztelen testek hemperegnek benne, de az más lesz. Akkorra te már felszálltál a vonatra, egyszer, kétszer intettel az ablakból, s amíg a sűrű, gomolygó füst elnyeli barna szemed, barna arcod, barna hajad, amíg ponttá, láthatatlan homokszemcsévé zsugorodik a szerelvény, én elindulok a homokba, amely megint végtelen sivataggá csillapodik, s nem lesz benne egyetlen oázis sem.
(1956)

Leltár

Kopeczky László

Dideregtem.

A nap még olyan alacsonyan volt, mintha kutyaólból jött volna elő.
A kocsisnak csak annyit mondtam:

— A hideg sem rázhatott volna ki jobban, mint a maga kocsija.

Az öreg nem szólt semmit, lekanyarította lábamról a pokrócot és a lovakra terítette.

— Azt mondja meg legalább, megy-e a kocsi vagy áll. Én úgy érzem, mintha hullámokon ülnék.

— Eleresztheti az ülést — mondta. — Megérkeztünk.

Remegő térdekkel szálltam le. Egyre a hágcsó mellé céloztam a lábammal. Mindjárt előkotortam két aszpirint és a nyelvem hegyére tettem.

— Van egy kis vize?

Kigombolt három kabátot és előhúzott egy üveget.

— Ez is víz, csak áram van benne.

Meghúztam.

A pirulák megakadtak a torkomon, a pálinka az orromon buggyant ki.

Könnyes lett a szemüvegem.

— Nem gurgulázni kell ezzel. Be kell dönteni. Így.

Az üveget bedobta a szerszámosládájába, melybe még tíz-húsz üres várta a feltámadást.

— Hol találom meg a raktárnokot?

— Bent a raktárban, a búzaszemeket rakja egymásra, hogy meg lehessen számolni.

Lebotorkáltam a raktárhoz a fák derekához kapkodva, hogy bele ne leppenjek egyik-másik pocsolóba.

De a raktárajtón keresztül volt a vas és a lakat rajta.

Nekidültem háttal az ajtónak. Behúztam a fejem vállaim közé, hogy gondolkozzam, mit csinálhatnék. De nem jutott eszembe semmi, csak megint az, hogy fáj a fejem.

Elővettem egy kis dobozt és megszámloltam, hány aszpirin van még benne. Egyet bekaptam.

Legokosabb lenne — töprengtem — szememet bekötni fekete kendővel, mert már jön fel a nap, s egyre többet kell szemem elé kapkodnom a kezem. Ha lehetne, mindkét szemembe hat-hat aszpirint gyömöszölnék.

Odajött két fekete kutya és leült velem szembe.

Megindultam a raktárnok lakása felé.

Ágyban feküdt. Csizmája a széken, ruhája a földön.

— Keljen fel, ember. Tudja, hogy máma leltározunk!

Most ismert meg.

— Tudom — mondta és két kezére támaszkodva fel akart ülni, de viszszadőlt.

— A... zsákokkal kezdjük, mert ha megkezdődik a munka, lesz belőle... mindenhol.

Az utolsó szavakat már alig hallottam.

— Ember, mi van magával? — Beljebb léptem az ajtóból, mert a huzat már hasat fúj a függönybe.

— Fáj a fejem — mondta olyan hangon, mint egy kisgyermek.

Kitettem két aszpirint az asztalra.

— Szeretném ma délelőtt a sok apróságot elintézni, villákat, vakarókat, lekvárt, petróleumot... Holnap pedig leköbözünk a szemesárut.

Öntöttem neki egy pohár vizet és letettem az aszpirin mellé.

— Mindjárt felkelek...

Visszamentem a raktárhoz. A kutyák megint jöttek utánam. Még egy szamár is előkerült.

Leültem a lépcsőre. A kutyák is leültek. A szamár le-föl járt.

Kibontottam egy új doboz aszpirint, de elhatároztam, hogy nem veszek be, csak egy óra múlva egyet. Most egy felet.

Juliska jött és hozta a kulcsokat.

— Péter mindjárt jön.

Juliska arca fehér volt, szinte éreztem, hogy fáj tőle a szemem.

A buzarakás mellett a padlón egy döglött kismadár feküdt.

Végigmentem a kapák és ásók sorfala közt, mintha díszszemlét tartanék. Leakasztottam a viharlámpák függőkartonját és ellenőriztem az összeladást.

— Mi baja Péternek? — kiáltottam a sarokból az ajtó felé.

— Megütötték!

Belezavarodtam a számlálásba. Meglepve kaptam fel a fejem.

— Te sírsz? — kiáltottam.

Nagy ívben megkerültem a döglött madarat, odamentem az ajtóhoz és a legszigorúbb hangomon mondtam:

— Én nem bánom, hogy munkaidő után mit csinál, de megtiltom, hogy verekedjék. Egyszer még valami komolyabb baja esik, s akkor ki felel nekem a raktárért! — Majd amikor láttam, hogy csak sír hangtalan, enyhébben hozzátettem: — Ne félj, adtam neki két aszpirint, egy-kettőre talpraáll.

Behunytam a szemem és a falhoz támaszkodtam.

— A kapákból hiányzik három-négy — morogtam.

De Juliska már nem volt ott.

Megint átvergődtem a sáron a raktárnokhoz.

— Nem győzöm már várni — kiáltottam be az ablakon. — Nem megyek be, csupa sár a cipőm.

Elővettem a leltáriveket és kínomban lapozgatni kezdtem.

Acs József
illusztrációja

— Hiányzik három-négy kapa — szoltam be újra.

Akkor az ablakban megjelent az anyja.

— Jöjjön be, az istenre kérem! — remegett a függöny egyik kezében.

— Nem felel! — másik kezétől, éreztem, reszket az egész ház.

Az első, amit megpillantottam, hogy nem vette be az aszpirint.

Rögtön láttam, hogy nem él. Meg se mertem fogni a kezét. És akkor a hajában észrevettem a hosszú véres csikot.

Az öregasszony egyenesen a szemembe nézett. Minden erőmet összeszedtem, hogy hazudjak valamit.

— Meghalt? — kérdezte.

— Meg — hebegtem.

Kiszaladt az ajtóba, s mintha segítségért sikoltana:

— A Péter... — kitért belőle a zokogás. Zokogott, ahogy csak egy öregasszony zokogni tud.

Beleizzadtam.

Két aszpirint dobtam a számba és lenyeltem szárazon.

Juliska futott az udvaron keresztül.

Az öregasszony elhallgatott, csak állt fenyegetőn. Juliska megtorpant. Akkor tudtam meg, hogy egy másodpercben ezer ezredmásodperc van.

Az öregasszony becsapta az ajtót. Éreztem, hogy száz lakatot tesz rá. Nekem pedig olyan hangon, amely elég lett volna ahhoz, hogy mindnyájan felébredjünk, olyan hangon, melynek a mai naphoz semmi köze sem volt, nyugodtan, remegés nélkül magyarázni kezdett.

— Ez sohasem szerette Pétert. Csak azért kellett neki, mert valaki volt. Raktárnok volt!

Felszedegette a ruhát a földről és a székre rakosgatta. Én meg a csizmát tettem a székről a földre.

— Most is miatta verekedett.

Nagyot sóhajtottam.

— Nem leltározunk máma.

— Nem — mondta mély belenyugvással, majd hirtelen felzokogott.

— Juliska zárja be a raktárt és vegye magához a kulcsokat...

S ekkor egy pillanat alatt megéreztem, hogy baj van.

Nem éreztem. Tudtam.

Kiejtettem a kezemből a leltáríveket. Nem ejtettem. Eldobtam. Szaladtam a raktár felé. Most már nem válogattam az utat. Egyenesen a csávázószerekhez, a halálfejes kisflaskókhöz, a sűrű feketelevű nagy mérgekhez.

Ahogy futottam eszeveszetten, még láttam, hogy a búza mellett még egy kismadár fekszik.

Leszálltam a kocsiról és mellette mentem. Nem tudtam elviselni, ahogy rázott. Nem volt több aszpirinem.

Éreztem, hogy a szívem nyomja valami.

Megtapogattam.

A raktárkulcs.

Élni!

Szirmai Károly

A z alacsony, köpcös, szenvedőarcú, őszülő asszony karjait összekulcsolva és puffadt lábait maga alá húzva, gondbaesetten ült a zöld-zománcos tűzhely közelében. Az edény elmosogatásával már negyedórája végzett, de nem ment be a fűtetlen hálóba, hogy félórára lepihenjen, mint máskor, hanem karosszékében törte magát a hülni kezdő konyhában, egészsége aggasztó rosszra-fordultán gondolkozva.

Azelőtt már négy előtt odaült a varrógéphez, s kisebb-nagyobb szünetet tartva, gyakran este fél kilencig is elhajtotta, de aznap nem nyitotta föl, az előző nap kapott kelmét se terítette ki, hogy kiszabja. Pedig máskor még betegen is odaállt dolgozni, hogy férje és fia keresetét megtoldja — félre-tegyen, gyűjtsön, kuporgasson — ellássa magukat mindennel, s a megmaradt garast élére rakja rosszabb, inségesebb időkre, melyekből korábban már kapott ízelítőt. Ez volt életének főcélja, ez adott értelmet létezésének, ez szabta meg teendőit, éberen örökődő számontartással ennek jármába fogta övéit, s ezért hallatta többször bíráló, lamentáló hangját a ház körül végzett munkájukkal való elégedetlenségében.

De hogy aznap délután annyira elővette a nyöngeség, s a vizsgáló szakorvos figyelmeztetése is baljósan tért vissza gondolataiba, újra és újra szemrehányást tett magának.

Miért is vette át tegnap azt a kelmét, miért nem utasította vissza? Mert ha elfogadta, akkor meg is kell varrnia, amint valamivel jobban érzi magát, ámbár tudta, hogy ez újabb visszaesést okozhat. Pedig mióta állapota rosszabbra fordult, hányszor fölvette magában, hogy többé sem vállal, ez volt az utolsó! De ha nem tudta azt mondani, hogy nem! S bár külsőleg az ellenkezőt mutatta, valójában mohón nyúlt minden újabb megrendelés után, nehogy valamiképp elszalassza.

Már tizenötödik éve csinálta ezt, mindenféle házimunkával tetézve. De amíg a túlfeszített iramot győzte, sohasem gondolt arra, hogy ereje mér-

téktelen herdálását s a gyomrán való takarékoskodást szervezete megsínyli és föllázad. Csak dolgozott, kuporgatott, hogy vegyen, szerezzen, vásároljon, teletömje a szekrényeket, megtöltse a lakást szükséges és szükségtelen dolgokkal, fölékesítse polgári vágyainak megfelelő disztárgyakkal, a falakat teleaggassa eredeti vagy annak vett festményekkel, s elégedetten szemlélje az egymásra teregetett ezerdinárosok vastagodását.

— Mások mindent fölélnek, azért nincs semmijük, pedig a gyomron sokat lehet spórolni — hangoztatta, makacsul és kitartóan érvényesítve ezt a felfogást életrendjükben, s még ünnepnapokon is takarékoskodva. Ritka beosztó érzékkel porciózott ki mindent, az orrcsiklandó sültektől kezdve a karcsú süteményrudacskáig vagy a pontosan vagdalt kakaósszeletekig. Senki sem vett ki annyit, amennyit kívánt vagy szeretett volna, mindenki tartotta magát a szinte parancsuralmi házrendhez.

A kicsiny, erélyes, őszülő asszony a mértéktartásban különben maga járt elől, mintha csak fogadalmat tett volna, hogy ellenáll gyomra minden csábító kísértésének.

— Nem lehet egyszerre mindent fölfalni, gondolni kell holnap s holnaputánra is — jelentette ki többször is ellentmondást nem tűrve.

S szava megfellebbezhetetlen volt, hiába próbálkozott férje puhító kísérletekkel, még kedves, kópés mosollyal alkudozó fia is csak ritkán tudta engedékenységre lágyítani.

Ez a túlzott takarékosság megnyilatkozott napi étrendjük más szakaszaiban is. Nem egyszer rászólt urára amiatt, mert használt tea helyett frisset főzött be, vagy mert több cukrot tett a csészéjébe. Ebből persze olykor mulatságos kis jelenetek adódtak, amikor férje, kis, túlökyszerű orrát harciasan fölkapva a rendes adagot megkettőzve, csakazértis „tekozlással” válaszolt.

Akkor délután is, habár a tágas konyha már hűlni kezdett, csak néha szórt egy-egy kanál apró lignitet a hunyorgó parázsra, inkább magát sanyargatva, összehúzódva gubbasztott. Mintha öntudata alatt — beidegzetten — tovább dolgozott volna benne a takarékoság elhárító védekezése a nélkülözés, a nincs, a szegénység ellen.

Kényyszerű tétlenségre ítélve s minthogy senki sem volt odahaza, még sohasem érezte magát annyira egyedül, mint aznap délután, s még sohasem nehezedett reá oly nyomasztóan betegségének komolysága. Máskor, állandóan elfoglalva, megvolt magában is, most azonban vágyott övéi s egy beszállás után, hogy elterelje figyelmét, kiverje lelkéből a sötétlen gunnyasztó gondot. Mert mióta betegsége kiragadta az egészségesek sorából, úgy érezte magát, mint megsebzett madár, mely sohasem fog többé föl szállni, s mialatt körötte zajosan áramlik, csapkod az élet, csak arra gondol, hogy mennyi ideje van még hátra.

Leginkább az bántotta, hogy a sors akkor szólt közbe, amikor mindent elért, ami asszonyi vágyaiban oly kecségtetőleg jelent meg valamikor — amikor jómódot teremtett, elvetette a beszerzés gondját, kibélelte otthonukat, s maguknak néhány család előtt polgári megbecsülést szerzett. Hogy ismerőseik többségének közömbös volt megtollasodásuk, ugyanolyan hűvösen vette, mint egy vékony réteg irigykedést. Viszonylagos megvagyonosodásuk, mint nem egy kispolgárban, bennük is kifejlesztett bizonyos lenéző gögőt, különösen azok iránt, akik helyzetüknél és élhetetlenségüknél fogva nem tudtak fölvergődni.

Csak nemrég még mily megelégedett volt, hogy szekrényében ott lóg egymás mellett a minden évszaknak megfelelő kabát, kosztüm vagy ruha, a fiókokban ott sorakozik az idényhez illő cipő s más ruházati kellék, csak be kell nyúlnia, ki kell vennie, hogy kiöltözködve, megmutassa és megmártsa magát a korszón egymás sarkába taposók áramlásában, s mindig évszakhoz szabott ruháján irigykedve akadjon meg a versenyben lemaradt nők pillantása.

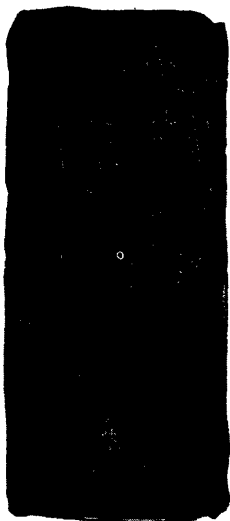
Mily messze volt most ettől az elégedettségtől. A szekrényekben hiába lógtak a fölaggatott ruhák — egyikből-másikból több is a kelletténél —, már nem lelte bennük korábbi örömét, arra gondolva, hogy ez is megvan, ezt is beszerezte, ez is az övé, mert ki tudja, meddig viseli még őket, akkor sem szabadulva attól az érzéstől, hogy enyészetre ítelt testét sétáltatja bennük végig az utcán.

Azelőtt sohasem jutott eszébe, hogy hiába kuporgat, gyűjt, halmoz, eljő a pillanat, mikor mindez értelmét veszti, mikor mindent föláldozna, két kézzel szórna, hajigálna ki a szekrényekből, ha cserébe megtoldhatná búcsúzó életét legalább néhány esztendővel.

Mert hátha valóban aggasztó a betegsége, csak elhallgatják, titkolják, nem akarnak beszélni róla, sem övéi, sem a kezelő és szakorvos, csupán annyit mondanak, hogy betegségét komolyan kell vennie, kímélnie kell magát, semmit sem dolgoznia, vigyáznia étrendjére, akkor meggyógyul, jobban lesz — biztatták, hitegették, ámitották —, mert azt, hogy tulajdonképpen mi a baja, nem mondták meg, pedig így, bizonytalanságban tartva, mindenféle gondolt, a legrosszobbra is.

Ó, bár idehaza volnának, hogy nyugtalanító gondolataitól szabadulhatna!... Pedig már alkonyodott, a konyhabútorok lassan eltűntek, a szürkületbe mosódtak. Máskor, ha éppen nem volt dolga, ilyenkor karjait összefonva és el-elbóbiskolva, néha óráig is elüldögélt a sötétben. Most nem tudta elviselni, az örök sötétségre gondolt, amikor már nem lesz többé. Ó, hát csakugyan lehetséges ez, belenyughatik-e abba, hogy meghal, mikor élni akar!

Föllállt, fölkattintotta a villanyt, hogy a százötvenes égő szétverje a sötétséget, s menekülő, kushadt maradványait a sarokba űzze. Majd a szeskanál után nyúlt, s ezúttal nem takarékoskodva, bőven vetett a szemhéjait álmosan nyitogató parázsra. Hadd lobbanjon föl a láng, hadd kezdjenek táncba, a hasadékokon át kilebbenve a cikázó tűzpillék!

Tin Ujević

Tanulmány-vázlat

Petar Popović

Úgynevezett modernista líránk sodrában biztos, hogy Tin Ujević a legjelentősebb név. Mert bárhogyan közelítjük is meg, mégis ő modernizmusunk legnagyobb klasszikusa. Különös ez a lírai név és különös lírai és esszéista életműve, mely majdnem félszázad alatt keletkezve oly erőteljesen gyűjti magába az összes lehető lélektani nyugtalanságokat és átformálódásokat, a humanizmus értelmét és a szép megérezését — azokat az állapotokat, törekvéseket, melyek ennek a válságos kornak bizonyos típusú értelmiségét jellemzik. Ez az erőteljes ember, a mi legnagyobb bohémunk (és bizonyára az európai bohémvilágnak is egyik legnagyobbja), olyan egyéniség, aki következetesen megmaradt a bohémvilág szegényének a bőrében, itta a maga bohém útján a bort, a szeszt és valószínűleg több éjszakát virrasztott át, mint a maga idejének bármelyik európai értelmiségiéje. Bámuljuk, hogy micsoda erő volt ez, aki mindezt keményen és vitézül kibírta (meg nem feledkezve arról sem, hogy milyen szűkös proletár-körülmények között élt), sőt mintegy húsz kötetre való művet is hagyott hátra, szinte áttekinthetetlen — és nagyon szuggesztív — bőséges lírai meg esszéista művet alkotva, melynek meg kell találni az értelmét és megillető helyét kultúránkban.

Sokat beszéltek és írtak Ujević életéről, művéről, nincstelenségéről, lumpolásáról és irodalmárkodásáról, de eddig nem vizsgálták különösebben és nem mutatták be, hogyan keletkezett az ujevići líra abban a kávéházi,

proletár, bohém életben, annak a kornak általában forgatagos, zűrzavaros valóságában. Tekintet nélkül arra, hogy ki mit fogad vagy nem fogad el belőle, tekintet nélkül a homályosságokra és a néha mutatkozó felmérhetetlen fantaszitikumokra, Ujevićnek ez a lírai életműve (sőt alapvető értelmében egész életműve is) tulajdonképpen lírai és bölcséleti szembeszegülés az idővel, a törvénytőlküliséggel és a rosszal, a humanizmus megnyilvánulása nemcsak az úgynevezett általános emberit tartalmazó dalokban és versekben, hanem azokban is, melyekben a költő énjének térben és időben terjedelmes drámája játszódott le, a korai ifjúság naív inkantációitól az ujevići é n minden lehetséges peripétiáin és hőmérsékletein át egészen a független és büszkén az idő fölé emelkedő ember bölcséleti elmélkedéséig és csendes jóságáig. Ifjúságát kivéve, amikor a nemzeti forradalmi mozgalom tagja volt és valamivel később, az első világháború idején, amikor önkéntes volt a francia tengerészetben, Ujević nem tartozott semmiféle párthoz, mozgalomhoz, klikkhez vagy családhoz, semmiféle csoportosuláshoz, hanem tulajdonképpen függetlenül, a maga öntudatára támaszkodva élt. Csakis így alakulhatott ki benne az a különleges értelme a jóságnak, az emberszeretetnek, a franciskánus önfeláldozásnak és a sztoicizmusnak, amely olyan sodró erővel árad lírájából. Ujević Ghandi-szerű, de egyéni ellenkedése ezekből a forrásokból frissült fel, de hevitették a népfelszabadító mozgalmak vagy a régi és népi kultúrák humanizmusának ideáljai és hullámmozgásai. Mivel pedig ez a líra, ez az életmű egy elképesztően teherbíró és tehetséges természetből csírázott, melyet nem tudott térdre kényszeríteni és elpusztítani sem a végzetes idő, sem tévedései és képmutatásai, azért ilyen izmos, ilyen ellenálló Ujević műve és megnyilatkozása, aminek emellett különös, kivételes és mégis szuggesztív hangsúlyt adott bohém, cigányosan szabad élete. Ez a természet úgyszólván százszor esett kísértésbe és százszor merült fel a füstből, hogy ne csak napvilágon, hanem ködön, füstkarikákon át is megcsilántsya, ontsa magából a dolgok, az élet, az elme titkainak dicséretét. Ujević énjét, Ujević szubjektumát egy különös iránytű — az értelem és a szív egysége — vezérelte, pedig ő maga ki tudja hányszor megsiratta ezt. Igaz, mint afféle eltévedt utas a világmindenségben, gyakran került sötét zsákutcákba, de az emberszeretet, a szépség, a gondolat és a fürkésző elme törvényei szerrint mindig megtalálta az országutat és a maga emberhez méltó haladási módját. Valami kedves csodálkozás, a természet és a kultúra szépségeinek átérzése, valami derűs állapot jelentkezett nála folytonosan, mégpedig ellenállhatatlan elemi erővel, annyi nehézség, türelmesen elviselt viszontagság, sőt könny után is, a lét gúzsbakötött, lebéklyózott, boldogtalanul zokogó erejének könnyei után.

Hogy felfoghassuk és legalább néhány nagy vonallal vázolhassuk Ujević költészetének keletkezését, fejlődését és áramlását, külön szem előtt kell tartanunk aktivista ifjúságát is. Már mint főiskolás börtönbe kerül. Később részt vesz az Ausztria-ellenes merényletek előkészítésében és az efféle vállalkozásokban. Tollával és politikájával népeink nemzeti és társadalmi szabadságának eszméit hirdeti. Ujević dicsőítette „az annyi Rigómező után legázolt, de le nem vert, és annyi borzalmas haldoklás után mégis élő népünk életképességét”. Huszonegy éves korában írta: „nem mondok le a szerbek és horvátok jövőjébe vetett hitről”. Hangsúlyozta, hogy a nép „makacsul hisz a saját jobb kezében”, amivel össze kell zúzni „a rabságnak nevezett sors vasabroncsát”. Elég sok gyönyörű bizonyíték maradt ránk Ujević „legénykedő ifjúságából” és nehéz ezt csak úgy szárazon megemlíteni, mégis, prózai módon mondhatjuk, hogy Ujević korán megnyilatkozott mint kivételes, erős és tehetséges egyéniség, aki lendülettel, egész lényével indult a társadalmi forradalmárok mozgalmába és öntudatosodott benne. Miután átélte az összeomlást forradalmi ifjúságunk 1913—1917 közötti általános összeomlásában, kiábrándulva magára maradván, boldogtalanul folytatta egyéni, hol dacos,

hol kétségbeesett útját, nem pedig a szocialista módon megszervezett mozgalom útját, mint Cesarec, Krleža és mások, ami számára természetes is volt. Ujević életműve azonban egészben véve nem az átmeneti, szocialista, humanista szellemmel való ellentmondás, mert — amint mondtuk — egyéni ellenkezés, nyugtalanság a polgári fejetlenség és élettelenesség miatt, sőt sok helyen az új idő sóvárgása, sikoly az új idő után. *Rotonda* című versében Ujević autentikusan, költői módon fejezte ki ifjúságunknak — s nemcsak a miénknek — azt a ködös, kávéházi, tulajdonképpen kétségbeesett állapotát, amely az általános torzszalkodás és a haza romlása miatt, de a maga értelmiségi hibája folytán is, ideológia és kilátások nélkül maradt, mint valami kormányvesztett hajó.

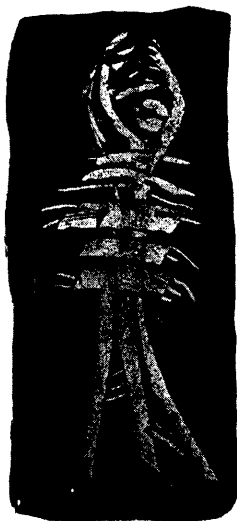
Ujević költészetében és általában véve egész életművében a lázadó hangok, melyek az első világháború előestéjén a forradalmi ifjúság vak elemiségében keletkeztek és később az előítéletek meg a lehetetlen idők elleni további felháborodás forrásaivá lettek, fokozatosan erejüket veszítették vagy pedig átalakultak egy — hogy úgy mondjuk — hindú módon halk, de makacs ellenállással és a humanizmus megnyilvánulásává, Ujević a valóság iránti tevékeny magatartásból szimbólikus, néha önmagából kifordult állapotba esett és a nagy, ragyogó, dinamikus fiatalságból (mely után később annyit kesergett) kifejlődött legnagyobb modernista költőnk. A lázadóból megszületett a szívós sztoikus, a forradalmi ideológiából kifejlődött a tolsztoji passzív rezisztencia, melyet bohémkedés kísér, ez pedig termékeny talaja a fantazmagóriának, de ebben az esetben a szegények, a rongyosok, a garabonciások, a különcök, a padlásszobákban és kis odúban lakók, a kevés tudás és nagy fantáziák, az olcsó bárók és az ágyrajárók modernista szociális költészetének is (de nem a szociális irodalom értelmében).

Ötven esztendő alatt Ujević költészete alaktanilag átment úgyszólván mindazokon a forma- és kifejezés-kereséseken, melyeken az európai költészet is átesett Baudelaire-től Bretonig. Kiapadhatatlan, mindig friss ereje kitör minden verséből, érett és teljes alkotásaiból, és néha garabonciáskodó rögtönzéseiből meg a sivár kocsákban, csavargások közben írt mellékes képzelgéseiből is. Fiatalkori költészetében találhatunk parnasszista lírához hasonló verseket, később pedig hol a korai, hol a fénykorában lévő, hol pedig a kubizmusba torkolló kései szimbolizmushoz hasonló verseket is. Van műveiben tiszta, szabad impresszionizmus, de akadnak expresszionista módra szaggatott versek is, nem a német expresszionizmusra emlékeztetően, hanem arra, amit Apollinaire fejezett ki. Van néha dadaizmus és szürrealizmus (még Breton előtt), unanizmusmal párhuzamosan, és így tovább. Mindezeket a kifejezéseket itt kiegészítésként használtuk. Mert Ujević költészete az anekdotás, elégikus és romantikus-parnasszista kezdettől az utolsó reflexív lírai megnyilvánulásokig, teljesen ujevići, bőségesen átítatva egyéniségével, teljesen a sajátos ujevići költői erő lélekzetében, szellemében, asszociációjában és képeiben él.

Könnű ennek az életműnek a kezdetén megérezni az ifjúság líráját, mely romantikus módon, teljes hittel, de egyben elég sok szentimentalizmussal is nyitja rá a szemét a világra, és könnű kissé később megérezni a korai összeütközést ezzel a világgal és a fiatal egyén szenvedését, aki szerelméből kiábrándultan megtorpan és zokog. Ujević szimbólikus lírája pedig „belső fénytől” ragyog; az a régi, az a szent én még egységes; megvan a tegnap is, a ma is, és az ábrándozás is, mely holdkóros ugyan, de sohasem fajul abszurdummá; tűz is van még, mely nem égette el, hanem most is égeti... Amikor „a valóság felrázásának” értelmetlenségével párhuzamosan (ami őt szenvedéseiben lírai módon „nem érdekli”) kibírhatalan mértékűvé növekedett „a belső viszály és egyenetlenség”, ez a viszály a kifejezések

belső kakofóniájában nyilvánult meg. „Borzalmasan tanulságos a stílus érdessége, az a stíluskakofónia annak a zűrzavarnak a küszöbén, melynek 1919-1920-ban kellett beállania” — írja Ujević. És valóban. Az említett esztendők után egyszerre mutatkoznak a különböző stílusok s az úgyszólván „automatikusan” sorakozó versek, víziók mellett költemények születnek a tömegekről is, az ember jövőjéről és boldogságáról, bölcselkedések és reflexiók az életről, a fennmaradásról ezen a planétán, és mindig a legyőzhetetlen én szemszögéből, mely mítoszt alkot magáról és a maga rejtélyéről az örök mozgás talányában.

Hornyik János fordítása

Érem

Tin Ujević

*Ezek a szavak feketék a mélytől,
ezek a versek értek s csendesek,
— Ezek, csak így, kibuggyantak az éjből,
s most felnyúlnak, mint könnyörgő kezek.*

*Ha nem költő, hát kötömböt betöltő
kin vagyok, s néha áldom a sebem.
Mert minden jajom tallérrá, s kipörgő
könyvem kristály kalárrá lesz.*

*— De igaz árat nem nyer a fűzérem,
csak ha majd egyszer reádaggatom,
és felragyog e súlyos, drága érem,
én szeretöm, dicsőn, a nyakadon.*

Asszonyok a királynők között

Tin Ujević

*Isteni nők, a világ minden éke,
őz-kecsesség, büszke oroslán-pompa,
csak általatok lel teljesülésre,
barna éjekben és kék nappalokban.*

*És amikor elkopogó lépések
jelzik csak, hogy valamelyiktek itt járt,
a sejtésem megdobbán, mint egy mély seb:
sejtem és sajgom szent lényetek titkát.*

Uralkodástok eredendő célja
fölnyújtani egy tejes babaarcot;
test királynői, az összhangok és a
vágyak ajkával kérdem: mit akartok?

Ó, van-e nyitja ennek a csodának,
s ki fejt meg és mikor ezt a rejtvényt?
Mit árul el a testetek egy bágyadt
hajlata, e remekbeszabott test-vért?

Isteni nők, álomban s bámulatban
vártok igaz oltárok hajnalára,
előttetek térd hajlik és lakatlan
szirt-szívekben megtelepszik a hála.

Napfényes lelkek, imádó szemektől
hiába fednek bűnös, vad ködök;
ha megjelentek, minden korlát megdől,
ó, asszonyok a királynők között.

Ima Dora Remebotért

Tin Ujević

A szemei: ártatlan — így beszélnek,
és a fehér karban két láza vár.
Az ő kertjében egymásra talál
a rózsavér és a lilium-lélek.

A hangja bús, és a völgyeknél mélyebb,
hol kolomp csendül s visszakong a táj;
s ki mentene, mikor fojt a halál,
ha nem holdfénye haja özönének?

A képe előtt térden kell maradni,
a fájdalmat s az álmat imaszóba
ejtvén, mert élő Jeruzsálem ő.

És sirni kell, és nagy hitet fogadni,
míg minden sóhaj egy-egy Vita Nuova,
és minden könnycsepp egy-egy drágakő.

Zarándok

Tin Ujević

Hús büntetése, hosszú búcsújárás
ez, és amíg a végtelent lesem
— joggal, jogtalan —, nyöszörgők: a bánysz
hiénák széttépnek, jaj elveszem

egy asszonyban, ki lélek s kék, s a látás
büszkesége és veszte a szemem;
és érte úz egy gyöngyörű, sivár láz,
fátyolt, szemérmes elhányt szerelem.

— Minek játsszam sóhajos Parszivált? Ha
egy a harmatcsepp és az én sötét
remegésem, s eszmények anyja, lám, a

szerelem s vérzi ecset örömét:
kinek nevét nem tudom, Néki hála
a tág semmiben boldog öblömért.

Áldás gyümölcsei

Tin Ujević

Ó, áldottak, akikben elmerülnek
a sors titkai s akiken zárt a seb.
Ők tudják, ki a bűnöse a bánnek,
melyet a naptól gonddal rejtenek.

Ó, áldottak a hétköznapiak súlyát
vinni eleve beleegyezők.
Ó, áldottak, akik hazudni tudják
a kicsinységet emberszem előtt.

Ó, áldottak, mert övéik a kulcsok,
tudják, hogy a jóért büntetik és
nem a rosszért őket, s hogy szívi kútjok
apasztva szenteli a merités.

S áldottak, ha kihülnek valahára:
a testükhöz nem fér rosszakarat.
És oly teljes a végzetük aránya,
akár az igazság a föld alatt.

Ács Károly fordításai

Vidéki kvintett

Ivan Ivanji

Még egy pillantást vetett a virágra — két-három szál volt az előszobában álló, keskeny vázában, két-három szál a tömzsi kis vázában az éjjeliszekrényen, és egy terebélyes csokor a nagy kristályvázában, az ovális asztalon. Összeszedte az egészet, keményen megmarkolta, úgy, ahogy egyébként nem szokás virágot kézbe fogni, s csak ezután gondolt arra, hova is tegye. Végül is a cserépkályhába dobta. Szeptembert írtak, amíg fűteni nem kezdenek, nem veszik észre. A kályha ajtaját a kellesténél erősebben csapta be. Hallgatózott egy pillanatig. Nincs semmi baj. Jovica és Mirjana egészségesen, mélyen aludtak.

Az üres vázák azonban még inkább szembetűntek.

Fölvette a kristályvázát, meg azt a kis tömzsit — vizük már megsárgult egy kissé, délután óta állt benne a virág —, és elindult a konyha felé, hogy kiöntse a vizet. Az előszobába érve, a harmadik, keskeny váza után nyúlt. És akkor talákozott magával a tükörben.

Ilyen vagyok én?

A tükörből egy alacsony termetű, kövér ember nézett rá. Domborodó hasán nehéz aranylánc ívelt. Ilyen vagyok én?

Tekintélyes ember, jól tartja magát — vigasztalódott. — Igazgató.

Valami azonban viháncolt benne: vidéki iparos. Az is vagy: vidéki iparos.

Igen, vidéki iparos, de párttag! Iparos — nyolc gimnáziummal, méghozzá belgrádi érettségivel. Iparos, de igazgató.

Gyenge vigasz.

Önmagadat akarod félrevezetni?

A pék fia belgrádi gimnáziumba járt az első világháború után. Az apa meghalt. Rámaradt a pékműhely. Akkor jött Jelena és a hozomány. Egyetem, tanulás? Ugyan, kérem! Fia született. A németek megszállták az országot. Megszületett a második fia. Az usztasák kissé gyanakodva tekintettek a pékmesterre, aki Belgrádban érettségizett. Ágyúörgés. Éljenek a partizánok! Éljenek főlzabadtóink! Éppen ekkor volt útban a harmadik gyermek. Arany zsinóros, csillagos zubbonyban topant be Živan, a gimnáziumbeli jóbarát. Élsz még, Mitar? A miénk vagy még, Mitar? Eljősz velem hadbiztosnak? Hát a pékműhely? Jelena már az ötödik hónapban van, de azért fölgyelhet a péklegényekre. Mitar Szlovéniában járt, amikor halálának és a kislány születé-

sének híret vette. Aztán egy hirdetés jelent meg a Politikában: „Jól bevezetett pékség szerémségi városban teljes fölszereléssel együtt eladó.” Megkapta a pirosfedelű könyvecskét. Üzemvezető lett egy pékvállalatban. Majd a Zitopromet igazgatóhelyettese. Aztán mamomigazgató.

A pocakos vidéki iparos, hasán az aranylánccal, még mindig szorította a két vázát, és nézte a harmadikat meg az ötvenéves férfit a tükörben.

Mindössze fél éve, hogy hordja az aranyláncot. Még hozományba kapta. A háború kezdetén letette. Ne szúrjon szemet az uszasáknak. Később, a partizán-egyenruhához igazán nem viselhette. Azután pedig — nem burzsuj szokás aranyórával járni? Illetve aranyórával, aranylánccal, amely a mellény egyik zsebét köti össze a másikkal? Már magábanvéve a mellény is! Nem a burzsujok ismertetőjele a mellény? Különben Lenin elvtárs is viselt mellényt, minden képen látható... Mégis, merész és elgondolkoztató cselekedetnek érezte, amikor egy reggel autóba ült — kis Moszkvics volt ugyan, de mégis a malom autója, amelynek ő az igazgatója — aranylánccal a mellényen. Észrevette valaki? Az óralánc praktikus dolog, ha már az embernek régimódi zsebórája van, az arany meg... az arany igazán szép fém. Miért ne volna jogunk szép holmira?

Ostobaság ennyi ideig állni a vázák-kal a tükör előtt. Minden pillanatban megérkezhet. Végülis otthagya a tükröt, megindult, ügyetlenül a harmadik váza után nyúlt, azt a tömzsít a hátra alá akarta szorítani. — Még szerencse, hogy csak az a keskeny tört el. Roszszabbul is járhatott volna... Az üvegcsörömpölés szinte föl villanyozta, gyors léptekkel ment a konyhába, a vázákat az asztalra tette, söprűt, lapátot keresett, eltakarította a cserepeket... A pocakja útban volt, amikor lehajolt. Tornázzon? Minek áltassam magam, öreg vagyok én már ehhez...

Fémes, zengő hangon szólalt meg az óra. Tízet ütött. Késik, szerencsére... Észrevette, hogy mindig ugyanazokkal a szavakkal gondolkozik: „szerencsére”... „szerencsére”. — Pedig egészen tűrhető stílusom volt a gimnáziumban. Hány éve? Harminchárom? Várjunk csak... Számolni kezdtem. Huszonkilenc évvel ezelőtt esküdünk, amúgy kispolgárisan, templom... virág... hozomány... aranylánc a mellényen...

a két ágy — jóminőségű tölgyfa — még mindig megvan. És holnap újra kezdődik. Ámbár ezúttal kispolgárisan! Apám sohasem szánta volna magát arra, hogy elvegye fiatalabb barátja nőjét. Hm.

Az ablak mellett állt, kiűzött az utcára. A környék már vidékiesen kihalt volt. Csak egy-két járókelő ment még sietős léptekkel a keskeny járdán. Az ő háza — a jelzőlogót már rég törölték, éppen a hozományból — volt a legszebb épület a városnak ezen a részén. Szolid, emeletes ház. Egyetlen emeleten háromszobás lakás, albérló nélkül. A földszinten hajdani műhelye, most a városi pékség üzeme. A bér nem valami nagy, de éppen elég ahhoz, hogy fedezze a ház adóját, a villanyt, a vízvezeték számláját, sőt még Zsuzsika fizetését is. Hozzá még a Moszkvics és az igazgatói fizetés...

Szóval, nősülsz, vidéki iparos!

Ugyan mit szólna az apja? Azt mondaná, hogy ringyó? Mert hat évig vadházasságban élt a doktorral? Nem hat, hét évig. Körülbelül egykorú az orvos-sal, negyven körül járnak. Bolond volna a doktor, ha elvenné. Pedig Vida nagyszerű háziasszony. És még mindig remekül néz ki — abban a fekete blúzban. Az a kis feketeség, ami az orra alatt pelyhedzik, nem számít. Azt mondják, az ilyen nők a leghasználhatóbbak az ágyban... Mita doktor természetesen tudja ezt, no de hát meg lehet ezt kérdezni? Mindennek van határa. És az nem megy túl a határon, Mitar, hogy feleségül veszed a vadházastársat?

Csak az a kérdés: milyen határokról, kinek a hatáiról van szó.

Hogy ők mit szólnak hozzá, nem tudom. Valószínűleg ők is jól járnak. En biztosan. Pecca huszonegy éves, neki mindegy. Csak szüni időben jön haza, pénzt kér és előttem cigarettázik. Ő megérti. Jovicának sem probléma a dolog. Amire szüksége van, Zsuzsika gondoskodik róla. És Mirjana? Tizenhárom gyöngédséggel teli esztendő van mögötte, az anyjára nem emlékszik. Ez volt a legnehezebb: „Szívceksém, akarod, hogy Vida néni hozzánk jöjjön, nálunk éljen, anyukád legyen?...” Tudta, hogy Mirjana szereti Vidát. „Hát Vida néni nem Mita doktor felesége?” Hazudjon saját gyermekének? „Ő csak lakó volt a doktornál, meg segített neki a háztartásban. Tudod, milyenek az agglegények. Most azon-

ban ő is megnősül." Így, ezzel a felnőtt modorral próbálkozott, mintha egyenrangú emberrel beszélne, lélektanilag jól kiszámítva. Mirjana azonban egyáltalán nem válaszolt. „Na mit szólsz, kislányom?” Elbiggyesztette sápadt ajkát, és öregesen válaszolt — átvette az én modoromat. „Te feleségül akarod venni, apa. Miért kérdezel hát engem? Én megvagyok nélküle. Vida néni kedves, aranyos, de — én sohasem szólítom anyának, tudd meg.” Ha nem, hát nem. Hogy sírt azután? Ki tudhatja? Nem, nem lesz itt semmiféle probléma, modern életet élünk. Semmi romantika, semmi virág, minél kevesebb forma-
ság...

Hátha mégis így szólna az apám: vénségedre kurvát veszel feleségül. Dehogy! A háború előtt a doktor feleségül vette volna Vidát, és most esetleg elválna tőle. Egy ötvenéves özvegyember feleségül vehet egy harmincnégy éves elvált asszonyt. Jó, harminckilenc éves. A gyerekek miatt. Nem, legyünk csak őszinték, nem a gyerekek miatt — elég nagyok már —, hanem magadért. Egy igazgató megengedheti magának, hogy felesége legyen.

Piáker zörgését hallotta, kihajolt az ablakon. Vida nem akart a Moszkvicson jönni. Ez annak a jele, hogy már is gondol a férfi tekintélyére. Valóban, kellemtelen lett volna igénybe venni a kocsi, éppen most, a levél után, a munkástanácsban titokban mindannyian nevettek volna, de hangosan senki sem merészelt volna... Máskor nem farszította ki a lépcsőjárás, most azonban vadul vert a szíve. Kedves volna, ha az a fekete blúz lenne rajta...

Romantika nélkül, virág nélkül... Két tanúval az anyakönyvvezető elé.

Hirtelen eszébe jutott a konyhaasztalon álló két váza. Biztosan megkérdezi, mit keresnek ott a vázák, és miért van bennük az a sárgás víz. Hogy is feledkezhettem meg róluk? Valóban ostobaság. Mit mondok majd neki?

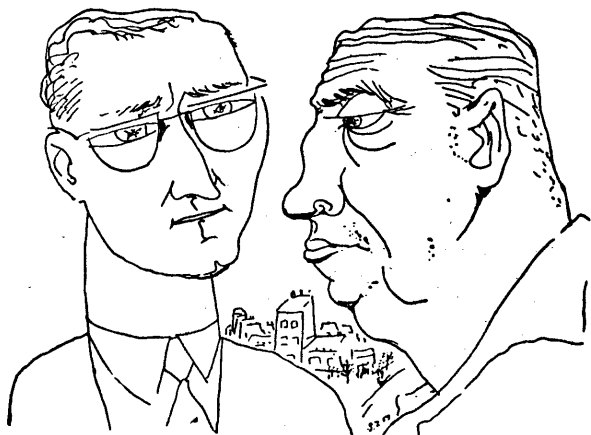
Okos asszony vagy te, mondta Mita a végén. Okos asszony? Az asszony esze a csípőjében van, a hajában, a fogában, a bőrében, gondoltam, és én már nem vagyok okos asszony. Miért hallgatsz, Vida? — kérdezte teljesen fölőselesen. Ugyan mit mondtam volna? Azt, hogy: vedd le a szemüved? Hát ez segített volna? Egyre ritkábban láttam a szemét — lehet, hogy így kez-

dődött. Azaz, erről vettem észre, hogy elkezdődött. Mások előtt leveszi szemüvegét, és megmutatja gesztenyebarna szemét. Mások előtt, a páciensei előtt, ha fiatalok. Persze, Mita doktor szép ember, legényember — azt, hogy én itt élek, ebben a házban, talán soha senki se vette észre. Valamikor előttem is levette a szemüvegét. Ugyan mi vagyok én számára? Von Stein asszony Weimarból? De hiszen von Stein asszonynak férje volt és egy falka gyereke, és nem lakott Goethenél — ellenkezőleg, ő járt von Steinné házába, és az én szegény Mitám egyáltalán nem hasonlít Goethehez. Sőt, valószínűleg nem is tud Goethe nőgyeiről. Hajdan nagyra becsült azért, mert olvastam egyetmást az életben, az utóbbi időben pedig csúfolt emiatt: nem volt okosabb dolgod, mint hogy ócska könyveket faldjál...

Miért hallgatsz, Vida?

Megmondtam neki, pedig nagy marhaságot csináltam. Ha addig nem volt biztos a dolgában, akkor határozott. De ki tudhatta előre? Egyetlen egyszer járt el a szám, és máris... Addig csak kerülgette a dolgot. Mit szólnak az emberek, nincs értelme, szemrehányást tesznek nekem, tudod, a lakás helyzet, tudod... te okos asszony vagy. Okos asszony — ennek természetesen semmi köze sem volt az ócska könyvekhez. Azelőtt persze nem számítottak az emberek, sem a lakáskérdés. Kísaszony, manapság olyan nagy a túlekedés, hogy valóban örömmre szolgál, ha kiadhatom önnek ezt a szobát. Mit kezdjen egy legényember kétszobás lakással? Privát praxis? Nincs rá szükségem. Észre sem vettem, bent voltam a házban. Azután mégis szükség lett a magánpraxisra. A holmid igazán elférnie a cselédszobában, ugye, szívem? Az éjszakák, az éjszakák a mi édes titkunk... Micsoda undok szótár: Ócska könyveket falsz... édes titok! És a végén: okos asszony vagy. Miért hallgatsz, Vida? Hát lehetett hallgatni? Hiányzott a dolog csattanója, és akkor is kimondtam volna, ha nem lettem volna biztos abban, amit mondok: Tévedsz, ha azt hiszed, hogy én senki-
nek sem kellek, Mita. Ha akarom, Mita akár holnap is elvesz. Jó, tíz évvel idősebb nálad, de — hát te hányzor jössz hozzám? És neki autója is van!

Alighogy kimondtam, már meg is ijedtem a szavaimtól. Most biztosan leveszi a szemüvegét. Ugyan hogyan néz majd rám? Buta dolog, ha az ember

Sáfrány Imre illusztrációja

előre tudja, milyen arcot vág majd a másik, ha annyira biztos a dolgában, hogy már a választ is előre megfogalmazta és — minden másképpen történt. Egy pillanatra, egy egészen picli pillanatra meghökkent ugyan. Meg. A szemüveget azonban nem vette le. Elmosolyodott, azt hiszem, egészen őszintén, s örömmel mondta: Nézd, nézd, nézd, csak a Vidát. Egészen okos dolog, amit mondasz...

Visszakozni már nem lehetett.

Őszinte volt? Vagy a csattanóra csattanóval válaszolt? Sohasem tudom meg. Olyan ember is akad, aki egy jó csattanóért egész élete folyását megváltoztatja. Akad. Olyan ostoba, mint én. Mita nem igen tenne ilyet. Egyszerűen jól jött neki a dolog. Később beláttam.

Okos asszony vagy. És most mi más tehetek?

Ostobán ráz ez a fiáker. Buta, regényes ötlet volt a fiáker, de itt sem volt más megoldás. Zsuzska cipelhette a bőröndöket végig a városban. Furcsa, hogy az ember ilyen rövid idő alatt végig-gondolhat, mérleghet, elemezhet mindent. Még három perce sincs, hogy kosiban ülök, s mintha az egész életem elvonult volna előttem. Vagy legalább is annak a befejezése, ami eddig volt. A betegedés, ami akkor kezdődött, amikor észrevettem, hogy mások előtt föl tárja gesztenyebarna szemének fényét, előlem pedig az üveg csillogása mögé rejti, és ami most az utolsó takarítással végződött. A legnehezebb volt megválnom gyerekkori képétől. Attól a matrózruhás képtől. Már akkor ilyen volt a pillantása. Mondtam is neki: emiatt a

kép miatt szerettelek meg, mert olyan szép kisfiú voltál. Ez majd most is az eszébe jut. Ott állt nálam, a cselédszobában... mégis ez volt az igazi otthonom az egész lakásban. Egyébként tudtam, hogy csak vendég vagyok nála. És a vendégek nem maradnak örökké. Otthagytam a képet a heverőn. Hadd jusson eszébe. Csak ez kellett rendetlenül. Milyen közömbösen kísért ki. Milyen hideg tud lenni egy csók: te okos asszony vagy, Vida és köszönök neked mindent. Mit köszönsz, kedves? Én köszönöm neked. Hát... azért még találkozunk. Némileg más helyzetben ugyan, de hát számít ez? Modern emberek vagyunk. Mítar is okos ember. Igen persze, Mítar is okos ember.

Mindnyájan olyan okosak vagyunk!

A nyelvem hegyén volt, hogy Vukról is beszéljek. Miért nem tettem meg? Ez lett volna csak a csattanó távozásom előtt! Erre aztán igazán nem tudott volna válaszolni. Ostoba férfi vagy, Mita, nagy marha, hőszerelemnek képzeled magad, hogy most egyszerűen átjászol annak a felszarvazott vén hülyének. Pedig te magad viselsz szarvakat. Ismered Vukot ugye, azt a jóképű gimnazistát? A legcsinosabb fiú a városban. Tudom, hogy ismered. Az ilyen fiúkat a férfiak is észreveszik. Te viselsz szarvakat! Azt hiszed, sóhajtoztam utánad, amikor a tengerre mentél? Hét éve, hogy együtt vagyunk, s csak az első nyáron vittél magaddal a tengerre. Magaddal vittél? Külön laktunk. És a pálmák között... Romantika? Azt mondatd: Szívecském, mi még fiatalok vagyunk. De én elég idős voltam ahhoz, hogy többre becsüljem a fürdőszobás lakást. És Vuk az idén nyáron enyém volt a te fürdőszobáddal együtt. Mialatt te valahol adtad a fiatalit, az enyém volt a te fürdőköpenyedben és a te papucsod volt karcsú, fiatal lábán. Csak az idén nyáron? Mi több? Egy nyár vele — ne felejtse el, tizennyolc éves volt — vagy hét év veled, megszótozva rajtad rendelővel, preferánszal és ebédutáni szundikálással?

Miért nem mondtam meg neki? Ez mégis rá kényszerítette volna, hogy levegye a szemüvegét. Mítar autója nem sértette a hiúságát, Vuk azonban beleharapott volna azzal a gimnazista farkasfogaival. Legalább a hiúságába. A hiúság a férfiak legérzékenyebb szerve.

S ha nem használtam ki ennek az utolsó csattanónak a lehetőségét —

pedig hát nem használtam ki —, vajon nem azért volt-e, csak azért, mert szeretem?

Eddig csak a halálra ítételekről hallottam, hogy egy pillanattal haláluk előtt átélik egész életüket — éppen úgy, mint én a fiákerben, egyik sarokból a másikig, mialatt Mítar felé visz a kocsi, Mítar nyálkás pékpillantása felé, amely szinte beletapad ruhám kivágásába.

De hát nem halál-e ez is? Az én halálom? Az ami tovább is él és mosolyog — vajon én leszek-e?

Mita doktor egy ideig még a fiáker után nézett, és élvezte a derús estét. Azután megfordult, lakása felé, modern bútorai, fekete-fehér absztrakt foltokkal díszített szőnyege felé — egyáltalán nem volt praktikus ez a szőnyeg, meglátszottak rajta a cipőnyomok, akármilyen gondosan törölte is meg a lábát a vendég, s egyformán kellemetlen volt a vendégnek, meg a házigazdának is — és megkönnyebbülten sóhajtott. Nem hitte, hogy milyen könnyen megy... Hiába, szerecsés csillagzat alatt születtünk... Szinte el sem tudta hinni. Nyilvánvaló, hogy nem múlt el bánatos pillantások nélkül. Vida néhányszor mintha mondani akart volna valamit, de végül is az én lelkiismeretem tiszta, sohasem formálhatott arra, hogy feleségül vegyem, azért hogy a lakásomba fogadtam. Az, hogy vele...? Hát ő is velem! Remélem, én is adtam neki annyit, amennyit tőle kaptam. Ha jó vagyok nálánál fiatalabbnak...

Valahol a koponyája mélyén át suhant a gyanú árnyéka: hátha a fiatalabbak kevesebbet tudnak. De rögtön, kapásból rávágta Mitarnál, mindenestre többet érek majd meglátja!... Nyomban ezután megütődve hőkölt vissza, és kérdezte magát: Hát ez mi? Igazolni akarom magam előtte, vagy még én haragszom, hogy mindjárt talált magának mást? Sebtében rendbeszedte érzéseit, pro is, kontra is, és arra a következményre jutott, hogy a hiúság is közrejátszik egy kicsit a dologban. Szinte bánt, hogy nélkülem is boldogul. Még mindig jobb azonban, hogy a hiúságomon esett csorba, mint a lelkiismeretemen. Így legalább nyugodt a lelkiismeretem.

Nyugodt?

Mita doktor azok közé az emberek közé tartozott, akik adott pillanatban

el tudják szakítani a nemkívánatos gondolatok fonalát. Nem ritka jelenség ez a mai orvosok és mérnökök között. Lehet, hogy a tulságosan egyoldalú tanulás következménye ez. Ha az ember nem képes kikapcsolni énjének lényeges részét, hogy teljes mértékben a me-revített beton statikájának vagy a hisztológiának szentelje magát, sohasem jut el a diplomáig. Valószínűleg ez az oka annak, hogy az orvosoknak és a mérnököknek rendszerint rossz a stílusuk — ha egyáltalán írnak —, mert a stílushoz teljes, egész én kell.

Egyetlen fonalat követett hát — élvezte a lakását, és tekintete megakadt a képen. A heverőn fekvő fényképen. Mit keres ott az a kép? Vida egyszer mondott valamit róla. Mit is? Már elfelejtette, csak arra emlékezett, hogy akkor tetszett neki. Jóképű matrózruhás kölyök. Igen, szép gyerek volt. Vagy anyuka talált ügyes fényképészt. De mi üthetett Vidához, hogy ide tette? Biztosan a holmija közt volt a fénykép, és nem akarta magával vinni.

Okos nő ez a Vida!

Már éppen a könyvek mögé akarta lökni a képet — mit is keres egy kép a heverőn, a könyvek mögé, az apja könyvtárából való Brehmek, Freud pszichoanalízise ugyanonnan, aztán két-három előkelő külsejű, fekete bőrkötésű orvosi könyv, a zágrebi enciklopédia első kötetei, az akvizitőr szemtelenül csökönyös volt, de végülis egész jól mutatnak, nem baj, hogy megvette, azután a kötelező Gorkij a Kultura kiadásában — amikor a keze hirtelen megállt a levegőben. Kedves kis srác. Megpróbált ráismerni magára a képen. De nem ismert rá, arra sem emlékezett, mikor

Sáfrány Imre illusztrációja

fényképezték le, és mit is gondolhatott közben. És akkor egyszerre meglehetősen tisztán érezte, hogy gyereket szeretne.

No nézd csak, erről nem is tudtam! Nem, pedig egészen nyilvánvaló a dolog, érett ember vagyok. És egészséges. Harminchét éves vagyok, még kettő és belépek a negyvenedikbe, az ötödik évtizedbe... Bizony. Legfőbb ideje. Láthatod? Míg ön alszik, a tudatalatti dolgozik! Doktor Mita gondolatainak sem volt szép stílusa. Aha, ezért kívántam annyira szabadulni Vidától, ezért veszem el holnap... Ljilját.

A mókusját.

A gimnazistalányt.

Igaz, leérettségizett már, számomra azonban mindig feketekötényes diáklány maradt.

A dereka vékony, csípeje azonban elég széles, hogy normálisan szülhessen.

Mita hiúsága duzzadó vitorlákkal suhant a vonzó, tetszetős ábrándok mérhetetlen tengerén. Ez azonban nem gátolta meg, hogy ugyanakkor higgadtan, sőt aprólékos gonddal levetkőzzék, fogat mosson, pizsamát öltön, és aludni készüljön. Az utolsó legényéjszaka. Valójában az első és az utolsó egyidőben, mert tegnap még, ebben az időben, Vida is itt élt, lélegzett ebben a lakásban.

Valóban, ki gondolta volna, hogy minden ilyen simán megy...

És Mita ebben a pillanatban kétségtelenül meg volt győződve, csak azért veszi el Ljilját, hogy gyereke legyen. Vidától gyereket? Igaz, hogy még fiatalos, szülésre azonban már nem való, na persze, nem mintha képtelen volna szülni, de az ő korában első szülés túl nagy kockázat.

Ljilja húsz évvel fiatalabb Vidánál.

Tizennyolc évvel fiatalabb nálam. Fele annyi idős, mint én. Amikor megszületett, annyi éves voltam, mint ő most. Igaz, a férfiak és a nők évei nem egyformák, amikor olyan idős voltam, mint ma Vuk... Akaratlanul is legyintett, mintha legyet hessegetne. Nem akarta most ezt a fonalat követni.

Vuk...

Ljilja első ízben lopva jött hozzá. A rendelőbe. Attól félek, hogy valami nincs rendben, elmaradt... Nem ő pirult el, hanem az orvos. Hány nappal ezelőtt? Úgy? Vetkőzőn le, kérem. Megvizsgálom. Természetesen, tudom, hogy le kell vetkőzőm, de miért van zavarban? Megint csak ő vörösödött el, nem a leány. Valóban, miért jött zavarba?

Nem Ljilja volt az első fiatal lány, akit megvizsgált. Tekintete azonban, a szeme, a pillantása nem is rebtent. Ellenkezőleg. Kutatva méricskéli az orvost, kíváncsiságot nem fékezi az úgynevezett jónevelés. Ez a tekintet nem hasonlít még a vadállatok pillantására sem, mert ilyenfajta állat, mint ez a gimnazistalány, nincs az anyatermészet állatkertjében. Korai volna még valami határozottabban mondani, vannak esetek, amikor a késés vagy az elmaradás pszichogén jellegű. Feleljen őszintén néhány kérdésre. Tessék, doktor. Mikor, hogyan, kivel?

Olyan egyszerűen mesélte el, mintha másvalamiről beszélne. Ismeri Vukot? Csinos fiú. Vele. Egy hónappal ezelőtt. Nem, öt hete. De csak egyszer. Kíváncsi voltam. Persze, ezzel nem azt akarom mondani, hogy nem tetszik, sem azt, hogy ő többször nem próbálkozott, a leglényegesebb körülmény azonban az, hogy kíváncsi voltam. Maga, doktor, sohasem volt kíváncsi?

Közben magára öltötte szerény iskolai köntényét, s mialatt beszélt, keresztbevett lábbal ült, és ártatlan ízike szemmel nézte az orvost. A ronybabámnak vörhenye van... Ebben a stílusban beszélt arról, amit tett, és arról, amitől félt. Szép volt. Ha most egyszerűen a heverőre nyomnám — mondta magában Mita doktor —, lehet, hogy nem is csodálkozna. Azon íg csodálkozni, ha nem nyúlok hozzá. De hadd csodálkozzon a kis vadóc. Elmagyarázta neki, hogy ezek a körülmények csak fokozzák annak valószínűségét, helyesebben azt a kis lehetőséget, hogy a késés valóban pszichogén jellegű, magyarul mondva: megijedt. Olvasott valamit Freudtől? Nem? Na mindegy, talán jobb is, hogy nem olvasott. Jöjjön két hét múlva, majd meglátjuk.

És ha... Segít akkor rajtam?

Nagyot nyelt:

Két hét múlva majd meglátjuk.

Kiderült, hogy igaza volt. Hiába, remek diagnosztika vagyok! Éppen azért, mert annyira szabadnak és nemtörődőmnek teszi magát, azért olyan erős a félelme, hogy megzavarhatta a havi vérzés ritmusát. Viszont ez éppen azt bizonyítja, hogy ez a kislány lényegében ártatlan, áldozata egy pillanatnyi szeszélynek, amit egy hozzá hasonló taknyos kölyök kihasznál. De mi mást is tudnak ezek a tejeles szájuak...

Hiába, jó az öreg a háznál...

De azért valljuk csak be, jobbb volna, ha Vuk egyáltalán nem lenne. De csak egyszer volt, s ha ez nem történt volna meg, Ljilja nem is jött volna el hozzám, s ha nem azzal jön, amivel, ugyan honnan vettem volna annyi bátorságot, hogy egy úgynevezett jó házból való iskoráslányt... ebben a vidéki fészekben. Persze. És milyen édesen ellenkezett, akart is, nem is, mindent akart, csak azt az egyet nem. Nem, ez nem lehetett színészkedés — gondolta Mita doktor. Azzal, hogy első ízben nem erőszakoskodtam vele, amikor — úgy hitte — bajban volt, csak tekintélyt szereztem nála.

Visszatért a fiatalságom. Hányszor surrantunk a bokrok közé a lombra, nyári folyó partján! Milyen jó szaga volt a fűnek. Jövőre Szlovéniába megyünk, a tengerre is, férj és feleség első együttes nyaralása, nem bánom, ha száz darab ezresbe is kerül. De ott a folyó partján sem volt rossz.

Hiába, jó az öreg a háznál.

Nem kétséges, hogy ártatlan és jóindulatú lélek, s az is biztos, hogy szeret — ezt bizonyítja az is, hogy mennyire elcsodálkozott, amikor megmondtam, hogy el akarom venni — gondolkodott tovább, s egyáltalán nem volt tudatában, hogy már magábanvéve az is gyanús, ha az ember ennyire meg akarja győzni önmagát. Igen, megkérte a kezét... Ostoba szavak! Ott, a folyó partján, egy padon ült, úgy húzta maga alá két lábszárát, ahogyan csak a nagyon fiatal lányok és a mókusok tudnak ülni. És csodálkozott. Csak gondolod, hogy köteles vagy elvenni, mert... Nem, szeretlek. Jó, de ez még nem jelenti azt, hogy feleségül végy. De én igazán szeretlek — erősködött —, hiszen látod, megkértem a kezéd, kis bolondom. Hát nem akarsz engem? En ne akarnálak? — felelt kérdéssel, ami azonban több volt minden állításnál. Ezután, sajnos, kevésbé szép dolgok következtek: a hivatalos mátkaság ideje — fuj, vidék! Látogatások az igen tisztelt szülőknél, némileg gyanakvó pillantások, azonban — hát istenem — mégis csak orvos, tekintélyes ember, szépen keres, s Ljilja is akarja. Mit lehet csinálni?

A barátai: Ha már nőülsz, jobbat nem igen találhattál volna. De mondd csak, mi lesz Vidával?

És harmadszor elismételte magában: ki hitte volna, hogy ilyen könnyen megy majd.

Most még csak az az ostoba ceremónia az anyakönyvvezető előtt. Tartott tőle, hogy a szülők majd ragaszkodnak

a templomi esküvőhöz, de ők is okos emberek. Ha szeretik egymást, ez éppen olyan, mintha az isten előtt keltetek volna egybe. Ha van isten! — tette hozzá a kövér mama óvatosan, miután megáldotta őket. Nem, lehetetlen, hogy mókuska is így elhízik, ha ebbe a korba jut. Különb... mire Ljilja olyan idős lesz, mint az édesanyja, én már jól bent járok a hatvanban. Ugyan ki az a hülye, aki azt mondja, hogy nem okos dolog fiatalabb nőt feleségül venni?

Ismét Vuk jutott az eszébe.

Kellemetlen.

Modern emberek vagyunk, vagy nem? Azért, mert vidéken élünk, mégsem vagyunk mindannyian vidékiek. Jó, nem én voltam az első. Lényegében mégis én voltam, mert az, hogy Vuk egyszer... éppenséggel semmit sem számít, azután úgyszólván nem is találkoztak, csak az iskolában, mindenre én tanítottam meg. Habár el kell ismernem, kitűnő tanuló volt. Az érettségi, sajnos, némileg nehezebben ment.

A továbbiak... a csillagokban vannak megírva.

Akaratának utolsó erőfeszítésével sikerült kituszkolnia tudatából Vukot, és az álom határán még arra gondolt: remélem, nem zavarja majd a horkolásom. Vida mindig mondta, hogy szereti, hogy horkolok, sőt, a nők általában szívesen hallgatják maguk mellett a férjihorkolást. Ha Vida nem mondta volna, nem is tudnám, hogy horkolok. Lehetséges, hogy tizennyolc éves koromban is horkoltam? Nem tudom, akkor még senki sem aludt velem.

S ekkor, minden erőfeszítése ellenére, hogy kikapcsolja ezt a hullámhosszat, fölmerült agyában a kérdés: Horkol-e egy ilyen Vuk-forma gyerek?

Ebben a pillanatban szólalt meg Ljilja padlásszobácskájának udvarra néző ablakában:

— Megígérted, hogy okos leszel.

— Egye meg a fene az egészét.

— Már régen megmondtam neked. Idejében. Azóta találhattál volna magadnak mást.

— Miért gondolod, hogy nem talál-tam?

— Akkor meg mit fenyegetőzől? Ől-tőzz már föl!

— Miért? Nem vagyok szép?

— Ez nárcizmus. Saját meztelenségben gyönyörködés.

— Hát ezt ugyan hol olvastad? Ajaj, mintha te sohasem állnál a tükör elé, hogy megbámuld a kebleidet. Hát nem vagyok szebb, mint a doktorod?

— Öltözz, vagy én öltözöm föl! — fenyegetőzött.

— Eszem magam! Láttalak már eleget, most is látlak; és amíg élek, emlékezni fogok rá, hogy így láttalak. Akárhányszor csak a doktorné nagyságos asszony találkozik velem, mindig eszébe fog jutni: ez látott engem meztelenül.

— Hát aztán!

— Hogy lehetsz ilyen cinikus, Ljilja?

— Miért nem vagy te cinikus?

— Igazad van.

Öltözködni kezdett. Ljilja szemében búcsúzás volt, amint meztelen hátát a szekrény fényes ajtajához támasztotta. A palitűrozott fa visszatükrözte holdfényben fehérlő hátát. Vuk meggondolta magát, odalépett hozzá.

— Ne, elég volt.

— Csak még egyszer.

A fiú hangjától elgyöngült:

— De utoljára.

— Azt még majd meglátjuk.

— Nem akarom megcsalni.

— Hát most mit csinálsz?

— Ha a felesége leszek, soha többé.

— Az anyakönyvvezetőben, a szentséges anyakönyvvezetőben hiszel?

Hallgatott.

— Nem szereted ezt?...

Hallgatott.

— Mondd, milyen az a te doktor bácsid?

Most már mindketten hallgattak. A holdfény tündöklött a régi szekrény palitűrozott ajtaján.

— Ljilja!

— Hallgass, fiúcskám.

Hallgattak.

Azután:

— De most már tényleg megyek.

— Menj.

Szótlanul felöltözött. Ljilja egy pillantást vetett hálóingére, amely gyűröten feküdt az ágyon. Azután a fiút nézte, most azonban már búcsúzás sem volt a szemében. Megfogta a vállát.

— De most már csakugyan menj, vigyázz, csendesesen, mint szoktad. És holnap... legyél jó, ne felejtse el, mit ígértél, váljunk el szépen — az első szerelem sohasem tart örökké. Te voltál az első. Mit akarsz még? Csau! Ne nyúlj hozzám többé.

— Csau!

Könnyedén megcsókolta a lány kezét, és anélkül, hogy még egyszer ránézett volna, leereszkedett az esőcsatornán, és eltűnt a kerítés mögött. Ljilja gyorsan magára vette a hálóingét. Régóta, nagyon régóta, már fél éve is van, hogy nem nézte magát meztelenül a tükrökben. Egészen tisztán látta a maga

meztelen testét a férfiak szemében. S ezt valahogy természetesebbnek is tartotta.

Szóval holnap doktorné nagyságos asszony leszek, és nincs többé: nem szabad és muszáj, és fekete klottkötény.

Tudatában volt annak, hogy oka van, talán nem is egy, amiért annyira szeretne megválni a szülői háztól és minden korlátozástól. Egész lényével tiltakozott minden korlátozás ellen, de sohasem olyan mértékben, hogy összeütközésbe került volna a magánál erősebbekkel. Ezt nem! Nem így nevelték. Minden nevelésnek van valami eredménye, ha más nem, hát az, hogy a nevelés eszközei szembefordulnak a nevelővel.

Ljilja nem az az ember volt, aki nyíltan kimutatta a fogafehérjét, de mindig elérte amit akart. Apja is így gondolkozott. Ljilja azonban mindig az ellenkezőjét akarta annak, amit az apja szeretett volna, legalábbis személyes ügyeiben, és rendszerint célt is ért. Lehet azonban, hogy mindez most már túl sok erőfeszítésbe került, ezért akar annyira szabadulni.

Fiatal volt, s ezért kész minden kockázatra. Vuk látogatásai, amelyek az utolsó hónapban mind gyakoribbak lettek, nagy kockázatot jelentettek. Volt ebben dac is. Annyi, amennyit a tizenyolc éves kor megengedhet magának. Mert — így bebizonyította, hogy a szülői házban is... Tehát nem ezért megy férjhez.

Más okot nem is keresett.

De valóban, nem ezért megy férjhez. Mita — mint ember — tetszett neki. Vuk valahogy más volt, macskaszzerű. Igaz, nem mindig. És főleg nem kezdetben. Nem. Tudatosan hazudott a doktornak, előre kiszelte azt a lehetetlen mesét, mert tudta, hogy meg fogja kérdezni. Nem tudta, de egészséges női ösztönével megérezte, hogy a férfi elhisz mindent, ami beleillik abba a képbe, amit a világról alkotott. Még akkor is, ha a legnagyobb hülyeség.

Ljilja még hallgatni is tudott.

A doktor sohasem fogta meg tudni, hogy akkor, először, lenézte, megvetette, mert holmi kispolgári érzések miatt nem mert hozzányúlni. Azt sem tudja meg sohasem, hogy jobban szereti, ha szemüveg van az orrán, mint ha leveleszi. Mert amikor leveleszi szemüvegét, rövidlátón, erőlködve, kimeredt szemmel bámul, és már a tekintete is vetkőztet. Sokkal jobb, ha pillantását elrejtí az üveg intellektuális csillogása.

Igen ám, csak hogy Ljilja már tizen-nyolc éves korában annyira érett ember volt, hogy még azt is szerette a doktorban, amiért — ha kevésbé is — lenézhetette.

És milyen simán felült Mita annak a mesének, hogy csak egyszer volt Vukkal.

És azóta mással sem.

Lám az a nagyvárosi dzsessz-klarinétos, aki csak egy este vendégszerepelt a városban, ez az egy este azonban elegendő volt számára, hogy a hangverseny után találkozzék vele a folyóparton, Mita nem volt a városban, és Vuk, hol is volt Vuk, már nem emlékezett rá, az a klarinétos nem elegendett meg a kipróbált mesével, amikor — inkább szokásból, mert hát végeredményben beszélgetni is illik — megkérdezte: Van valakid? Mikor voltál férfival először? Bölcs mosoly ült az arcára, amikor a választ hallotta, megöregedett ettől a mosolytól, nem volt már csak szép férfibaba. Idehallgass, kislány, mondotta, minden nő azt mondja, hogy életében csak egyszer, s akkor sem szerelemből, hanem kíváncsiságból. Még soha az életben nem akadtam olyan nőre, akinél a negyedik vagy csak a harmadik is lettem volna, mindig a második voltam. Ljilja szinte elszégyellte magát, hogy Vukon és Mitán kívül nem volt mit bevallania. Mégis megértette, hogy a legtöbb férfi, s közülük is éppen az igaziak, jobb szeretik azt a mesét, amivel Mita doktornál olyan pontosan célba talált.

Nem kellett megnéznie, érezte a hálóing hideg selymével és holdfényvel burkolt szép, fiatal testét. Annyira érezte, hogy szinte a holdfényt is a testéhez tartozónak vélte.

És mielőtt elaludt, mindenről megfeledkezve, erősen mindenkifölött örült a könnyű, kék, valódi angol szövetből készült, igazán rendkívüli kosztümnek, s erélyesen visszautasította édesanyja ajánlatát, hogy fátyolos fehér kalapot viseljen az esküvőn. De ez a kosztüm — tudta, hogy olyan benne, mint egy istennő: gyerekek még, sugárzik belőle a fiatalság bája, szépsége, de az is, ami holnaptól kezdve lesz, amit holnaptól kezdve játszik: a nő.

Valóban isteni kosztüm. És egy kis rúzs is tesz a szájára, egészen keveset...

Sütött a nap. A városi népbizottságon két esküvőt jelentettek be erre a vasárnapra, az egyiket tíz, a másikat tizenegy órára. A város főterén álló vendég-

lőben Vuk háromnegyed tízkor már nagyjából részeg volt. Viszont ahhoz az emberfajtához tartozott, amely részegen is nagyszerűen, méltósággal tud viselkedni. Szótlanul, de teljes odaadással ivott. Az érettségi már vagy negyed éve a háta mögött volt, így hát nem kellett törődnie az utálatos áporodott kisváros véleményével. Szóval:

— Még egy konyakot!

Közönséges kocsispálinkától berúgni ezen a napon? S ott, ahol senki sem látja? Elképzelhetetlen valami.

Vuk tulajdonképpen nem bánatában ivott, sem elkeseredésében. Megvolt már a maga életszemlélete, s ennek törvényei szerint ilyen napokon be kellett rúgni. Így hát kötelességet teljesített. Ljilja férjhez megy a doktorhoz. Ez fájt. De csak kicsit. A sebek szoktak néha úgy fájni, hogy az ember csak bizsergést érez. Jólesik vájkálni ilyen sebekben. Ljilja nagyon szép meztelenül, de biztos, hogy van még ilyen lány a világban, talán még szebbek is. És Vida is férjhez megy. A mérhetetlennek tűnő nyár mindenségében ők ketten voltak a csillagok. Mérhetetlennek tűnő nyár — egészen jól hangzik. A hasonlat is egészen jó, de miféle furcsa alak vagyok akkor én, aki a mérhetetlen mindenségben egyidejűleg két csillagon tanyázom. Ehhez már nem lehet hasonlatot találni, ez a furcsa alak Vuk. Azt mondtam, furcsa alak, hát ez az. Az egyik csillagnak, akihez a vízlevezető csatornán kell fölmászni, kis ferdemennyezetű szobája van, keskeny, kemény ágya, vékony arca, hegyes, fiatal keble. A másik csillaghoz is lopva kell fölmászni, de lépcsőn, s ehhez a csillaghoz a doktor papucs, parfómillat és kölnivíz tartozik, puha, széles heverő és pompás ívelésű csipő. Az elmúlt nyár mindenségében bizonyára lehetett volna még sok más csillag is, a furcsa alak azonban nem kapaszkodott föl hozzájuk. Majd ezután. De nem ebben a világmindenségben. Majd a következőben. Világmindenség minden év, ha az ember tizenolc esztendő, s nem rövid időközök, amivé később válnak. Viszont ha az ember egy világmindenségtől búcsúzik, érdemes inni miatta.

— Még egy konyakot!

Hogy is mondja az a nóta: Az esküvődön én is ott leszek? Van egy francia sláger is: à ton mariage — ezt azonban nő éneklí.

Érdekes, jobban emlékezett a fürdőköpenyre, mint Ljiljára. És mint minden tizenolc éves szerelmes, elhatározta: sohasem nősülök meg. S ekkor,

csak ekkor jutott eszébe, hogy Mita doktort, ezt a rokonszerves, tekintélyes polgárt, ezt a meglehetősen jóképű, jakakorabeli, összkomfortos lakásán, diplomás embert kétszeresen megcsalta: esküdt feleségével — nemsokára az lesz — és törvénytelen feleségével, aki rövid idő múlva szintén törvényes feleség lesz, egy harmadik ember felesége... Megcsalta a múltját, meg a jövőjét is. Sohasem nősülök!

— Hej, csak tudnátok — köszöntötte poharát egyre részegebben az egész vendéglőre. — Meg egy konyakot! Hej, csak tudnátok...

A kocsmában meglehetősen sokan voltak, s egy embert, egy zágrebi vállalat

fölvásárlóját kivéve, mindenki minderről tudott. A patikussegéd azonban — sosem lesz belőle gyógyszerész, az államvizsgát nem tudta letenni — Djoka Gams, így nevezték, mert egyszer, állítólag, egy vadászon elejtett egy igazi zergét, szarva ott lóg a patika falán, hogy mindenki lássa, aki csak betér, más már úgysem hallgatta volna végig meséjét — szóval a patikussegéd készségesen magyarázta a fölvásárlónak:

— Mit gondol, miért iszik ez a fiatalember már ilyen korán? Ebben a vidéki kisvárosban...

Ismét volt miről beszélnie.

Bodrits István fordítása

Sáfrány Imre illusztrációja

Kórházi látogatónap

Bencz Mihály

*Délután van,
vasárnap, őszi.
Fekszünk hárman
s az utat őrzi
szemünk a fák között — hátha ő is
eljő, hiszen ma megint vasárnap
és délután van.*

*Eső készül.
A kihalt, néma
parkban két sün
csörtet és néha
néhány tudákos levelibéka
jósolja, ahol a bokor mélyül,
hogyan eső készül.*

*Rossz, ha esik:
amikor hullong,
úgy szétesik
minden, s a múltkor
miatta nem jött senki, mert hullott
s pár esőcseppben oly sok elveszik.
O, rossz, ha esik.*

*Levél szállong.
Elfáradt élni
még a nyáron,
s nem tud remélni
új erőt már, mert szíve érzi,
hogy az erős fa lombja csak száz holt
levél, mely szállong.*

*Mégis: régi,
él a tar fa még,
levélkéit
csak festi a dér,
mint magányunk bánatát a vér,
s bár a múlás fáj, a várás mégis,
mégis a régi.*

*Esteledik.
Esz szemerkél.
Hogy feledik
azt, aki elmén!...
Elvesző ábra valaki selymén,
aki tán jönne, de nem engedik.*

Beesteledik...

Hidak

Bencz Mihály

*Száz baráttal rémitett az utca
s nekünk húszéves volt csak a Nap...
Pétervárad rejteni várt minket
s a karjaim olyan féltve vittek,
mint trezort, mit nem őriz lakat.*

*Fent a hídon szél kapott ruhádba.
(Ugy megirigyeltem a Dunát,
mert meglassult s elámuló fodra
vágynon nézett vissza a hídfokra,
ahol a szél hintázva fut át.)*

*A nyárest már rég velem ölelte
válladat és csókolta hajad,
s mert pénzünk s bűnünk sem volt akkortájt,
megszídtuk az éhség próza voltát
s két éhséggel ballagtunk haza.*

*Most csak a szél s én járok a hídon,
nincs pénzem és Te sem vagy velem,
de két part közt kétszeres teherrel
érezem, hogy Te, gyenge Asszonyember
hidként őrzöd az én életem.*

Néha azért nehéz...

Bencz Mihály

*Mikor a gond
bilincsbe veri a számat,
szeretem, ha megigazítod a párnámat
s szememre hulló drága csókid
nem készlet síró vallomásra.
A hónapok
ilyenkor találnak rám vérebeikkel,
s üvöltésük nyomán megremegnek bennem a jövő évek,
miket már régen elrontottam.*

*Más ebben az időben, korban,
nem gondol még a betegségre, kórra,
mert összeszedett magának némi vagyont, nevet, pénzt, —
én egy botot, rossz térdet és... tüdővérszt.*

*Mekkáig felmoshattam volna könnyeimmel
útját a zárándokoknak,
mire megtanultam, hogy:
másnak nem szabad tudni, amit tudok,
és másnak nem szabad fájjon, ami nekem fáj.*

*Ezért: vidámabb vagyok és leszek is mindig másnál,
de most, Édes, gyere, igazítsd meg a párnám,
csókold meg a szemem, és hidd, hogy alszom.*

Az elfelejtett ének

Bencz Mihály

*Lángfelhős alkony, szeptemberi est,
haldokló ágak között éró élet,
emlékeztek-e: avar szőnyegén
valaki akkor, mint a mese lépett
hallean élém és megcsókolta szívem .
Es a dalára emlékszel-e, Szél?
Minden szívnek összhangja miénk volt,
s annyi láz volt bennük, hogy tűzén
az alkonyatban még az a kis égbolt,
mely fölöttünk kéklott, az is lángra gyúlt.*

*Szeptemberek jöttek, újak, de a föld,
az ég nem lángol s hűvösebb a szél is.
A szív, mely akkor tűztrónt örökölt,
hiába dobogja a ritmust, ha vért visz
a feledő test nyílt és rejtett mezőin.*

*Merre vagy és hova, kihez vitted el
titkát a mély szeptemberi éjnek? ...
Az ősz hallgat, sápadt, nem felel,
Elfeledte a dalod és Téged,
mint a pernyét hordó szél a lángokat.*

Emlékezés Karinthy Frigyesre

Kosztolányi Dezsőné

Szokásomhoz híven, cukrosmandu-
lát ropogtatva, nappali álmodozá-
saimba révülve, magamban mosolyogva
lépegettem. Éppen a Dohány utcából
fordultam ki az Erzsébet körútra, ami-
kor a sarkon, a New York kávéház aj-
tajából kijött egy ismeretlen fiatalem-
ber és egyenesen eléim állt.

Ijedten felneszeltem, hirtelenül nagy
körben elkerültem, már futni akartam,
és azzal a mindig készenlétben levő,
dühösen sértődött arccal pillantottam
felé, amely szavak nélkül mondja, hogy
takarodjék, mert mindjárt rendőrt hí-
vok, mit képzelsz rólam!? Abban az idő-
ben — ugyanis — 1908-ban, annyi asz-
faltbetyár szaladgált Budapest utcáin,
akik „molesztáltak” a nőket, hogy
utóbb szigorú rendeletet is hoztak ellenük.

Az ismeretlen fiatalember nyugodtan
mosolygott, majd játékosan kérő han-
gon mondta:

— Ne féljen tőlem, kedves Harmos
Ilonka. Ne szaladjon el, nem akarom
én magát bántani.

Megálltam.

Ismer, tudja a nevem. Talán a Bar-
csay gimnázium jégpályájáról. Lehet
hogy valamelyik bátyámnak osztály-
társa. Még olyan, mintha ő maga is

nyolcadikos volna vagy gólya az egye-
temen. Kinőtt ujjú, drap színű kis-
kabátja nyitva lobogott, s látni lehetett,
hogy piros-fehér csíkos trikóinget visel,
nem keményített inget és gallért, mint
a felnőttek.

Kiderült, hogy színpadon látott ját-
szani, s tetszett neki a játékom. Ra-
gyogó szóáradattal kezdte magyarázni,
hogy miért tetszett.

— Írtam róla, megdícsértem. ← Az
Éjjeli menedékhely Násztya szerepéről
volt szó. A Színművészeti Akadémiát
előző tavaszon végeztem, megkaptam a
diplomát, s abban az időben az akkor
újra indult Magyar Színháznak voltam
a tagja.

Egy-kettőre sikerült leszerelnie ide-
genkedésemet, feloldani gyanakvó ma-
gatartásomat. Szóval ismer. Újságíró
vagy író. Nem igen tudtam a kettő
közti különbségről, akkoriban még Ka-
rinthy Frigyes sem. Hűsz éves volt.

Közben odaértünk a ház elé, ahol
laktam. A második ház volt ez a New
York kávéháztól: Erzsébet körút 5.

Kezemet nyújtottam.

— Haza megyek. Itt lakunk.

— Ugye fölmehtek magukhoz? Ugye
nem dobnak ki? Ne dobjanak ki — ké-
rincsel.

— Jöjjön, ha akar!

Feljött, és máris, abban a percben otthon volt. Én is azt éreztem, hogy mindig ismertem őt, olyan magától értetődően viselkedett. Csodálkoztam volna, ha valaki azt mondja, hogy ez a fiú néhány perccel ezelőtt, az utcán szólított meg.

A zongora elé állt, elpötyöggette rajta Schumannnak *Die beide Grenadiere* című dalát a Heine versre. Erős, nagy hangon énekelte:

*Nach Frankreich zogen zwei Grenadier
Die waren in Russland gefangen,
Und als Sie kamen ins deutsche Quartier
Sie liessen die Köpfe hangen...*

Végigénekelte valamennyi strófát, majd körüljárta a szobákat, megfogott, megnézegetett minden apró tárgyat, kiment a konyhába, kenyeret kért, sót, paprikát. Kínáltam, hogy kenek vajaskenyeret, bontok befőtten vagy valami mást. Nem kellett neki, csak kenyér, só meg paprika. A kenyeret telisteli szórta pirospaprikával, jóízűen megette. Újra bement a szobába, ismét a zongorához állt, megint csak a *Die beide Grenadiere*-t énekelte, azután elszavalta Heine *Keulari búcsú*-ját magyarul, s részleteket mondott az *Ember Tragédiájából*.

Amikor anyám este hazajött, vacsora közben egyik bátyám gúnyolódva megemlégtette előtte:

— Ilka — mármint én — felhozott ide valami lehetetlen alakot, valami ligeti hintáslegény félet.

— Az nagyon művelt fiatalember, ha tudni akarod, újságíró — védekeztem.

— Ha olyan nagyon művelt, tudnia kellene, mi az illem. Legalább illett volna bemutatkoznia. Se szó, se beszéd, bejön a szobába és be se mutatkozik.

Ez igaz volt, én kérdeztem meg tőle, hogy hívják. De még azután is elfelejtettem a nevét, nem is érdekelt, az arcáról úgys ráismerek.

— És paprikás kenyeret evett — nevetett a húgom.

Másnap megint eljött. Két könyvet hozott nekem ajándékba. Egyik *Az ember tragédiája* volt, piros, vászonkötéses kis könyvecske, még ma is megvan, a másik, vaskos, tömpe, barna keményfedelű, irkalapokból összeállított kötet, benne szép, gyöngybetűkkel írva vagy negyven Heine-vers magyarra fordítva, saját fordításában. Ezt az idők során valaki elemelt, nem lehetetlen,

hogy sokkal-sokkal később rátalált a könyvtárunkban, és ő maga vitte el.

Ez a két író, Madách és Heine kísérő társai végig, egész írói pályáján, egész életén, jelen vannak egész magatartásában. Olykor szerényebben a háttérbe vonulnak, hogy helyet adjanak másoknak is, Heine lassacskán meglehetősen távol kerül tőle, de Madáchot és Adámját *Az ember tragédiájából* már-már az azonosulásig magáénak érzi.

Sokat sétáltunk együtt, többnyire kifelé, a Városligetbe, és ő az utcán is mindig verseket mondott. *Az ember tragédiájának* minden sorát már fejből tudtam, annyiszor hallottam. Ma is ott tudom folytatni, ahol abbahagyják. De betéve tudta egész családja is, valamennyi testvére. Ekkor írta *Martinovics* című versét, s ezt is hangosan, gesztikulálva szavalgatta az utcán, habár akkor még csak egy része volt megírva, a többit jóval később írhatta hozzá. Legalábbis nekem akkor azt a részt szavalgatta, amely így kezdődött: Először Sigrayt vezették köztük el... Csupa lelkeség volt, és lobogás és forradalmiság. *Dúdoló* című költeményét is utcán jártunkban hallottam tőle, de az a vers is jóval rövidebb volt, kevesebb szakaszból állott, mint megjelent mai formájában. Közben a *Dúdoló* dalát énekelte, érzéssel. Nem zavarta, hogy az utcán vagyunk. Otthon volt ő az utcán is.

! dőnként én is elmentem hozzájuk. A Thököly úton laktak, kétszobás, meglehetősen rendetlen lakásban, nem messze a Keleti pályaudvartól. Sokat emlegette, hogy azelőtt a Haas-palotában laktak, őt ablakuk nyílt a Vörösmarty térre — akkoriban még Gizella térnek hívták. A Haas palotabeli otthonuk elvesztését módfelett fájlalhatta, mert többször beszélt róla. Lehetséges, hogy már gyermekkor utáni vágyakozása is benne volt ebben az emlékezésben. Azt is elmondta, hogy azért mentek tönkre, mert apja kezességet vállalt valamelyik sógoráért, a sógor öngyilkos lett, s apja fizetésének jó részét hosszú éveken át ebből a kezességből származó kötelezettség nyelte el. Az efféle kezességből adódó tönkremenések napirenden voltak abban a korban. Sokat beszélt arról, hogy ők otthon Comte naptár szerint éltek, ezt némi fanyar gúnnyal emlegette, mint olyan, aki már túl van az efféle hőbortokon. Elmondta,

hogy a Comte naptárban a szentek helyét híres, nagy emberek neve helyettesíti, hogy az év tizenhárom egyenlő hónapra van osztva, a vasárnapok és a változó ünnepek pedig nem változnak, hanem mindig ugyanarra a dátumra esnek. Nevetve mesélte, hogy mennyi kalamajka származott ebből, hogy ők, gyerekek, sohase tudták, hogy milyen nap is van voltaképpen, megesett, hogy nem ment iskolába, mert azt hitte, vasárnap van, de az is megtörtént, hogy reggel korán felkelt, összeszűzta könyveit és elindult az iskola felé, az iskola pedig zárva találta.

Ez a naptári bizonytalanság egyébként egész életére rányomta bélyegét. Híres volt arról, hogy sem a megszűnt napokat, sem a megállapított időpontot nem tartja be soha. Kosztolányi Dezsőtől származik az a híressé vált mondás: „Sietek haza, mert Karinthy megígérte, hogy eljön hozzám és hátha megfeledezett róla, hogy megígérte és csakugyan eljön”.

Egy ízben Kárpáthy Auréllal találkozott Karinthy a Rákóczi út és a József körút sarkán. — Régen láttalak, Aurélkám — kezdte Karinthy. — Most ritkán járok a Baross kávéházba — mondta Kárpáthy Aurél. — No jó, akkor majd én is ritkán fogok oda járni, hogy találkozunk.

Enyhe gúnnyal beszélt arról is, hogy édesapja, aki Sebastian Kneippnek, az egészség apostolának volt a híve, kicsi korukban minden reggel benyomta őket, valamennyiöket a kád jéghideg vizébe, télen és nyáron egyképpen, otthon többnyire mezítláb kellett járniok, falun pedig, nyaranta állandóan nedves fűben sétáltatta őket. Dicsekedt, hogy ettől olyan egészséges, de a hidegvíz gondolatára még emlékezve is megborzosgott. Evvel kapcsolatban hallottam tőle a megfújt mondást: „Mindennütt jó, de legrosszabb otthon”.

Amikor először mentem hozzájuk, már csaknem este volt és mentegőtöztem, hogy ilyen későn jövök.

— A napnak huszonnégy órája van és nincs későn és nincs korán — mondta a bácsi, Karinthy édesapja.

Jól emlékszem, ez nagyon tetszett nekem. Felszabadításnak éreztem a szokások rabsága alól.

Egyébként Karinthy Frigyes édesapja, Karinthy József egyáltalán nem volt köznapi jelenség, nyilvánvalóan külön is volt, de ezenkívül sok nyelv-

vet beszélő, művelt, minden iránt érdeklődő, gondolkozni tudó ember. A Ganz Hajógyárnak volt sok éven át alkalmazottja, de emellett például lefordította a *Medeát* magyarra és már hatvan éves volt, amikor szerkesztett egy kalóz szótárt, és még később, halála előtt, egy olasz nyelvtant. Hetvenhat évet élt. Parkinson-kórban halt meg. (Az agynak egy megbetegedése ez, amely különös járásban is megnyilvánul.)

Furcsa otthon volt Karinthyék otthona. Egy ízben meglepődve láttam, hogy egyik nagylány testvére a falnak fordulva térdepel a szobában. Akkor sem állt fel, amikor beléptem, térdepelt tovább, mereven, szinte katonásan, szemét a csupaszfalra függesztve. Máig sem tudom, komédiázott-e, játszott vagy imádkozott. A többiek ügyet se vetettek rá. Frici se szólt, sóhajtott egyet, szokott mozdulattal válla közé húzta a nyakát, mintha valami ellen védekezne és aprón felnevetett. Később is, mindig így tett, valahányszor egyik vagy másik testvére furcsaságairól volt szó. Nyolcan voltak testvérek. Ketten közülük, két kislány, Katica és Mariska már kicsi korukban elhaltak. Édesanyjuk valami májbjában halt meg, amikor kilencedik gyermekét várta. Karinthy Frigyes hat éves volt ekkor, öccse, Jóska mindössze kettő. A négy lány mind idősebb volt a fiúknál. Hatan maradtak árván, anya nélkül.

Elza, a legidősebb lány lett az anyahelyettes. Frici a család mulattatója, szórakoztatója, költője. Már egészen kisfiú korában értett a nevetetéshez. Allathangokat utánozott, de olyanformán, hogy a ló miképpen kukorékol, hogyan gágog az oroszlán, hogyan ugat a veréb, vagy hogyan nyerit a béka.

Gyerekkorában mindenáron tengerész szeretett volna lenni. Jelentkezett is később, de nem vették fel. Tizenhárom éves korában írt egy verset, ezt egyik barátja megzenésítette és az egész gyerekszoba együtt énekelte:

*Bontsd ki lenge szárnyad
Tarka képzelet,
Abrándok honába
Röppenek veled.*

*Oceán szívének
Dobogása hív,
Oda vágy a lélek
Oda vágy a szívu.*

*A szabadság napja
Vár amott reánk,
Teljesül mit ifjú
Szívvel álmodám.*

Tizenhárom éves korában írta első regényét is. A *legrövidebb út* volt a címe. Egy év múltán ez a „regény” *Nászutazás a föld középpontján keresztül* címet kapta és hamarosan meg is jelent a Magyar Képes Világ I. évfolyamának 12–13. és 14. számában 1902 december hónaptól kezdve. Szerzőként Csoór Gáspár és Karinthy Frigyes neve van feltüntetve, és az is kiderül, hogy ennek az újságnak, amelyiknek harmadik száma az első kettőnél jóval kisebb formátumban jelent meg, s amelynek negyedik számát már sehol sem leltem (nyilván a harmadik szám után megszűnt), Csoór Jászpár volt a szerkesztője. Az ő regény körüli szerepe abban merülhetett ki, hogy kijavította a — valószínűleg — nagyszámú helyesírási hibákat és abban, hogy nem fizetett Karinthynek egyetlen fillér úgynevezett tiszteletdíjat sem. Úgy tudom, hogy Karinthy a legelső honoráriumot — 20 koronát — *A vak csibe* című elbeszéléseért kapta *Az Újság*-tól, már jóval később. A vak csibéről — amelynek élménye egy szentendrei nyaralás alkalmával foglalkoztatta — később verset is írt.

A fent említett, Verne és Jókai hatására íródott naív és fantasztikus regényről azért is érdemes megemlékezni, mert már ebben is jelentkezik Karinthynek későbbi „előre és visszafelé vetítő”, az „idővel dobálózó” képzelete. A történet „Az Úr születésének 2003. évében január 15-én” kezdődik, szóval pontosan megjelenésétől számított száz év múlva.

„A fiúmei magyar kir. tengerészeti egyetem negyedik fakultásának, a tengerészmérnöki karnak nagy ünnepe készült. Az egyetem nagyhírű, tudós professzora Sós Gergely tanár, udvari zászlós, a greenwichi nemzetközi mérnökegyet stb., stb. tagja... az Úr születésének 2003. esztendejében ezen a napon búcsút mondott örökre az egyetem falainak. Sós Gergely a „tengerfenéktant” magyarázta teljes életén át Fiúme városának európai híré egyetemén” — így kezdődik a regény.

A professzor búcsúbeszédében ki-
jeleníti:

„Tény, hogy az a bizonyos „áthághatatlan pont” létezik, s hogy ezt sem-

miféle rendelkezésre álló erővel legyőzni nem bírjuk”.

„— És én mégis át fogok hatolni a ponton, és mégis fel fogom kutatni a tengerfenék összes titkát!”

(Ezt a nagyhatású kijelentést Gyárfás Sándor fiatal tudós, az öreg tanár egyik tanítványa mondja.)

„— Hol van az a gépezet, amely azt az utat kibírná?” — nyögte remegő hangon a professzor.

— Összes kartonom kész, professzor úr! — szólott büszkén Gyárfás. — Tengeralattjáró „súlyhajóm” az utolsó gép-szögig készen van — rajzban.”

Szóval Gyárfás Sándor az ősz tudós hiteltelensége ellenére neki készül ennek a lehetetlennek mondott útnak. A hallgatóság megélejezi.

„Csak egy fiatal, csodaszép leány, az amerikai nagykövet leánya, a milliárdos Miss Charlotte Duncan nem éljenzett, nem tapsolt, nem ragyogott az arca, nem csillogott a szeme könyveitől” — ennek ellenére felajánlja bőséges anyagi támogatását, sőt elhátározza, hogy ő is elkíséri kalandos útján a fiatalembert.

Karinthy-Gyárfás Sándor tehát, meg a „fiatal csodaszép milliárdos amerikai leány, miss Charlotte Duncan” — útnak erednek a „súlyhajóm”, a tengerfenék talajában lyukat fúrnak, s így, a „legrövidebb úton” jutnak át Fiúmeből Amerikába. Közben természetesen hatalmas kalandokon esnek keresztül, csodálatos tüzek és fények, pompás kőzetek és különös rétegek villannak fel, élő és élettelen szörnyekkel találkozhatnak útjukon, minden nehézséget legyőznek, és végül boldog szerelemben egyesülnek.

A tizenhárom éves kamaszfiú egyszerűen, minden teketória nélkül szerzi meg magának a „dúsgazdag és csodaszép fiatal leányt”, s egy-kettőre célhoz ér. Az ötven felé járó Oldteim-Karinthy, mennyei riport útján már nagy-nagy utakat tesz meg a „túlvilág” körein keresztül. Ezekben a körökben keresi az elvesztett asszonyt. Keresi egész életén át, a tengerfenéken és a csillagokban, az Oihák között és a túlvilágon.

Életében is egyre keresi, keresi Adám Éváját és legfeljebb Kepler Borbáláját találja — „Oh nő, ha lenne lelked vélem oly rokon, minőnek első csóknál hívém” — Madách Fráter Erzsikéjét találja.

Bottal a kezében...

Urbán János

Ott állt a kanyarulatnál,
bottal a kezében,
fát, vagy az eget nézte...
lehet, hogy valaki zsebére
volt kíváncsi,
valakire lesett, várt,
valamit tenni akart,
mikor a kanyarban megállt.

Úgy indult felém
mint aki tudja, mit akar
a nyáresti alkonyatban,
a pusztai országúton
azzal a néhány garassal,
ami úgy lapult a zsebemben,
mint a világban az életem.

Oda ért, egészen hozzám
és nem emelte rám a botot,
talán, hogy megemlegessem
milyen ártatlanok,
veszélytelenek az országúti
vak koldusok.

A zöld madár

Dubrovnik-i vázlatfüzet

Sáfrány Imre

tt rostokolok ezen a parti szikla-
szirten és rakosgatom tudatom-
ban az ismereteket és ismeretleneket:
egyenlőségjeleket kellene közéjük bigy-
gyeszteni.

Semmi különös nem történt ezen a
januári reggelen. Csak a nap sütött ki
és az egyik kirakatban megpillantottam
egy zöld kőmadarat.

Kisütött a nap és megvilágította a
várost védő szent templomának hom-
lokzatáról a tér fölé pipiskedő szobrok
hátát és azokat a hajlított vasrudakat,
melyek a szentek farát odaerősítik a
templomtetőhöz.

Kisütött a nap és rávilágított a ház-
tetőkre ott a tér másik felén, ahol a
padlásszobák ablakai és a kémények
között kifeszített köteleken ingek, ga-
tyák, kombinék és harisnyák száradtak
mozdulatlanul.

Szélcsend volt a téren és az utóbbi
napokban átfázott és kiéhezett galamb-
népség vígan röpdöste körül a leázta-

tott kenyérhulladékkal a térre tipegő
vénasszonyokat és kisgyerekeket.

Most Jugo fúj a tenger felől: meleg
déli szél. Iyenkor nyugtalanság lopako-
dik az ember sejtjeibe, idegvégződéséi-
be, szemhéjába, szívverésébe... A régi
dubrovnik-i köztársaság bírósága eny-
hító körülménynek ismerte el ezt a sze-
let még annak is, aki gyilkol...

Egy-két sirály kerül meg e sziklás
félszigetet. A sirályok többnyire szür-
kék, de van rajtuk fehér is meg fekete
is. Ezenkívül kitartóak, erőszakosak és
könyörtelenek. És nagyon szépen tud-
nak röptülni.

Olyanok, mint az emberek.
Illene szeretni a sirályokat is.

M

esse mögöttem, a félsziget szájában, a városi park kőarkádjainak tövében egy borostás bácsika üldögél. Arrajövet láttam, hogy ronggyal letakart valamit őrizget. Azt hittem, nyulacska vagy kutyust dajkál, de kiderült, hogy a rongy alatt egy befőttesüveg vörösbor volt.

Nem kellett különösebb detektívösztön ahhoz, hogy rájöjjenek a rohamosan fogyó borocska eredetére. A félsziget oldalához lapuló zárdából kaphatta az öreg az italt. Ezért hát a befőttesüveg és a rongy. Valószínű, hogy a lánya, rokona vagy jóismerőse apáca.

Most hirtelen újra Angelina nővér jut eszembe. Így neveztem el magamban azt a fiatal apácát, aki tegnap egész délután a zárdá körüli fenyőfák alatt szorgoskodott. Azt a feladatot kaphatta vagy vállalta, hogy teleszed egy zsákot fenyőtobozzal.

Szedte is szegénykém, de hogy járt két kis keze. Csakhogy itt a fenyőtobozok nem olyanok, mint a Szabadka környéki fenyvesekben. Olyan aprók errefelé a fenyőtobozok, hogy rengeteget kell hajlongani és cipelni az egyre nehezebb zsákot az egyik fától a másikig. Nem is lett tele a zsák, mert az arkádok felől egy zömök, barnacsuhás, erősen öszülő barát közeledett és vesernyére kondult meg a zárdaharang.

Néztem a barát húsos, bűnőket megbocsátó és áldást osztó kezét, sétatálcájának ezüsfogantyúján és sajnáltam, még most is sajnálom a törekeny, karcos Angelinát.

A horizonton a fekete hullámok felett egy-két árva felhőcskét hajszol a Jugo.

Olyanok a felhők, mint az álmok. Váratlanul tűnnek föl és tűnnek el. Senki sem tudja biztosan, mikor: mégis jönnek, mennek, akár a vágyak, örömeik, bánatok. Föltűnnek és eltűnnek és mégis rettegettek, mégis szeretettek, mégis megcsodáltak, mégis szépek...

Kellenek az égneik is és a földnek is. Másként miért is léteznének?

Olyanok, mint az emberek.

Illene szeretni a felhőket is.

R

ándékosan terelgetem gondolatimat a vén csavargóra és a szép Angelinára, meg a várfalak közé szüfolt patinás városra, csakhogy elfelejtsem a zöld madarat.

Kosárral a fejükön, keményléptű asszonyok mennek át a téren a galambok között. A városi népség is mozgolódik, ki szatyorral, ki táskával, ki meg csak úgy zsebredugott kézzel: nagyban megy a mindennapos tingli-tangli.

A Plocsára már biztosan befutott a szplíti autóbusz, és a kalauz mindenkit kiteséssel, aki az ő engedélye nélkül szállt be. Nyilvánvaló, hogy csak azokat érdemes szállítani, akik hosszabb útvonalra váltanak menetjegyet.

A helyi hetilap felelős és főszerkesztője pedig tűvé tette a kliséjét, hogy a lap első oldalán megjelenhessen Cetinac elvtárs fényképe, aki a horvát céká ellenőrző bizottságának vezetője és aki a napokban részt vett a járási vezetőség ülésén, amelyen kiderült, hogy egész halom terv létezik, de nincs egyetlenegy konkrét program se, mely megjelölné a járásban a mezőgazdaság fejlődésének útját.

— Jó napot, kisasszony, ezt a zöld madarat szeretném megnézni!

— Tessék, goszpár, tessék! — és nyitotta is már a kirakatablakot.

— Igen — feleltem —, tudom az árát. Láttam a cédulát az utcáról. De mondja csak, kedves, miért olyan drága ez a madár?

— Ez régiség, goszpár, ásatással került elő. Az üzletvezető többet tudna mondani róla, én csak annyit tudok, hogy az a goszpár, aki behozta, már nagyon öreg és beteges, és már sok régi holmit eladogatott. Úgy látszik, most erre is sor került.

Így volt ez ma reggel.

És míg a nő beszélt, kezemben tartottam a zöld madarat. Egyik szárnya csonka. Lábuja is letörték. Csőrében leveles ágat tart és most ott fekszik a kirakat mélyén, oldalra billentetten. Hassal az utca felé...

Hej, de szeretném, ha nálam lenne nyugtot ez a régi kőmadár.

Fúj a Jugo szüntelenül.

Percről percre erősebb a hullámverés.

A szelek és a hullámok olyanok, mint az érzelmek. Tudnak ringatni is,

de tudnak összezúzni is hajót, bárkát, csónakot.

Tudnak mesélni, dúdolni, dalolni, de tudnak bömbölni, vonítani is.

A szelek és a hullámok el is tudnak csitulni. Amikor elcsitulnak, amikor egészen elcsitulnak, akkor már nem is léteznek.

Akár az emberek.

Így egyedül a sziklaparton rájön az ember, hogy illene szeretni a szeleket is, a hullámokat is...

Jobbra és balra tölem, hajításnyira, egy-egy bunker.

Balra a nagyobb, jobbra a kisebb. Ha Dubrovnikba jövök, mindig meglátogatom őket.

Először a nagyobbat akartam.

Azért akartam a nagyobbat, mert előtte két teraszt formált a természet alkotó keze, és erről a két tágas terasról pompás panoráma tárul Lovrijenac és Lokrum felé.

Biztonságot adtak-e Lovrijenac égbenyúló falai annak, akit Orlandó emlékműve előtt ott a téren, ahol most néni-kék és gyerekek galambokat etetnek, valamikor régen félholtra botoztak?

Talán valahol az emberek tudatában kellene lerakni a legigazibb védelmi bástyák alapjait, mert most nincs szükség bunkerokra.

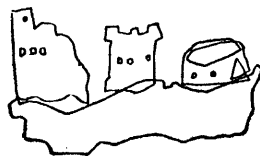
Tető és ablak nélkül állnak immár tizenvalahány esztendeje: még szerelmek találkahelye sem lett belőlük. Szébb rejtékhelyeket kínál a buja mediterráni növényvilág, mint e kopár sziklák közé rejtett kőfalak.

Igen, először a nagyobbik bunkert akartam. Aztán rájöttem, hogy mit is csinálnék vele, hiszen nagy betonfülke van benne. Mondjuk, ha szét is robbantatom, kérdés, mi maradna meg a fülkét körülvevő bunkerfalból.

Ezért mondtam le a nagyobbik bunkerről.

Most úgy nézek rá, mint régi szereftőre. Még mindig enyémnek érzem egy

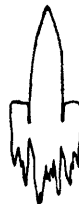
kicsit, mert sok szép tervet és álmat babusgattam falai közé, és nemcsak az én hibám, hogy le kellett mondanom róla.

A zöld madár? Talán csak nem kell a zöld madárról is lemondanom? Vagy mindenről egyszer... eh, pedig mégiscsak az enyém, nemcsak a két bunker itt hajításnyira tőlem, nemcsak azok a várfalak ott, enyém a zöld madár is: hiszen észrevettem!

Tehetetlenül és csonkán feküdt, mint egy kődarab a kirakat mélyén. Megakadt a szemem rajta éppúgy, mint a fene tudja hány évszázaddal ezelőtt megakadt a szeme egy embernek azon a zöld kődarabon, melyben ez a csodálatos madár meghúzódott. Akkor az az ember vésőt és kalapácsot fogott, és lefaragta róla a fölösleges kötörmelékét és a zöld madár, csőrében ezzel a zöldellő leveles ágacskával kiszabadult köbörtönéből. Kiszabadult, hogy hirdesse létezését és alkotójának létezését időszámításunkon át, és időszámításunk után is.

(Mennyi, de mennyi vallás múlt már ki, mióta az első bölény életre kelt a barlangfalon. Rakéták dübörgése búcsúztatja ezt a kereszténység révén számított időszámításunkat, és ne sajnáljuk, hogy búcsúztatja. Hiszen annyi tennivaló akad még, mielőtt végleg elbúcsúznunk tőle.)

L

evelet kellene írnom az időszámításunk utáni korszak első polgárához, az első világúri utashoz. Megkérdezném tőle:

— Ugye jó volna valahol messze élni?!

Valahol, ahol nem röpülnek röplőgépek és rakéták, csak sirályok és lepke és szép színes madarak. Kékek is, zöldek is.

Jó volna megereszteni képzeletem kantárszárát, hogy röpjön a bizonytalanságok falain át. De nem tehetem. A matrózok szeretőjére kell gondolnom, aki talán épp most fésüli makrancos fekete haját az óváros legszűkebb utcájának padlásszobájában... Áll a vakuló régi tükör előtt. Meztelen matrózszakmány testére felhúzta egyik ruháját, a másik ott lóg a szögön leán derpálcika akasztón. Az ablakban gertyacsonkok sorakoznak, mert a ház örökös áramszünetre van ítélve: a holtidény garaszkodásra készíti nemcsak a matrózok szeretőjét, hanem a ház többi lakóját is.

Miről is álmodhat most fésülködés közben a vakuló tükör előtt?

Kereskedelmi utazóról talán, aki minden hónapban legalább egy hetet nála töltene. Közepes vérmérsékletű kereskedelmi utazóról, aki megengedné neki, hogy leplezze szajha voltát: reggel piacra küldené és ebédet rendelne délre vagy két órára. Néha délután kimosatná vele a fehéreneműjét, este néha mozijeggyel kedveskedne...

A kereskedelmi utazó biztosan kiszámítaná, hogy így még mindig olcsóbb, mint hotelban lakni és vendéglőben étkezni.

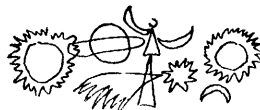
Mire gondolhat a matrózok szeretője?

Talán épp most igazítja simára ágya előtt a korhadt fapadlót takaró rongypokrócot.

— Ebben az egyben mind egyformák. Összegubancolják a pokrócomat, mielőtt mellém bújnának a takaró alá.

Talán épp most tekint fel az ágy felett lógó keretes fényképre, szülei esküvőképére, és hirtelen elfordítja tekintetét.

A szoba sarkából ráugat két mosatlan lábas és a tetszhalott villanyresó meleg duruzsolásról álmodozik...

J

egnapelőtt például beúszott egy hulla a dubrovnikai kikötőbe. Minden előzetes jeladás, lázgörbe és tele-sírt zsebkendők nélkül. Csupán azért úszott a dubrovnikai kikötőbe az a hulla, mert megfordult a szél, amelyik húsz napig úsztatta Adria partjaival párhuzamosan, és a hulla befejezte utolsó tengeri utazását: kikötött a dubrovnikai kikötőben, két halász partrahúzza, aztán az egyik elment szólni a rendőrnek.

Tegnap meg azt mesélték (hiába na, holtidény van), hogy Kotorban elment egy harminc év körüli ember vadászni. Mint már annyiszor, fogta a táskát, az övét meg a puskát és elment. Este találtak rá. Holtan feküdt egy gromacsa tövében. Szívészélhűdés.

A mai újság azt írja, hogy tegnap Titográsban egy tüdőbajos legény rálőtt két orvosra, és azt hitte, sikerült elintézni őket, aztán meg önmaga ellen fordította a revolvercsövet. Az orvosokat elhibázta, önmagát azonban jól eltalálta. Abban a boldog tudatban halt meg, hogy megölte orvosait.

A kikötői hulla húsz nappal ezelőtt még matróz volt.

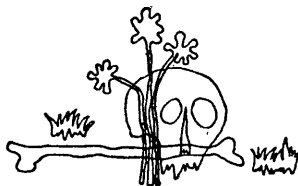
A kotori hulla tegnap még vadász volt, a titográdi hulla tegnap még boszszúra éhes, kétségbeesett és gyógyíhatatlan volt.

Mindhárman egymáshoz testvérültek.

Mikor sikerül igazán leegyszerűsíteniünk a halál problémáját? Mikor sikerül természetesnek és érthetőnek találni: mindenki, aki megszületett, él és meghal.

Igen ám, mondaná a világúri utas, az időszámításunk utáni időszámítás első polgára, de a matrózról kiderült,

hogy vannak hozzátartozói Szlovéniában, akik hazavárják. És a vadásznak is családja van és két kistfia. És a tüdőbajosnak két testvére élve maradt.

, hogy megfehéredett a félsziget mögöttem. Angelina és a többi nővér a kórház összes lepedőit kitergették a félsziget szélvédett kőhalmaizaira.

Mégiscsak disznóság ennyi szalonkát, fácánt és nyulat halomra lőni — motyogom magamban és a Grand Imperial főbejáratának kőlépcsőire gondolok, melyek véresen maradtak, miután tegnap elvonult az olaszországi vadásztársaság.

Nem hasonlítottak kirándulókhoz.

Úgy festettek, mintha muszáj lett volna nekik lelőni a fácánokat, nyulakat és szalonkákat. Hivatalos arccal gyülekeztek az indulásra kész autóbusz körül és maszkjuk mögött puhányoknak és elkényeztetetteknek képzeltem őket. Az volt az érzésem, hogyha mutatóujjamat keresztülnyomnám a torkukon és a tarkójukon, zsinórra fűzhetném őket fűzérbe, mint ők a szalonkákat...

Szép, olaszul írt prospektusokat kaptak a portáspultnál ajándékba és két keménygalléros bennszülött aggastyán titokzatos arccal tárgyalt kettőjükkel: a tárgyalások befejező aktusaként az olaszok névjegyet adtak a keményített galléroknek, a keményített gallérok pedig feljegyzett címeiket becsúsztatták a vadászok terhes pénztárcáiba.

ézem itt jobbra tőlem egy hajtásnyira az én kisebbik bunkeroamat.

Tavaly már lemondtam a nagyobbik bunkerről, és most a kisebbikre gondolkok. Csak tetőt kellene húzni esőverte falaira és sziklaszirtek zárta udvarába százféle kaktuszt ültethetnék. Csak a tengert látnám és a hullámverést a szirteken. És balra a tengerben a zöld Lokrumot és messze jobbra Kolocsep kék sziluettjét.

A szigetek is mindig tartoznak valahova. Vagy szigetcsoporthoz vagy parthoz. Ha máshoz nem, a vízhez.

Illene szeretni a szigeteket is.

Illene szeretni a szigeteket is, gondolom, és ugyanakkor egészen határozottan érzem, hogy önámítás a bunkerba költözés meséje. Annyi mindent el kellene végezni ebben az egyetlenegy vissza nem térő életben, hogy kérdés, mire futja az időből, ugyan mire futja?...

Ülök a sziklaszirten és hiába nézem a szigeteket: újra és újra visszatérnek gondolataim a kisebbik bunkerhez.

Mi lenne, ha mégis sikerülne egyszer dolgozóként szabadulni az emberi hercehurcákból?... Ekkor egész biztos idejövök és megkérem az illetékeseket: engedjék meg, hogy tetőt húzzak a kisebbik bunkerra. Nagyon néznek majd, de én megnyugtatom őket, hogy el lesznek én abban szép nyugodtan. Erre ők vállat vonnak majd és megadják az engedélyt.

De jó lenne, ha így kerülne tető a bunkerra és lakó a tető alá.

...Hátha majd a tenger és a magány segít megoldani egy-két kúza egyenletet, amiket most rakosgatok össze, hátha majd a tenger és a magány segít megfaragni az én zöld madaramat...

Dubrovnik, 1959.

Honvág

Vígh Rudolf

Lőporfüstös arccal vagyok tiszta,
szám dohányt, lóhúst, emberséget árul
a kenyérért, egy falat kenyérért.
Néhány évemet, mint aranypénzt,
lepötyögtetem a tenyérbe,
a mindig üres, ormótlan tenyérbe
anyámért, apámért,
a tízgombos sinyelért,
gyomromért, agyamért,
magamért s másokért.
Aztán elindulok vágyaimmal a felhőkön,
alattam kövek,
hegyek, hegyek...
Elbámulom véres könnyekkel
a mezőt, munkát, kalácsot
s szülőföldem csodálom,
csodálom...

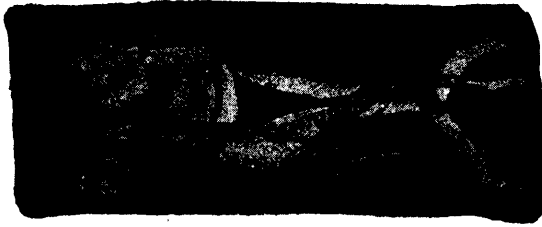
Ha visszatérnek hosszú utukról vágyaim
és fáradtan megpihennek
halvány, szomorú szemeimben,
a sikertelenség megszokott
bús, kesernyés mosolyával
szép álomra ringatom őket.
Az ábrándok szőnek
puha selyemtakarót fölém,
amint gyönyörű kedvesem
lágy újjai gombolyítanak
illatfonalakat homlokomon
s úgy szeretném kiejteni
gügyögve az „anya” szót

*mint csöpp csecsemő,
kinek toppanó kis lépteit
két aggódó kar támogatja.
Sötét, zsibbasztó éjszakák
futnak agyamon át,
éppen úgy, mint májusban
nap s föld között szökő
porfelhő árnya a búzaföldeken ...
Búzaföldek! ...*

*... és szétekintek,
ahogy a veszélyt rejtő
pofás ürge menhelye felett.
Most én is ürge vagyok,
remegő, rettegő senki állata
az élet magtengerében.
Szemeket gyűjtök a földbe
s minden percben
várom a véget,
mert állandóan azt érzem,
hogy a Sors
jéghideg-vízzel telt vödre
már félrebillent felettem. —
És el fogok múlni anélkül,
hogy tiétek lettem volna*

*édes hazám,
szülöm,
kedvesem.*

1958

Jégkirálynő

Vígh Rudolf

A telet adtad nekem,
a telet
s télen tavaszt, őszt,
nyarat, forró nyarat
szívemnek.

Ha elmész
keményebben jajdul a hó
lépteim alatt
és minden — úgy hiszem —
a télbe fagyott.
Vérem guruló,
kemény gyöngyszemekké fagy,
ha elmész,
agyam jégkalapács,
arcodból
mesterművet csinál.
Tudom, merre jársz,
mert szívem ösvényén
jössz s távozol,
lelkemben tél van ezért mindig
s te csodaszép szánodon
ereimben siklasz,
csilingelő kacagással.
Ha eljössz hozzám éjenként,
simításodra homlokomon
jégvirágok nyílnak,
de kebleden fejem
szép, meleg szerelmet
álmodik.

Dilettantizmus

Juhász Géza

Közismert tény, hogy kultúregyesületeink nagy részében a népművelés majdnem kizárólag a műkedvelő színjátszásban merül ki. Hogy ez a kulturális tevékenység egyhangúságát, egysíkúságát jelenti, az nem szorul bizonyításra, de jelent még valami mást is. A műkedvelő színjátszás ilyen kiterjedt hálózata mellett igen komoly formában merül fel a tömeges népművelő tevékenység egyik legfontosabb kérdése, a repertoár. Mert drámairodalmunk természetesen nem tart lépést — kvantitatíve sem — a színjátszás fejlődésének ilyen ütemével, arról pedig néhány éve intézményesen alig gondoskodik valaki, hogy a gomba módra elszaporodott műkedvelő csoportok kezébe megfelelő darabokat adjon, hogy eljuttassa hozzájuk a drámairodalom legújabb termékeit, esetleg intézményesen fordíttasson és közreadasson hazai vagy külföldi színpadi művet. Ez végül is oda vezetett, hogy a kultúregye-

sületek maguk igyekeznek segíteni magukon, s játszanak mindenfélét — irrelevanta giccsektől kezdve egészen a szirupos, édeskés népszínművekig — nem egyszer komoly pénzeket fizetve egy-egy operett vagy népszínmű szövegének és partitúrájának lemásolásáért. A műkedvelő színjátszás azonban emellett — éppen azért, mert műkedvelő, mert vezetői maguk is műkedvelők, gyakran hiányos műveltségűek, kifecamodott ízlésűek és híjával vannak minden kritikai érzéknek — maga után vonja a műkedvelő színműírást is. Ezzel magyarázható pl. hogy egy bánáti tanító gondolt egyet és „dramatizálta” Móricz Zsigmond *Rózsa Sándor* című regényét, s nemcsak a saját falujában adatta elő, hanem még jónéhány helységben, mindenütt komoly „szerzői” százalékot alkudott ki magának. Egy másik tanító, szűkebb hazánk egy másik falujában, operettet írt, az ördög tudja, hogy miről,

s azt is jó néhány faluban végigjátszották anélkül, hogy valamilyen hivatott fórum látna volna és véleményt alkotott volna arról, hogy milyen népművelés is az tulajdonképpen. Szlavóniában egyszer valakinek eszébe jutott valami daljáték-félt írni az egyik falu történetéről — állítólag egy népballada-töredék alapján — s ezt is eljátszották néhány faluban. A közönség pedig élvezte a szentimentális-romantikus történetet, a hol németes, hol cigányos primitív muzsikát, a János vitéz mintájára beleszólt balettet stb.

Noha egyetlen kultúregyesület népművelési tevékenysége iránt sem lehet közömbös kulturális közvéleményünk, mégis, ezek szórványos jelenségek és jelentőségük nem terjed túl egy vagy néhány falu határán. De szükségesnek tartottuk megemlíteni ezeket is, mert kétségtelen, hogy az a jelenség, amelyről alább részletesen szólnunk, ugyanazokkal a körülményekkel magyarázható — ha nehezebben is magyarázható és még kevésbé menthető, mint az előbbie. Ez ugyanis már nagyobb igénnyel jelentkezett. Pásztor Ferenc szubotocai író (így mondta a meghívó) *Kitagadottak* című drámájáról van szó, amelyet a szubotocai Népkör mutatott be 1959 február 1-én. A szervezők nyomtatott meghívókat küldtek szét a lapok szerkesztőségeinek, a rádióknak, s már ezzel is tanúsították, hogy többet várnak a darabtól, mint az említett tanító a Rózsa Sándor átdolgozásától. Ezért tartjuk szükségesnek, hogy kissé részletesebben foglalkozzunk vele.

(Nem kívánunk mindjárt perbe szállni a meghívóval és egyes kifejezéseivel, nem boncolgatjuk, hogy író-e Pásztor Ferenc, s egyáltalán író lesz-e valaki azzal, hogy egy színpadi művét előadják. Ezzel csak a szerző — esetleg a rendezőség — túlzott igényeire akarunk már kezdetben figyelmeztetni.)

A szerző irodalmunkban ezidáig ismeretlen volt, s a darabja szintén. Színházi emberek azonban úgy tudják, hogy a szerző mintegy tíz esztendővel ezelőtt átadta a darabot a Szubotocai Népszínháznak, de előadása szövege sem jöhetett a színházi szakemberek véleménye szerint. Azóta — állítólag a Népkör színi tanácsának javaslatai alapján — bizonyos javításokat végeztek rajta, főleg dramaturgiai tekintetben, s így került az egyesület színpadára. Nem tudhatni, milyen lehetett a darab e dramaturgiai csiszolás előtt, de teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy ez a javítás vajmi keveset segített rajta. Nem is

csoda, itt dramaturgiai munka nem segíthetett. Van ugyanis a darabnak egy pótolhatatlan hiánya: nincs mondani-
valója!

Ha mégis azokat az indítékokat keressük, amelyek a darab műsorra tűzése mellett szólhattak a Népkörben, ha annak okait kutatjuk, hogyan mutathatták be éppen a Népkörben, Vajdaság egyik legnagyobb múltú, leggazdagabb műkedvelő hagyományokra visszatekinlő kultúregyesületében, akkor a műsrolapon közölt tartalmi ismertetőhöz kell folyamodnunk. Nyilvánvaló, hogy aki ezt az ismertetőt írta, nemcsak ilyen módon állt ki a darab előadása mellett, de itt is igazolni is indokolni próbálja magatartását. Az ismertető pedig a következő mondattal kezdődik: „Egy színműben a jóság és a gonoszság, a szeretet és irigység olyan színpadi összeütkezéseket eredményezhet, amelyek feszült figyelemre készítetik a nézőt”. Első pillanatra feltűnik, hogy mennyi általánosság van itt egymás mellett, mennyi levegőben lógó, elvont emberi jellemvonás, amely önmagában sohasem létezett, csak a konkrét emberben, valamely kor, társadalom, osztály történelmileg, társadalmilag meghatározott egyedeiben. Nem, nem véletlenül kezdődik így az ismertető, mert a darabnak valóban ez a tárgya: jóság és gonoszság, szeretet és irigység összeütkezése. Csakhogy ez a jóság és gonoszság, ez a szeretet és irigység egészen elvont, s nem természetesen következik az egyének helyzetéből, hanem csak rájuk aggatott ruha, amely természetesen nem áll jól rajtuk. Legalábbis a színpadon mindez így hat, attól eltekintve, hogy az író valóban a kész jellemekhez keverte-e a történetet, a fabulát, vagy a valóságot másolta. Mert állítólag szó szerint megtörtént eseményt mondott el, de anélkül, hogy költői eszközzel ábrázolta volna. Csupán az elvonatkoztatott jellemvonásokat látta meg, s nem az életet. Egyébként erről a kérdésről legvilágosabban talán Arany János szavaival fejezhetjük ki magunkat. A Vojtina ars poéticájában éppen a valóság megérzéskétségének művészi módszereiről ír, s többek közt elmondja, hogy amikor egy athéni színész a malacvisítást utánozta, megtapsolták, de amikor egy pór a szűre alatt egy valódi malacot visített, s azt fel is mutatta a közönségnek, „A hallgatók füttyét megérdemelte. Mert a közönség érzé, hogy amaz Úgy ír, miként legtöbbször a malac, Míg a valódi — csont és vér noha — Tán úgy sikoltott, mint másszor soha.” S ezt

a következő gondolat szemléltetésére mondta el: „Győzz meg, hogy ami látszik, az való: Akkor neved költő lesz, nem család.” A *Kitagadottak* előadása pedig egyáltalán nem tudott bennünket meggyőzni arról, hogy a színpadon játszódó látszat valóság. Ez természetesen „csak” a mesterségbeli tudás hiányát mutatja. De térjünk vissza a mondanivalóra, a leglényegesebb kérdésre.

Az ismertető ugyanis a továbbiakban azt ígéri, hogy a darab tárgya a „maradiság és haladó életfelfogások” összeütközése lesz, s az ember ezek után el is tudja képzelni — nagy fantázia kell hozzá! —, hogy a maradiság képviselői lesznek a gonoszok és irigyek, a haladó életfelfogás hordozói pedig a jók. Ez azonban nem így van. Tudniillik a legjobb akarattal sem találhatunk valami lényeges különbséget az itt leírt haladó és maradi életfelfogások között, semmi esetre sem olyant, amely drámai összeütközésekhez vezethetne. A darab tartalma ugyanis a következő: Egy halászcsalád két fia megnősül. Az egyik az anya kedvére, a másik ellenére: városból hoz asszonyt, aki lány korában cseléd volt. Ez a volt cseléd, Juli, a gonosz anyós és irigy sógornő által üldözött hamupipőke. Ő képviseli a jóságot, szeretetet, férje, Károly pedig a haladó élet szemléletet. Az anyós és az irigy menyecske összefognak a volt cseléd ellen, megpróbálják Károlyt elidegeníteni tőle, s amikor ez nem sikerül, elüldözik mindkettőjüket a házból. A darab végén, egy szentimentális jelenetben, az irigy menyecske fiának eltűnése kapcsán megbánja tettét, bocsánatot kér sógornőjétől és nagyjából rendbe jönnek a dolgok. Ennyi volna dióhéjban a darab cselekménye. S most meg kell keresnünk az egymásnak feszülő ellentéteket, ellentétes felfogásokat, amelyeket a tartalmi ismertető beharangoz. Károly tehát városból nősül, azaz egy ott szolgáló falubeli lányt vesz feleségül. Ebben persze nincs semmi különös haladó felfogás, esetleg igazán mély szerelemről lehet szó, de még erről sincs. Mert ebből a haladó élet szemléletből és szerelemből például arra már nem futja, hogy Károly esetleg megsértse, sőt megbocsássa, ha esetleg a felesége lánykorában a körülmények kényszerítő hatása alatt megbotlott volna. Amikor ugyanis megjelenik Juli barátnője, aki továbbra is városos marad, Károly arra következtet a viselkedéséből, hogy „olyan” lehetett. Ez mindjárt felkelti benne a gyanút, hogy talán az ő Juliája is „olyan” volt. Az sem lenne ugyan va-

lami forradalmian új életszemlélet, ha Károly mindezzel számolt volna és mindezt meg tudta volna bocsátani, de ez a magartartása legalább alkalmas lehetett volna arra, hogy szembeállítsa környezetével. Ebben a kérdésben tehát nem valami haladó életszemléletet képvisel Károly. Miben hát? Korszerűbb életformát keres talán, városba vágyik, vagy másképp akar halászni, mint apja, nagyapja, ükapja halászott? Nem, egyáltalán nem. Leghőbb vágya, hogy a maga gazdája legyen. Arra rakosgatja a garast, hogy megvegyen egy roskadozó halászkunyhót a Tisza partján és oda-költözzön a feleségével. Íme, ezért nincs a darabnak mondanivalója, legalábbis drámai mondanivalója. Nincsenek itt olyan ellentétes felfogások, érdekek, amelyek egymásnak feszülése valódi drámai konfliktusokat idézhetne elő, hisz Károly láthatóan ugyanott szeretné kezdeni önálló életét, ahol annak idején apja és a többi ősei kezdték. Ez esetleg kisparaszti, kispolgári romantika, de haladó felfogás semmi esetre. S ezért nincs a darabban erő, feszültség, csak indokolatlan, következetlen játék, üres semmittevés a színpadon két és fél órán át.

Természetes, hogy a mondanivaló hiánya, illetve ez a felemás, semmitmondó történet a legfőbb magyarázata a darab összes szembeötlő hiányosságainak. Ebből következik, hogy a szereplők sematikusak, mozdulatlanok és változatlanok. Már a legelső jelenetben kész jellemeket látunk a színpadon, s nem az események és a helyzetek alakítják őket. Ez aztán azt jelenti, hogy nincs bennük belső konfliktus, nincsenek lelki válságok, amelyeket ki kellene vetíteniök a játékkal, vagyis egyszerűen nincs mit játszaniuk, nem tudnak mit kezdeni a színpadon. (Károly például állandóan ökölbesorított kezekkel járkal le-fel, „fű veszett dühében”, csak éppen azt nem tudjuk legtöbbször, hogy miért.)

A cselekmény döcögős, el-elakad, s mindig valami egészen külső körülmény, nem a színpadon látható helyzetből természetesen adódó történés lendíti tovább. Ezek a külső, deus ex machina-szerű fordulatok eredményezik, hogy az egész cselekmény mesterkélt, erőszakolt. Ezért nincs benne céltudatos drámai fokozás, nem érezzük, hogy az események logikusan haladnak valami drámai csúcshoz, összeütközés vagy kibontakozás felé, hanem a véletlenszerű szereplők véletlenszerű események részvevői vagy passzív figurái.

A fenti fogyatékoságokat még csak kiemeli, láthatóbbá és érzékelhetőbbé teszi a primitív nyelvezet. Ebben a műfajban ugyanis, ahol az író nélkülözni kénytelen a leírást mind a jellemek, mind a mellékes események és körülmények rajzában, a nyelvnek rendkívül nagy szerepe van. Az írónak itt mindent a beszéddel, párbeszéddel és cselekvéssel kell kifejeznie, s aki erre vállalkozik, az aztán mestere legyen a szónak, a tömör, megsodort mondatoknak, félmondatoknak, amelyekkel lelki válságokat, belső küzdelmeket kell megjeleníteni. A *Kitagadottak* szereplői pedig egyenesen bőbeszédűek, mesélhetnek-magyarázhatnak, s így képtelenek felizzítani a légkört, érzékelteni a feszültséget — ha ugyan egyáltalán lett volna ilyen. (Sajnos, nincs módunkban részletesebben foglalkozni a nyelvezettel példák felsorolása alapján, mert szöveggönyvhöz egyszerűen nem lehetett hozzájutni. A sorok írója ismételt kérésére a kezdeti ígéretük után azt a választ kapta, hogy a szereplők a további szereptanulás és gyakorlás miatt nem nélkülözhetnek egyetlen példányt sem.)

Végezetül még valamit meg kell említeni erről a színműről. A plakáton a cím alatt ez olvasható: „Sz'nmű a tiszai halászok életéből”. Erről lehet csak annyit, hogy ha a színpadi díszletek és részben a jelmezek nem mutatták volna, hogy halászokról van szó, semmi másból nem vehettük volna észre. (Az udvaron száradó hálók voltak láthatók, a férfiak pedig csizmába gyúrt nadrágot hordtak.) Egy szóval, a tiszai halászok életét egyáltalán nem mutatja be, inkább Tisza menti parasztok mozognak a színpadon, de olyanok, amilyeneknek a városi ember képzele őket, vagy olyan városba szakadt falusi, aki csak bizonyos nosztalgikus vágyakozást érez a falu iránt, de az ottani életet, viszonyokat lényegében már nem ismeri, vagy nem érti. A Pásztor Ferenc ábrázolta „Tisza menti faluban” pl. még mindig a bábaasszony a mindentudó, az anya pedig olyan korlátlan úr a házban, mint-ha egyenesen az anyajogú társadalomból maradt volna itt. Valamilyen patriarkális berendezésű nagycsalád ez, ahol az anya vásárol házas, családosi fiainak és azok feleségének is mégpedig annyit, amennyit akar és annak, amelyeknek akar — tekintet nélkül arra, hogy melyik hogyan és mennyit dolgozik, keres a nagycsalád asztalára. Nehéz elképzelni, még nehezebb elhinni, hogy még mindig léteznek ilyen érintetlen állapotban patriarkális életvitelű csalá-

dók, ahová egyetlen szikrája sem hatolt el a huszadik század civilizációjának. De ha még lehetséges volna is, ha van is elvétve egy-két házcsoport a Tisza mentén mindentől elzárva és elszigetelve, akkor sem lehet ezt „a tiszai halászok életé”-nek nevezni és ilyen sziklaszilárd állapotában, teljes változatlan-ságában, mozdulatlan-ságában ábrázolni anélkül, hogy hozzátennénk, hogy mondjuk, a múlt század elejéről van szó. A darab azonban éppen azzal az igénnyel lép fel, hogy a mának mondjon valamit a haladás és maradiság összeütközéséről. A haladás, amint az eddigiekből látható, teljes egészében hiányzik, a tiszai halászok életének ábrázolása pedig — enyhén szólva — a valóság meghamisítása és eltorzítása s az író történelmi távlat érzékének teljes hiányát mutatja. Mert, tegyük mindjárt hozzá, a „haladó életfelfogású”, Károlyék egyáltalán nem lázadnak a patriarkális rendszer ellen, hacsak az nem fáj nekik, hogy Jani kapta a cipőt és Vica a ruhának valót, nem pedig ők.

Talán ne folytassuk a darab fogyatékoságainak sorolását. Az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy Pásztor Ferenc sokkal nagyobb feladatra vállalkozott, mint amire képes, a Népkör pedig értelmetlenül és indokolatlanul csorbította a saját tekintélyét azzal, hogy egyébként igen ügyesen és leleményesen összeállított repertoárjába ilyen művet is beiktatott. Mert talán felesleges is több szót vesztegetni arra, hogy ezzel nem serkentik a drámaírás, nem adnak bátorságot további erőfeszítésekre a drámaírás terén, hanem a dilettantizmus amúgy is nehezen irtható gyomnövényének adtak tápot, hogy még inkább burjánozzék, még mélyebb gyökereket eresszen kulturális életünkben.

De vessük fel újra a bevezetőben érintett kérdést: lehet-e és szükséges-e intézményesen tenni valamit a műkedvelő színiátszások repertoár-válságának megoldása érdekében? Diktátumról, adminisztratív módszerekről, a repertoár megszabásáról vagy index összeállításáról nálunk szó sem lehet. De a demokrácia fejlődése egész társadalmunkban azt jelenti, hogy a bürokratikus irányítás, rendszabályokkal való igazgatás helyét a társadalmi igazgatás vette át, tehát sokkal szélesebb, népesebb — és ezért illetékesebb — fórum. Vagyis a kulturális életben sem lehet a maga véletlenszerű útjára engedni a dolgokat, hanem kulturális közvéleményt kell teremteni, ezt tudatosan kell alakítani, bővíteni és mozgósítani bizonyos egész-

ségtelen jelenségek elítélésére és kiküszöbölésére. De még ez sem elég. Meg kell vizsgálni — s erre minden bizonynyal a közművelődési közösségekben működő műkedvelő csoportok szövetsége hivatott és illetékes — a színjátszó csoportok munkáját, műsorpolitikáját és helyzetét, vagyis azt, hogy módjukban van-e jobb, egészségesebb műsorpolitikát folytatni.

Tudvalévő, hogy a felszabadulás utáni években a Színpadunk füzetei juttatták el az értékesebb színműveket az együttesekhez. Később ezt a feladatot a Híd próbálta teljesíteni a mellékleteként megjelenő színművekkel. A Tartományi Közművelődési Közösség megalkulása óta a kebelében működő Műkedvelő Csoportok Szövetsége igyekszik folytatni ezt a munkát a maga — anyagiakban igen szerény — eszközeivel. A Szövetségnek van egy jegyzéke a kapható színművekről, s ez a jegyzék évente öt-hat darabbal bővül. De tudja-e a Szövetség, hogy mely helységekben működnek színjátszó csoportok, s eljuttatja-e mindenhová ezt a jegyzéket? Vagy

megfordítva: tudnak-e mindenütt erről a jegyzékről és értesülnek-e például arról, hogy milyen ütemben s mivel bővül ez a jegyzék? Természetes, hogy az említett szerv nem olyan operatív fórum, amely kapcsolatot tarthat minden falu kultúregyesületével, de legalább a járási közösségeket vagy a járásokban működő szövetségeket tudósíthatná tevékenységéről. De fel kell vetni azt a kérdést is, hogy elegendő-e, amit e szövetség jelen körülmények között tesz és lehetőségeihez képest tehet. Nyilván nem elegendő. Nem arról van szó, hogy elragadja a helyi és járási közösségtől a kezdeményezés jogát, de ha hazai és külföldi művek tervszerű fordítására és közreadására gondolunk, ez a vállalkozás meghaladja a járások és helységek lehetőségeit, és erre ez a tartományi szövetség volna hivatott — ha nem is egyenesen a kiadásra, de annak kezdeményezésére, szorgalmazására és — esetleg — anyagi támogatására is a kiadóknál. Ezzel pedig nemcsak sok felesleges kiadástól kímélné meg az egyesületeket, hanem egyben műsor-, illetve kultúrpolitikát is folytatna.

Beszélgetés Laták Istvánnal

Laták István írói munkássága és a HID-nál való tevékenysége

F e h é r : Laták István egész írói munkássága és életútja szorosan egybekapcsolódik a két háború közötti vajdasági forradalmi mozgalmakkal. Megkértük a Kolduslázak, a Düh, a Kültelek, a Szürke napok és még néhány jónéhány novellás- és verseskönyv szerzőjét, mondja el olvasóinknak, mikor is kezdődött írói munkássága.

L a t á k : Gyerekkori kísérleteimről nem beszélnek. Ezen minden diák átessett. De velem ezzel egyidőben más is történt. Kisdíakként megnyomordtam a lábamra. A betegség gyorsabban érlelt. Míg a többi gyerek játszott, én a könyveket bújtam. Korán fölébredt vizsgálódó ösztön hajtott, hogy élesen megnézzek mindent. Közben nagy szegénységben éltem. Apámék szakszervezeti harcai, sztrájkjai kinyitották a szememet. Az elnyomatás, az igazságtalanság elleni lázadozás adta kezembe a tollat, hogy ne hallgassam el azt, ami a hozzám hasonló sorúsukat velem együtt szenvedéssel sújtotta. Ez indított el, több mint

harminc évvel ezelőtt. Már zsenge ifjúkoromban komolyabban néztem az irodalomra. Megértettem, hogy az összes művészetek eszközei közül a SZÓ fejezheti ki legjobban az ember mondanivalóját. (Előbb ugyanis festeni kezdtem.) Egy munkáslap, a Szervezett Munkás közölte írásomat 1926—27-ben, és ez igen mély benyomást tett rám. Ez a szép példányszámú mozgalmi hetilap bátorhangú írók között szólaltatott meg irodalmi melékletében. A harcos cikkek, novellák, versek és tudósítások között megjelent írásai révén én is az ige hirdetőik társának kezdtem érezni magam. Innen számítom pályám kezdetét. Mert ez irodalmi — és ha akarják — osztály-álláspont vállalása is volt. Persze, előbb is álmodoztam már arról, hogy író leszek. Meg is jelentek különböző újságok hasábjain diákos játékból származó vagy kísérletként írt verseim és karcolataim, de a munkáslapban való megjelenésemet éles határvonalnak látom, amely döntően befolyásolta minden további tevé-

kenységemet. Ettől kezdve a dolgozó tömegek írója akartam lenni, és amennyire mostoha sorsom és a szűk kisebbségi keretek engedték, azzá is lettem. A legfogékonyabb ifjúkorban találkoztam az országos mozgalommal. Hamarosan közölték írásaimat a tisztességesebb, tekintélyes polgári lapok is. De továbbra is az volt a főtörekvésem, hogy a munkásoknak szóló lapokban szólhassak. Éreztem, mit jelent élő, ismert egyénekből álló tömegnek írni. Az írás kimegy a munkások közé és eleven agitációs anyagá válik. Dobogón és alkalmi színpadokon fölolvassák, elszavalják, népes kultúr-esteken és más összejöveteleken megszólal és megdobogtatja a szívet az őszinte költői üzenet. Nagy élmény ez, kitörölhetetlen. Akik megértenek, akik bírálva bár, de szeretnek bennünket, azoktól többé nem lehet elszakadni... A síró és beteg gyermekek, a bántódást szenvedett emberek, a nyomorékok és szerencsétlenek sorsa bántott mindig. A penészes szobák költőjének, a rongyosok propagandistájának csúfoltak sokáig. Az elnyomottak reménykedése, a munkanélküliek búja-baja szólalt meg írásaimban, hisz magam is sok-sok éven át állásfoglalásom és írásaim miatt a bojkottált és üldözött dolgozók életét éltem könyveim megjelenése után is. Megszólal soraimban az egyszerű emberi szellem érzése, párja-kereső szomorúsága vagy megsértett életének siratása, de a letiportak szabadságvágya, a harcolni tudók öröme és bizakodása is kifejezést talált, különösen lírámban. Fontos álmom volt életemben első könyvem megjelenése. 1928-ban összeválogattam egy csomó megjelent és néhány még nem közölt írásomat és merészen nekivágtam az egyéni könyvkiadásnak. Azt is meg kell említenem, hogy akkoriban harcos író másképpen meg sem jelenhetett. Első könyvem némi nevet szerzett, sajtópört hozott, és fölkellettém irántam a dolgozók figyelmét és bizalmát. Egy év múlva kiadtam második könyvemét. Ekkor már támadtak is — hivatalból — egyes újságírók. Amikor harmadik könyvem, a *Kültelek* megjelent, már a polgári kritika szerint is a vajdasági irodalom elsői közé kerültem. 1940-ben megjelent *Egy élet árad* című verseskönyvem, amely a Híd

folyóirat könyvsorozatában, két kiadásban jelent meg csaknem háromezres példányszámban, mind elfogyott. Ez sem azelőtt, sem azóta nem történt meg vajdasági verseskönyvvel.

F e h é r: Köztudomású, hogy írói pályája egybekapcsolódik a Híd-dal és a folyóirat köré csoportosult haladó erők harcával. Mondana-e néhány szót a Híd megalakulásáról?

L a t á k: Az 1929. évi királyi diktatúra proklamálása után betiltottak minden haladó lapot és folyóiratot. A baloldali erők azonban, különösen a fiatalok nem nyugodtak. A diktatúra első éveinek dühöngése után hamarosan új lapokkal kísérleteztek. Ilyen volt Szubotícán az *Örtűz*, a *Kritika*, a *Vajdaság*, amely később *Tovább* címen határozottan baloldalra fordult és mintegy előkészítette a Híd megindítását. A *Tovább*-ot néhány szám után betiltották. Munkatársait, szerkesztőit rendőrség felügyelet alá helyezték. Amikor aztán a szuboticei Népkör fiataljainak kiadásában megjelent a Híd, a *Tovább* volt munkatársai egyenként álnéven behúzódtak a Híd hasábjaira. Köztük elsőként jömagam is, aki a *Tovább* felelős főszerkesztője voltam. A Híd a baloldallal rokonszenvező fiataloknak köszönheti megindulását, de habár mint általános ifjúsági lap indult, a közömbös vagy a jobboldallal rokonszenvező csoportosulások lassan elmaradtak olvasói közül. A folyóirat a cenzúra ezer akadályával szembeszállva, egyre szélesebb táborot szerzett magának. Hamarosan egy kisebb írói csoport alakult ki körülötte, és jöttek hites fiatalok, akik tehetségük javával a Híd-ban szolgálták a haladó gondolat ügyét.

F e h é r: A haladószellemű író szerepe nyilván egészen sajátos volt az akkori körülmények között. Összefoglalná-e, mit jelentett akkor osztályharcos írónak lenni?

L a t á k: Elég különös volt a helyzetünk, különösen kezdetben. Előtünk néhány régi széplélek és néhány emigráns-író küzdött a dermesztő közönnnyel. Az emigránsok

inkább a munkásosztály felé fordulva próbáltak még a polgári lapokban is modern irodalmat csinalni. A nagyszámú izmusok burjánzásának kora volt ez. Mi néhányan a vajdasági magyar fiatalok közül elkezdtük reálisan fölmérni helyzetünket. Elsősorban a helyzet-tudatosságot éreztük föladatunknak, s ez nyomta rá bélyegét egymásután kibontakozó kezdeményezéseinkre. Rendesen fizetett írói tiszteletdíjakról alig lehetett beszélni, de itt-ott az olcsó nyomdáknak elkészült egy-egy új könyv. Piacuk azonban alig volt. Nekünk kellett piacot teremtenünk. S egy évtized alatt meg is teremtettük. Pedig nagyon nehéz dolgunk volt. A nemzeti jogok tiprásának, sztrájkoknak és élénk politikai ellenállásnak időszakára esik ez a mi tevékenységünk. A Híd társszerkesztőjeként elsősorban az irodalmi rovattal foglalkoztam. Többet szerveztem, mint írtam akkoriban. Átjavitgattam kezdő emberek írásait, leveleztem velük, bátorítottam őket. Az akkor jelentkezett fiatal írók közül néhányan ma már a mi kis irodalomtörténetünkhez tartoznak: Thurzó Lajos, Csépe Imre, Ósz Szabó János, a földmunkás tollforgató, azután Schwalb Miklós, Simokovics Rókus és még néhány. A szerkesztés és levelezés mellett igyekeztem a magam műveltségét is gyarapítani, közben különféle privát foglalkozásokkal kenyeret keresni, míg a Híd rendszeres alkalmazottai nem lettünk Mayer Ottmárral együtt. Túrni kellett közben a rendőrség időnkénti látogatásait, házkutatásokat elől rejtegetni legjobb könyveimet, és sokszor rejtegetni kézirataimat is, mert ha a detektívek kezébe kerültek, azokat is elvitték.

F e h é r: Nyilván ide tartozott a cenzúra elleni állandó harc is.

L a t á k: Igen, igen. Új nyelvet kellett elsajátítanunk. Ahogy Lenin mondaná, meg kellett tanulni az „átkos ezópusi nyelvet”, hogy a cenzúra minél kevesebbet akadékoskodhasson, mert nehezen szedtük össze a nyomtatásra a pénzt, s minden újra kinyomtatott oldal drágította a lapot. A cenzúra piros plabásza

sok cikket, néha novellákat és verseket is félbeszakított vagy teljesen törölt. Ilyenkor valahol a szerkesztői üzenetek mögött pár szóban bejelentettük, hogy „technikai okokból” milyen írások csonkultak meg vagy maradtak ki teljes egészében. De aztán siettünk a nyomdában becsomagolt lappal a vasúti postára, ahonnan mindjárt vonatra tették a küldeményeket, nehogy még ezt a csendes bejelentést is kicenzúrázza az ügyész. Külön tudomány volt a vajdasági ügyész-cenzorokat kiismerni. A szubotici többet hagyott elmondani a szépirodalomban, örökké az elvi cikkeket boncolgatta, a zombori ügyész viszont a versektől félt és így tovább. Ha az ügyész egy idő múlva változott, új taktikát kellett alkalmazni. A diktatúra lazulásának éveiben, amikor az ellenzék előretört a választásokon, néha már alkudozhattunk is a cenzorral. Nem volt már biztos a dolgában. Ő is tett engedményt, mi is változtattunk valamicskét a cikk éles hangján. De azért mindenképpen állandó idegeskedés, találgatás volt ez, az ügyészt, mint egy sakkpartnert, szakadatlanul figyelni kellett, s nagy körültekintéssel kerülni, hogy értelmes dolgokkal napvilágra jöhessünk.

F e h é r: Érdekes volna hallanunk arról is, hogy milyen hatással volt a Híd a két háború közti munkástömegekre, azután arról, hogyan történt a terjesztés.

L a t á k: Az országosan föllendült szakszervezeti mozgalom széles alapot kínált a Híd fölvilágosító munkájának. Az ipari munkások nagy része, a földmunkások tízezrei gyülekeztek a szakszervezetekben, és több helyen hatalmas sztrájkokat kezdtek nagyobb kenyerért és politikai jogokért. Igen élénk és politikailag helyes kultúrunka folyt sok-sok kisebbségi kultúrintézményben is, de elsősorban a szakszervezetekben. A Híd szerkesztőbizottságának vezetésével Szuboticán rendszeres fölolvadásokat, színelőadásokat, szavaloásokat tartottunk a legjobb munkás és ifjúsági színjátszók bevonásával. S a vidéken számos helyen követték példánkat. A Híd nagyon szívesen látott lap volt a dol-

gozók körében, habár egyes községekben a csendőrség még az állandó olvasók nevét is följegyezte. Terjesztőinket állandóan zaklatták. Ezért többnyire terjesztőbizottságokat szerveztünk. Éveken keresztül utazgattam és szerveztem a legális terjesztőhálózatot (volt mögötte illegális szervezet is, a Párté). Hogyha egyik-másik terjesztőbizottsági tagot akadályozták, akkor a többiek szaladtak szét a lappal, mert mindig sietni kellett, nehogy idő előtt föl-tartóztassák. A kiskeresetű városi munkások is nehezen vásárolták a lapot, néha ketten-hárman is összeálltak, hogy előfizessenek, az örök-ké nyomorgó falusi földmunkások pedig gyakran tíz-tizenketten adták össze azt a néhány dinárt, amiért a lapot és a lap olcsó kiadványait megvásárolták. A Híd terjesztőbizottságai olvasóköroket szerveztek, és így azoknak is fölolvasták a Híd-at, akik nem tudták megvásárolni. Az olvasótábor tehát sokszorosán nagyobb volt a vásárlók számánál. A lap befolyása igen kiterjedt volt, mert néha éveig egyetlen mozgalmi lapja volt a vajdasági magyarajkú dolgozóknak.

F e h é r : A Híd értékes kiadványsorozatot is indított abban az időben. Bizonyos irodalmi élet is kialakult ilyen és hasonló akciói nyomán?

L a t á k : Úgy van. Amint már említettem, a Híd elsősorban mozgalmi lap volt. De kulturális, általános szellemi hatása igen széles körben kiterjedt az intellektuális dolgozók körében is. Barátságot kötöttünk művészekkel, a tisztességesebb polgári lapok szerkesztőseivel. A Híd munkatársai szakszervezetekben, kultúrkörökben, ha kellett, valási egyesületeken keresztül is igyekeztek a népfronti politika szellemében minél kiterjedtebb körben hatni. Munkájukat nagyban támogatták a kis Híd-kiadványok.

F e h é r : Mely művek jelentek meg e sorozatban?

L a t á k : Megjelent a Magyar jobbagység története, Ady válogatott versei, egy Szovjet Szövetségről szóló gazdag tartalmú propaganda füzet, Fazekas Mihály Ludas Matyi-ja, József Attila vá-

logatott versei, a magam versei és még néhány alkalmi kiadvány. Legnagyobb vállalkozás volt mégis a Híd Naptára, amely jelentős terjedelmével és kiválóan értékes irodalmi tartalmával, gazdasági, politikai és kulturális cikkeivel nagyon megnövelte a Híd szellemének hatását. Ebben a naptárban az anyag egy része a mitrovicai és lepoglavai fegyintézetből érkezett. Látogatók csempézték ki a fegyházból ezeket az értékes kéziratokat. Most hirtelenében visszaemlékezve néhány marxista közgazdasági fejtegetést, a politikai helyzetet elemző publicisztikai cikkeket, aztán egy írást a modern születésszabályozásról, ezeket említhetném a Híd Naptárából. (A születésszabályozás akkor óriási probléma volt a proletáryomoruság idején.) A Híd saját kiadványai mellett külföldről beszerzett haladó szellemű könyvekből vándorkönyvtárakat állított össze és faluról-falura széjjelküldte Vajdaságba. Egy-egy vándorkönyvtár másfél-két év után került csak vissza, rongyosra olvasva. De sohasem veszték el, hacsak nem jött jelentés, hogy a csendőrség valamelyik letartóztatás alkalmával elko-bozta. Ilyen eleve tevékenységhez bizonyos irodalmi csoportosulás is szükséges volt, hogy a kortársi irodalom számos friss termékével is ellássuk az olvasókat. Jónéhány ismert író és közíró is szívesen küldte kéziratát a Híd-nak. Gál László állandó munkatársá szegődött. Herceg János is küldött kéziratokat. Álnéven vagy névtelenül sok kiváló publicista működött kézre a polgári lapok munkatársai közül is. A kiváló marxista tudós és író, Lőrinc Péter is a lap erőssége volt. Némely polgári lap főszerkesztője szintén támogatta népfront-politikánkat, mint például Szegedi Emil (aki írt is a Híd-ba), a Napló főszerkesztője; Gyöngyösi Dezső, az Új Hírek főszerkesztője; valamint Szirmai Károly, a Kalangya főszerkesztője, a ma is neves idős író. A Híd nevelte fiatal írógárda tagjainak helyet kínáltak irodalmi hasábjainkon a rokonszenvező polgári lapok. Polgári tisztület is kezdte övezni a Híd irodalmi munkatársait és publicistáit, akadt már tisztességesebb rendőri közeg is, aki csinján bánt a Híd munkatársival.

F e h é r: Mivel vivta ki mindezt a Híd?

L a t á k: Erkölcsei befolyással az akkor egyre erősödő baloldali tömegmozgalmakban.

F e h é r: Kik voltak a lap rajzolóí és illusztrátorai?

L a t á k: A Híd szépítésében, illusztrálásában és aktuális grafikai munkáikkal fiatal vajdasági képzőművészeink közül jónéhányan közreműködtek, Hangya András, Kovács Sztrikó Zoltán, Almási Gábor, Boshán Sándor, Ács József és még számos egészen fiatal szobrász és festő. Az ő karrikatúráik, linómetazeteik és más művészi illusztrációik egyúttal állásfoglalást jelentettek a Híd mozgalma mellett.

F e h é r: A Híd jelképes elnevezését abból az úgynevezett hídverő szerepből kapta, amellyel egyengette az utat a Vajdaságban élő népek egymás felé való közeledésében. Miben mutatkozott meg leginkább a harcos folyóiratnak ez a szerepe?

LATÁK: A Híd először is hidat vert a fiatal és idősebb dolgozók rétegei közt. Később igyekezett értelmiségi és munkás, sőt paraszt körökben is egyaránt hatni. Azt hiszem, ez sikerült is szépen. Falukutatói cikkeiben, Vajdaság történetének földmunkás mozgalom történetének fölvezetésében, a kuruckor történetének folytatásos közlésében az itt élő népek közti barátság és sorsközösség hídját is építette. Hogy ezt még jobban szolgálhassa, a Híd kezdetől fogva a jugoszláv népek irodalmából is közölt szemelvényeket jó fordításokban. A Híd hasábjain jelentek meg először magyar fordításban Krleža Miroslav, Kosta Racin, Mihovil Pavlek Miškina, Tin Ujević és mások versei. Jovan Popović novelláit is fordítottuk, sőt ő maga is átültette nekünk magyarra egy-egy novelláját, mert jól bírta a magyar irodalmi nyelvet. Állandó érintkezésben voltunk

munkatársaink révén a belgrádi, zágrebi, sőt a macedón baloldali irodalmi csoportokkal. A vajdasági Kosac Kata egyes írásai is a Továbbban és a Híd-ban jelentek meg legelőször magyar fordításban Kaszás Katalin álneven. Később a Zena danas című lap is hozta írásait. Ez volt a lap hídverő szerepe, s most már láthatjuk, hogy milyen fontos utakat kezdett járni. Lehet, hogy ezzel kapcsolatban többet beszéltem mozgalomról, mint irodalomról. De éppen ez bizonyítja akkori haladó irodalmi tevékenységünk szervező összefüggését a való élettel. Egy része volt ez Vajdaság irodalmi és kulturális életének, mégpedig nagyon értékes része, akár támadták, akár elfogadták azt egyes körök.

F e h é r: A folyóirat alapítása óta 25 esztendő telt el. Bizonyosan nem tévedünk, ha úgy érezzük, hogy ez a negyedszázados múlt felveti a Híd szerepének és a Híd-mozgalomnak tudományos értékelését, ami mindaddig váratott magára.

L a t á k: Valóban, eddig csak nagyon szórványosan, inkább ünnepi alkalmakkor, egyes évfordulók kapcsán jelent meg egy-egy írás, valami értékezősféle a Híd sokágazatú tevékenységéről, és azok sosem foghaták át az egész mozgalom történetét. A két háború közti vajdasági magyar irodalom értékelése és a Híd irodalmi hatásának, de társadalmi, mozgalmi szerepének felmérése is várat magára. Valahogy pedig el kellene indulni vajdasági kulturális múltunk felmérése útján. Kezdő fiatal kritikusainknak fogalmuk sincs az akkori irodalmi termékekről, pedig anélkül a vajdasági irodalomra vonatkozó fejtegetéseik sokszor nélkülözik a reális alapot. Talán éppen a megújult, felfrissült Híd-nak, ezen a korokon átvélő folyóiratunknak magának kellene megszerveznie a gyűjtést, vállalnia az anyag rendszerezését és földolgozását.

Dal a szegény halászlóról

Bori Imre

Immár tíz esztendeje, hogy Gál László Ötvenhét vers címen kiadta verseinek egy gyűjteményét. A szerény, ízléstelen fedőlapú könyvben a felszabadulás után kezdődő új élet dalai szóltak, harsonáltak az olvasóhoz. Egzaltált, szenvedélyes hang, pátosszal vegyített ünnepélyes dikció külsőségei között az öröm verseit írta meg Gál László a személytelenség köntösébe öltözve, próbálgatva olyan hangját a politikai költészetnek, amely közvetlenül nevel, rímekkel visszhangozta a politikai élet eseményeit, lelkesített, buzdított, munkába állított, agitált. A kor parancsa volt ez akkor; az emberek, a harcosok a forró puskákat alig váltották még fel ásókkal és kapákkal, a szenvedélyes harcok után szenvedélyes munka kezdődött és kinek volt ideje, kedve, az irodalmi minták hatására pedig lehetősége, hogy elmerengjen, hogy

rendezze emberi és társadalmi kérdéseit. Megoldottnak látszottak a kérdések, a költő is örült és lelkesedett, a felszabadulás a társadalmi és emberi kötöttségek, az elnyomás megsemmisítésén kívül emberi életének, egzisztenciájának szabadságát is megteremtette. Nem véletlenül éppen Gál László költészetében teljesedtek ki felszabadulás utáni irodalmi életünk e fentemlített jegyei.

Az azóta eltelt tíz esztendő azonban több és nagyobb volt, mint ahogy akkor látszott. A forradalmi változások, amelyek gazdasági és társadalmi életünkben lejátszódtak, rányomták bélyegüket az egész jugoszláv irodalmi életre és megindították nálunk is az erjedést, felül kellett vizsgálni nézeteinket az irodalomról, az irodalmi alkotásról, helyéről, szerepéről a társadalmi életben. De az ember benyomulásával, az egyén

új helyzetével a társadalomban a költő emberi világa, érdeklődési köre is megváltozott: a személytelen líra személyes mozzanatokkal kezdett megtelni, tehát végső fokon helyreállt az a természetes viszony költő és társadalom között, amely minden értékes művészet alapja: a költő élete, gondolatai kettős értelmet kapnak, tükrözik az egyén szubjektív világát és tükrözik a társadalom objektív kérdéseit egy szubjektív érzés mondanivalójába ágyazva.

Gál László *Dal a szegény halászról* című most megjelent, köntösében talán legszebb bajdasági könyvünk, már ennek az új fejlődési szakasznak jegyében született. Új költő áll elénk ebben a kötetben a maga egyéni világával, amelyben azonban a megtalált mérték biztonságával elegendik múlt és jelen, a magánember és a társadalmi lény világot, életet, embereket figyelő és tükröző érzésvilága. Gál László kötetében ugyanis a múlt és a jelen találkozik, összegezhető benne a vajdasági irodalom fejlődésének nem egy jellegzetesége, eredménye, s ugyanakkor a jövő vajdasági költészetnek egyik lehetséges fejlődési iránya is kivehető. Végső fokon ebből a verseskötetből is vajdasági irodalmunk újraindulásának jegyeit olvashatjuk ki: összegezzük, hogy tovább indulhassunk, felmérünk, hogy tudjuk, mit valósítottunk meg eddig. Ehhez pedig Gál László példamutatása is szükséges.

Gál László emlékezik. Az életnek arra a pontjára ért, amikor az ember gyakran hátra fordul, hogy sommázza életét, és gyakran elidőzik gyermekkorra képein, emlékein, a versbe ömlenek az elmúlt évtizedek szépségei, bánatai és szívesen emlékezik és beszélget elmúlt idők embereinek árnyával. Jellemző költői állapot ez, amelyből a versek a merengés lágy, sóhajokkal teli alt hangján beszélnek, vádolnak és értelmeznek. Ez az az állapot, amelyben a költő nem az ifjúság könnyedségével, hanem az élettapasztalatok súlyával szárnyal és a benne összefutott évek bölcsességével nézi a világot, amely messze a múlt kódében vész el; hogy még egyszer vallahára fogja, és amit valamikor nem tehetett, új világ nevében vádolhasson és ítélkezhesen társadalmi igazságtalanságok, embertelenségek, eltűnt ifjúság, megrabolt szívek vérző sebeiért. A Má-hoz idézett

tanú Gál László is, mint a költők általában, vallomásai a Má-nak szólnak és a szem már a jövőbe tekint. Egy elnyomó, embertelen, urak világa felett mond ívetletet Gál László e kötet verseinek javában.

*Fekete tintából fekete könnyet,
hol van immár Bellák tanító?
a betűt adta és a könyvet,
felbujtó volt, ügyvéd és bíró,
e garniszállóban a portás.
Vajon mi történt a kétszerkettővel,
hol a léniája és nádpalcája,
hol veszett el, melyik Mohácsnál,
főlénye, gögje, tudománya?
És hol a régi dobogó-igazság,
amelyre törpék garral állnak,
régii szememből hol esett ki
a csodálkozás és alázat?*

(Vers fekete tintával)

Íme, az alapmotívuma Gál László emlékező verseinek, életérzésének, mai költői világának, amelyben a költő ifjúságának emlékeivel együtt jelennek meg e kor árnyai is. Ebben a versben éppen Bellák, a tanító, akiben megtestesült a valamikori magyar úri világ minden bűne, és aki most lefegyverezve, megmutathatja igazi arcát a költőnek. A költő pedig nem tétovázik emlékező kegyetlenséggel megmondani róla az igazságot:

*ő már csak gallér, kézelő és pálcá,
csak rossz emlék, csak rossz ízű hazugság...*

de amikor így énekel:

*Mennyi vihar volt. Ott, Kovilyon
meghalt az apám. Csak két bokor
maradt utána, piros virágú.
Néztem a sírját, harminc évvel később:
ez a két bokor, ez a piros virág az apám...*
(Vihar után)

tehát amikor személyes emlékeinek legbensőbb, legegységesebb, legközvetlenebb rétegét érinti, akkor is ez a szélesebb körű mondanivaló kap hangot, mintegy jelezve, hogy amikor ifjúságával számol le, akkor a régi világgal is leszámol; emberi életének emlékeire letörölhetlenül rányomta a kor a pecsétjét:

*Mennyi vihar volt. Csak énekeltek
a vad szelek, s az eltévedt hajók
iránytű nélkül hanyódtak sötét vizeken.
Hányszor kiáltottam már földet, földet,
de csak délibáb játszott szegény velem...*

Hányszor kísérel meg, a versek szépen mutatják, hogy valami meletget, valami szépet bányásszon ki a múltból, amire örömmel gondolhat, amit most is melengethet, amitől megdobbanhat a szíve és könnyek fátyolában csilloghat

a szeme. Nem sikerül. Bellák tanító árnyába a világháborús idők, az Osztrák-Magyar Monarchia bújik, apja alakja mögé ismét csak az a kor küldte sötét kísérteteit, amikor felöltik a gyerekbarátság szép emléke:

*Volt két barátom, mikor is csak?
Rövidnádrágos fiú voltam...
Miska és Pista, a két barátom,
két szép emlékem...*

akkor is a keserűség csap fel belőle: a múlttól nem lehet elválasztani a roszzsát, nem lehet lefejtani róla a szenvedéseket, eltagadni a bánatokat. Mert a szép emlékeket felidézni sorok gondolatjai így folytatódhatnak:

*... két csúnya holtam.
O, gázkamrák, ó atomkorszak.*
(Eszben)

Így zárul önkörébe ez az emléke is:

*Európában születtem amikor még
a gépen ámult
amely majd boldog táncra készítet
völgyet a hegyet...*

kezdi a verset, majd így folytatja:

*ó gép, ó nép halotti tor...
mindennek vége kezdete
jaj! Európa a gépen ámult
és felbőgött az új motor
szegény bárány hiába véget...*

és így fejezi be:

*csak a mesében van mese
mi lesz velünk
a világűrbe repülünk
szegény Világúr.*

(A repülőgép)

És mind szélesebb körben gyűrűznek emlékei, ezek a „mind megannyi tócsa”. Már a repülőgép című versében feltűnt ez a sajátosság, hogy a családi, baráti, iskoláskori emlékeit kiszélesítse, elemeit gazdagítsa, tudatosítsa magában is a mind gyakrabban felbukkanó ilyen mondanivalóját. Nagyon jellemző ebből a szempontból a *Búcsú Szabadkától* című verse, amelyben nemcsak az eddig szórványosan megjelenő emlékezés-motívumait akarja egybefogni, hanem értelmezni is akarja őket, felmérni helyüket és jelentőségüket életében és költészetében, meg akarja ismerni természetüket. Ebben a versében fonódik talán legjobban össze emlékeinek ez a kettős természete, itt egyesül a kettő, olvadnak fel és válnak eggyé elszakíthatatlanságban:

*Tíz évig búcsúztam tőle,
tíz éve sajtott bennem
a Kertváros, ahol szerettek és gyűlöltek,
ahol gyűlöltem és szerettem.*

*Ott áll a patika előtt halott barátom,
ingujjban.
- Nem érdemes: - hallom, azt mondja
s riádtan kérdezem: - Miért?
Legyint.*

De ez csak egyik része a mondanivalójának. Szavakat talált már emlékeinek megnevezésére, jellemzésére is:

*És én búcsúzom Szabadkától.
Tíz éve mindig búcsúzom.
Most már nem megyek vissza, soha, én
ifalum.
Csúnyaszép ifjúságom, álmaim,
poros utcák, emlékek, hitek...*

Csúnyaszép emlékek, ez a legtalálhatóbb szó, amellyel jelezhetjük a költő emlékeinek természetét: a csúnya és a szépség kettősségét. Csúnya volt, mert egy embertelen korban múltott el és szép, mert az ifjúság volt, az álmok, a vágyak, a nagy tervek, nagy boldogságok és még nagyobb boldogtalanságok ideje.

Mondottuk, hogy emlékei mind szélesebb körökben gyűrűzik körül mai életét. Ahogy időben is közelebb kerül a mához, nem lehet figyelmen kívül hagynunk, hogy Gál László e kötet verseiben állandóan az elmúlt ötven év személyes élményeinek körében cserkész (a verset személyesen is hozzákötí egy-egy élményéhez, és így egy állandóan induló érzésállapotot rögzít, amely szélesen akarná felölelni az egész kort, expresszionista képekben utal erre, de ezzel akarva-akaratlanul szűkít is: az olvasót magával viszi, de nem tudja mindig fel is emelni), heve is mind erősebb, szenvedélye is fokozódik: nem tud feledni, a kor ejtette sebek még nem hegedtek be, mint legtávolabbi gyermekkorra kapcsán a merengés mutatja (de hogy az is intenzíven foglalkoztatja, nem egy prózai írása tanúsítja). A megszállás alatti meghurcoltatása, a halál árnyékában való négyéves élése, testi egzisztenciájának veszélyeztetettsége, szorongása dobol fel ezekből az emlékekből. Ebből következik, hogy a versek pátosza is nagyobb, lendületesebb, mint a fentebb elemzett versekben. A *Búcsú Szabadkától*-ban még a merengő, elégikus hang az uralkodó, a *Holtak tavasza* című színtén emlékező versében már ilyen sorokat olvashatunk:

*Soha nem tudom elfeledni,
soha nem tudom kialudni,
soha nem tudom elénekelni,
se sírni, se úlni, se ölni.*

A bardtomat, német ruhában,
 a bardtomat, nyilaskereszttel,
 a bardtomat, részeg rőhejvel, —
 a barátomat, ki nem lát engem...
 a barátomat, az akasztófnán.

Munkaszolgálatos szegedi életéről írott költeményét pedig így fejezi be:

Be jó, hogy a szív megújúl.
 Be jó, hogy az ember feled.
 Csak az álom... néha-néha
 még Szegeden menetelek.

(Vers)

És az emlékezéssel jut el a felszabadulásba is, amikor az emlék már megszűnik emlék lenni, mert a jelent éneklí a költő:

Egyszer a bajtárs, ki mellettem feküdt,
 mesélte, éjjel felstrám: anyám,
 ugye lehet még asztalom és ágyam,
 barátom, asszonyom, népem és hazám...
 (Novemberben)

Ez az ív, Gál László verseskötvényének gerince, amelyre minden más motívuma is épül, hangban, stílusban is ennek az ívnek a pántja fogja össze a kötet verseinek érzésvilágát. A hang a merengés alt hangjától a hősi tenor szenvedélyességéig szárnyal, közöttük lebeg, vagy elgyengíti a kettőt, mintegy jelképezve, hogy az ember élete mindig jelen van összességében is az ember egy-egy pillanatában. Itt kell felhívni a figyelmet arra az igényre is, amely Gál László majdnem minden versét áthatja: kifejezni egy egész kort. Ebben a szándékában a személyes emlékek, a személyes élmények nagy szerep jut, ami természetes is, és hogy nem mindig sikerül elérnie a művészi tágitás, széleit, és egyetemesebb magasztalát is, ezt nem Gál László művészi, költői egyénisége hiányának kell tulajdonítanunk, hanem élményei jellegének: elég ha csak arra az egy tényre utalunk, hogy második világháborús élményei nem elsőszemélyűek: barátainak árnyai lengik be, és azok sorsán át próbál bevilágítani a fasizmus rettenetébe és a kor halál-hangulatába. És a pátosz gyakran erről beszél. Kivétel a *November* című verse, amelyben az eredeti élmény, a közvetlen benyomás dalol.

Az érzések előbb említett főútjába számos mellékösvény is torkoll. Egyik ilyen jellemző motívuma a hit kérdése, a hité, amelynek annyi próbát kellett, kiállnia „négy király uralma” alatt. Főleg gyerekkori, ifjúkori emlékeiből sarjadjonak ki ezek a kérdések. Kötetnyitó, *Vers fekete tintával* című versében már ilyen versszakot találunk:

En akkor mindig mindent hittem,
 én akkor mindent megtanultam.

Hát mért nem szólt, hogy minden mindegy,
 hogy minden talmi, hogy jó megállni,

mert nem örök a kétszerkettő
 és semmi e piroslámpás szép világban,
 amely magyar királyi.

A vihar után pedig ezt mondja:

Mennyi vihar volt. A háborúban
 zászlós kisdiák voltam és bolgár himnuszot
 [énekeltünk.
 Azt hittem akkor, Vilmos császár az isten;
 csak később tudtam meg, hogy isten sem
 [isten,
 se Károly, se Sándor, se Péter, se
 [Rotschild.

Így költözik hozzá a kétely, hiszen anynyi igazságnak hitt dolgot látott léggömbként szétpukkanni. Az ebből származó pesszimizmus igen gyakran társa lesz a költő született optimista hangulatainak: s mi több, e kettő így a teljesebb és az arányosabb emberi egyéniség képét vetíti elének.

be nehéz is tavaszt hinni,
 telet várni és megint hinni,
 folyton hinni, újra hinni.

a vers dereka pedig, a költő fő mondanivalója már egy újabb, ebből kinövő érzéskörbe vissz bennünket, ezért ideírjuk egészében:

Be sokat kellett tanulni,
 míg nem tudni megtanultam;
 be sokszor kellett feldőlni,
 hiszen annyi sokszor buktam,
 s ha azt hittem, megérkeztem,
 másnap újra elindultam.

Tán ez a szép: elindulni,
 s nem érkeznit soha célba;
 fittyet hányni, fityörészni,
 s asztal alá hullni néha;
 aztán megint elindulni,
 délibábok után futni.

Aztán megint lelkesedni,
 foggal marni, ujjal tépni,
 sárga dühökkel gyűlölni,
 piros szavakkal békélni;
 nem is lehet, nem is tudok
 mitbánomén-módon élni.

(Emlékező)

Költői természetének szép kifejezése ez a vers. Kedélyhullámozása, a hangulatok végletek közötti ingadozása, letargia és heves lelkesedés közötti ellentétekből kicsapó versszakok, ellentmondásaiban is jellemző magatartása egy sokat hányódott ember, egy sokat próbált egyéniség, egy az élet partjára lépett és a viharokra hátratekintő ember szól ebből a három versszakból maga iránt is

kegyetlen önleplező nyíltsággal. Ha a versek mögött a költői egyéniség, egy költői és emberi életút rajzát keressük, ehhez a forráshoz kell térnünk.

Heh ez az érzése nem futó hangulat, hanem egyénisége természetrajzának egyik legfőbb vonása, azt abból is láthatjuk, hogy mélyen belemarta magát Gálba, kiterjesztette árnyát a költőre is, és gyakran a kétely villanásaival szemében néz a világra, önmagára, költői mivoltára. Ingadozó hite nyilatkozik meg a *Raport* e soraiban is.

*Adjon isten, te jó isten,
a raporton megjelentem,
benned biz nem nagyon hittem,
magamban se nagyon hittem,
kettőn lettünk muszáj-isten...*

Ez a „magamban se nagyon hittem”, a szkepszis, hogy amit élt, írt, álmodott és gondolt, tehát egész költői mivolta egyáltalán ér-e, jelent-e valamit, szépen példázza azt a költői hangulatot, általában is művészek kérdését, ami nem egyszer felöltött már tájunk emberében és a próza köntösében is megjelent (legújában Herceg János regényében). Ezt azonban nem szabad túlságosan általánosítanunk. Az ebből kicsapó kisebbrendűségi érzés, amely a megtorpanások nyomán újra és újra feléled — talán tájhangulatnak nevezhetnénk legtalálóbban —, egész irodalmi életünk lapangó érzése volt, egyensúly hiányának szülötte és most Gál László érzésvilágában megfogalmazást talált, testet öltött. És hogy gyökerei elsősorban nem a jelenben, hanem a múltban gyökereznek, Gál László ilyenemű vallomásai szépen bizonyítják.

Tovább fűzve a kétkedő hit, a megtorpanás és száguldás ellentétének gondolatát, eljutunk azokhoz a versekhez, amelyekben költői, emberi helyzete ket-tősségére mutat rá, ezt énekli meg. A tájhangulat megszólaltatásával kell kezdenünk gondolatainak és Gál László érzéseinek ezt a körét.

*Hegyek és költők alig vannak nálunk,
végtelen sík a mi csöndes világunk,
s a lámpák néhol hunyorognak este.
(Hegy és költő)*

Ezt a hangulatot erősíti meg egy sora a fenti versnek:

alföldi ember nem tör magasra

Ahogy néhány tömör vonással megteremtí mondánivalója hangulatát, azt, hogy a lehúzó erők nem engedik szárnyalni, a hegy és az alföld hasonlatá-

ból, párhuzamba állításából logikusan következik, hogy az „alföldi ember nem tör magasra”, ebből pedig, hogy a költő is, aki ritka emberfajta ezen a tájon, a hunyorgó esti lámpák, a topogás, egy szűk búvőkörében él, mindez annak a bizonyítéka, hogy régen dédelgetett gondolatról van szó, amely nem véletlenül szólal meg Gál László verskötetének legszebb költeményeként. Itt lehet csak felmérni a kételynek idegekbe ivódott mérgének hatását. Hogyisne, amikor az emlékek hosszú füzere a csalódások lánccolatává válik, a megpróbáltatások bilincsvé acélosodik, amely még sziklaszilárd hiteket is képes megingatni. Hitetlen, kétkedő hit az övé, ha költői énjére gondol. Legintimebb kétkedései kapnak költői megfogalmazást ezekben a versekben. Néhány versében megéneklí nagyotakarásának és csalódásának érzéseit. Hogy mi a költőé benne és mi az emberé, azt könnyen szétválaszthatjuk ezekben a vallomásokban: mindenütt a költő beszél ilyenkor, aki nem bízik szép szavainak hatásában és nem hisz a visszhangban, amely majd a „hunyorgó lámpák” alatt élő emberekben támad. A nagy szándékok és üres marok képei elevenednek meg versei egy részében. Már a kötet címét adó verse is (és nem véletlen ötlet szülötte) így beszél költőségéről:

*estére a halász
csak ahol elindult
halat fogni szegény
háló nélkül indult
estére a halász.*

(Dal a szegény halászról)

Az érzések és hangulatok eme körének határait is megmértük ezzel az idézetünkkel: nem elég széles, hogy egyetemesebb, általánosabb érvényű mondanivalóvá nőjön, de elég mély volt, elég éles, hogy sebet ejtsen a költőn és egész költőségét ingatag, homokos talajra építse fel.

Ehhez az érzéshez járul hozzá azután, most már inkább az ember síkján, de állandóan költői énjét is figyelve az, hogy megkísérli megalapozni, immár az ötven éven túl, életfilozófiájának, helyzetének felmérési lehetőségeit is. Felmértük már a költő élet- és művészet-felfogásának jegyeit, most hátra van még, hogy ezt az érzést ezen az „egzisztenciális” alapon is megvizsgáljuk. Röviden így foglalhatnánk össze filozófiáját: „nem vagyok a vízben, sem kívül a parton”. Hitében kétkedésének ezek a legtávolabbi következményei is

így kapnak szervesen helyet a költő
érzésvilága összességében. Gyökere en-
nek is:

*tudom, most már elhibáztam
s muszáj leszek belehalni
a tegnapot kellett volna
tegnapelőtt még elhagyni*

*arany tollam acél kardom
törött tollam csorba kardom
ülök csak a Dunaparton:
hova mennek a hajók?
(Dal a Hold ezüstjéről)*

Ezt az érzést látjuk fokozottabban meg-
jelenni a *Búcsú Szabadkától* című ver-
sében is, amelyben így sóhajt fel az
emlékein merengő költő:

*hiszen én is messzire álmodoztam
és nekem sem sikerült.*

s *Ha majd ember leszek* című versét
ilyen gondolat záróakkordjával tetézi
be:

felmérem magamat, hogy semmit sem érek

Az elhibázottság érzésének ez a pesszi-
mista megfogalmazása, a kedélyhullám-
zásnak ez a végletekbe való futása a
költő passzív magatartásának a követ-
kezményeként jelentkezik. Ahogy a ha-
lál csak elsuhan mellette, látja, de cse-
lekvő részesként sohasem volt együtt
vele, ugyanúgy az étellel szemben is a
látásnak, nem a cselekvésnek a jegyei
tűnnek fel. A versek szépen kirajzolják
ennek a költői állapotnak körvonalait.
Itt csak az olyan igékre utalok, ame-
lyek a nyugalmat, a csendes szemlélő-
dést jelzik: „ülök csak a Dunaparton:
hova mennek a hajók?” mondja. Vagy:
„part vagyok én”, vagy a szimbólumai:
„öreg csónak a parton”, stb. Végső fo-
kon ebben a tényben látjuk gyökerét
egész érzéskomplexumának is, amely
az emlékek láncán jelenik meg, költői
hitének hullámvázát, és egész, mondjuk
így: életfilozófiájának is, amely a ket-
tőségek, változások, pesszimizmussal
színezett hangulatok megszólaltatása. A
Dünnýögő című versében például az el-
lentétpárokban világosan megjelennek
a fentebb elmondottak vers-bizonyíté-
kai is:

*csak azok a csókok
nem csókolta senki
s a híd is csak olyan
nem lehet átmenni
ha a csókot várta
sose kellett nekem
ha kinyit a kapu
nem volt mehetnékem*

és egy bánatos felkiáltás:

*megbántam megbántam
mind amit nem tettem*

Amikor pedig feltesszük a költőnek a
kérdést: „mi is az élet”, ilyen feleletet
kapunk:

*Ez mind előszó. Az egész élet
és ügyem érti senki, senki.
Jönni kellett, mert csókra jöttünk,
s ha más csók szólt, el kell menni:
a titok – titok marad végig.*

vagy az olvasónak teszi fel a kérdést
önmagában dünnýögve a gondolatot:

*Bőblü föld,
jóízú eső, –*

*mi is az élet?
Mi is az élet?*

(Tulipán az asztalomon)

Életfilozófiájának már előbb idézett
jellegzetességeit erősíti meg *Ha majd
ember leszek* című verse, amelynek
egész gondolatmenete most vizsgált
kérdésünkkel foglalkozik. Így énekel:

*Ha majd ember leszek, megbékélek végre,
eltörött kedvemmel beletörök végre,
hogy minden elpusztult, hogy megmarad
[minden,
hogy nagyon úr a van, s nagyobb úr a
[nincsen,
hogy túl a világon semminek sincs vége,
hogy nem tudja senki, miért és mivégre,
a máig mindent, semmit, valahogy
[megérték ...*

A passzivitás pesszimizmusa üli torát
az élet lakomáján az ilyen gondolatok-
ban.

És nem véletlenül. Amikor a kérdés
és a költő érzéseinek egy másik útját
szándékozunk végigjárni, már előre kell
utalnunk arra, hogy az érzések bonyo-
lultabb szövevényével állunk szemben
itt is, mint minden költőnél, a versek
több érzés-fonalon viszik végig az olva-
sót, összefonódnak, majd ismét szálan-
ként kell végigtapogatnunk valamennyi-
t. A költőnek ez a másik érzés-útja
is központi életkérdései felé visz ben-
nünket, de most már az ember síkján.
Az egyik versében ezt olvassuk:

„Már itt az ősz, az ősz, az ősz”

Nem véletlenül ismétli meg a szót há-
romszor is, kimondja, azután megfor-
gatja, megnézi elmerengő és könnyes
szemével. Majd feltűnik a panasza:

*Ezüsthajú évek
messzi partot jártam*

majd a *Raport*-ban a halál gondolata merül fel, az *Emlékező* című versében pedig így:

*Be sok is az ötvenhárom,
ötvenhárom hosszú év*

És erre döbben fel a költő egy másik gondolata: most már boldog lehetnék, most már örülhetnék, de nagyon hosszú volt az elmúlt ötven esztendő. Amit akkor megvont tőlem a sors, most mindent megkaphatnék, enyém lehetne, de már csak az emlékek járnak bűjőcskát velem. *Szép Ernősen* című versének egész ezt panaszozza fel:

*italosok boltja előtt
be sokszor lázadtam
mire aztán bekerültem
elmúlt már a szomjám*

akkor nem volt akkor kellett...

A rezignáció oka szemellátható: ismét csak a kettősségek, az ellentmondások váltóáramában úszik a költő. Maga kovácsolta élettapasztalatai alapján a maga filozófiáját, életének összefoglaló summázását, csak a maga életének hasznára. Szimbólumokká nőnek, jelképpé, ezek a tapasztalatok és életének sok-sok eseménye, hangulata összeállnak egy rossz múlttá, sűrű tömeggé, komplex jelleget kapnak. A kötet minden versét el kell olvasnunk, hogy együtt lássuk az egész költő világát. — egy-egy vers csak a többiek társaságában kap súlyt és mutatja meg valódi természetét —, akkor az érzésvilágok belső logikájának a sodrában úszunk. Mert egy jelkép még nem mond sokat: a költőnek is jelképrendszerrel kell élnie, hogy mondanivalója kifejezést találjon. És így lesz kétarcúvá maga a jelkép is, így szabja meg a költő érzésvilágát, kifejezési vágyát is.

Amit eddig Gál László érzésvilágáról, költészetének kiterjedéséről mondtunk, az csak a költő egyik arca volt. A fáradt emberé. Most a másikat is villantjuk fel.

*Fáradt vagyok. Ures tarisznyám,
Hol a régi csónakom, a régi vitorlám,
a régi vad szelek. Károm kitarom
furscán: bukott király a zsákrónján,
és csók rügyezik a parkban és életem.*
(Koldus a falon)

A költő a mába is néz, és minél fényesebb, minél emberibb a jelen, annál sötétebb, embertelenebb, fájóbb lesz a múlt és az emlék. A költőnek nemrégén még csupán ez volt az olvasók, a nyilvánosság felé forduló arcéle. Ezt ismer-

tük: a lelkesedő költőt. Most, hogy kettősségében szemlélhetjük, mába néző arca csak nyert, mert az életet tette mögéje árnyéknak, múltját, az elszállt ötvenvalahány esztendőt. Jelen felé forduló arcának alapvonását itt véljük fel-tűnni:

*Hát kimondjam mégis piros örömöm?
A tavaszt, és hogy újra hiszek benne,
s az életet, hogy napsütötten élem,
s hogy kurjánhátok ifjúságunk neked:
éperizű ez a piros élet!*

(Hazám)

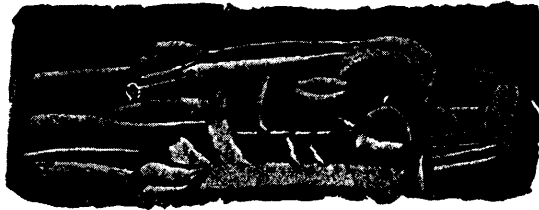
Lelkesedésének tehát igen reális emberi alapja van: hiszi a napsütéses élet lehetőségének a biztosítását, az élet örömeinek az élését. Egy emberi élet vágya ez:

*...Nekem hazám van,
bársony helyem a jóvilágban,
ágyam is lesz, kék cigarettám, karos-
és könyvvel rakom ki mind a négy falat,
hullámot kergetek a Dunán és halat,
és vörös virágot fürdetek a szívemen.*
(Hazám)

Öröme általában a természet, elsősorban a tavasz szimbolikájában jelenik meg: egyé forrt ez az új étellel, a vers epikus magvát lírával fűti, az érzéseken a jelképek lobogói lengenek a hazzaszeretet egy országot átfogó hevével. Megfigyelhető, hogy ezekben a költő személye mennyire háttérben áll, és a költő és költemény e viszonyából következik, hogy a vers, formális terjedelmében átfogó ugyan, de nem mindig tudja érzésben is átfogni mondanivalóját. Akkor erősödik csak fel hangja, akkor kap ismét általánosabb érvényt, ha pörlekedik. Egy egész versciklus (*Túl a hegyen*) ilyen versekből áll. Külön ki kell emelnünk a *Béke, Én és te, Vers*, azután a *Ballada, Győzedelmes július* című verselt, amelyekben szép példáit találjuk Gál ilyen vonású verseinek. Ezekben van azonban (elsősorban stílári eszközökben, más vonatkozásokban már utaltunk a szimbólumok szerepe kapcsán) a szólamszerűség vonása is. Természetes következményként, hisz a mondanivalónak éppen ezekben a versekben kellett új formát teremteni és ez lassú folyamat, főleg, ha már évek során kialakult kifejezőmódról van szó. Útkeresésének, elért eredményeinek tanúi pedig: a *Láz, Gulliver az óriások között* és a *Négy királyom* című versei. Ezeket felmérni egyelőre még nem lehet, hiszen ezek végső fokon a költő fejlődésének egy újabb állomását jelentik majd.

Nem zárt ajtókat találtunk a költő e kötetében. Útja világosan kirajzolódik az érzés-görbékben, mind az ember, mind a társadalom síkján jelentkező verses mondanivalókban. Úgy látszik, mintha a költő most szabadult volna fel kötöttségeiből, bénító emlékei bilincseiből. Verseskönyve az érzések frissességét, az útkeresés, az újjáalakulás küzdelmes, de szép kísérletét mutatja. Amikor felcsendülnek lelkes szavai, amikor megszólal intim érzésvilága, amikor a múlt bűneit idézi és a jelen szépségeit varázsolja elénk, tétovázásairól, kételyeiről ad számot, őszinte emberi és szép költői teljesítmény születik keze nyomán. Hibás, hamis hangok is vannak a kötetben, egy-egy már ismert szófordulat, szimbólum, jelzős szerkezet, modoros kép, de ez az átalakulás természetes következményeként jelentkezik.

Ha pedig fel akarnánk mérni Gál László költői birodalmát, egy aránylag szűkkörű érzésvilág képét rajzolhatjuk ki magunknak. Ennek két jegyét írjuk ide csupán: az egyik kétségtelenül szimbolista kifejező módja, amely komplex képekkel dolgozva megelégszik a kifejezés egy egyszerűbb rétegével is, a másik pedig az érzések (és ebben a kötetet válogató kéz is belejárt) néhány futama (ezt írásunk első felében részletesen kimutattuk), első sorban az emlékek pár motívuma csupán, amelyből a költő nem tud szélesebb érzéskörökbe törni. Így is Gál László költészete kétségtelenül vajdasági költészetünk fejlődésének legutóbbi éveit legrazább fejlődési és eredménybeli teljesítménye.

Művek, nézetek, vélemények

Tomán László

Füst Milán: *A feleségem története*. Magvető Könyvkiadó. — Störr kapitány, aki ezeket az érdekes, őszinte, tengerek, országok, városok és borok illatával és zamatával telített feljegyzéseket készítette önmagáról, feleségéről, közös sorsukról, amely akkor is összefűzte őket, amikor nagyon távol voltak egymástól, Störr kapitány a kétségbeesésig féltékeny, pedig maga sem lehetne a hű férj mintaképe... Felesége el is hagyja a világlátott, kalandoséletű hajóskapitányt, ő azonban nem tud ebbe belenyugodni. Akkor sem, amikor az asszony már halott (ő ezt nem tudja), s az utcán, a tömegben felbukkan, és rögtön el is tűnik volt élettársának alakja. Érzí, hogy ő az igazi, az egyetlen, akihez minden után vissza kell térnie.

Störr kapitány nagyvonalú ember, világfi, Don Juan. Don Juan, aki minduntalan vereséget szenved. Az apró kudarcok nem tragikusak, nem verik le. Életének végzetes hibáit nem tudja helyrehozni, a halottat, aki még mindig kísérti, nem lehet feltámasztani. Ez a legnagyobb veresége.

A feleségem története franciául is megjelent nemrég, s nem csoda, hogy

épp ezt a könyvet fordították le. Mint ha a jól ismert és sokszor igazságtalanul elmarasztalt magyar „export-irodalom” legfrissebb terméke volna, amely talán épp azért tarthat számot a külföld érdeklődésére, mert annyira semmi sincs benne, ami az újabb magyar irodalomra emlékeztetne.

Ha csak az nem, hogy egy nagy, ősz költő írta, de úgy, mintha haját még nem lepné dér. Mintha Störr kapitány legjobb éveiben írta volna.

Nazim Hikmet: *Volt-e hát Iván Ivánovics?* Színdarab. Európa Könyvkiadó, Modern Könyvtár. — A Szovjetszövetségben élő török költő, Nazim Hikmet 1955 végén írta ezt a színdarabot. Az olvasó vagy a néző könnyen megállapíthatja, hogy a mű elsősorban politikai jellegű. Ha vannak értékei, inkább dokumentárisak, mint irodalmiak, s ha olyan nagy mértékben nem rína le róla, hogy szerkesztett, ha személyei és cselekménye nem volnának annyira fiktívek, az utókor egy időszak érdekes bizonyítékát találhatná meg benne.

A Volt-e hát Iván Ivánovics? egy munkássorsból vezető állásba került szovjet emberről szól, akiben felülkerekedik a gőg, akit megszédített a kezében lévő hatalom, akiben jó talajra hullottak a személyi kultusz bőven hintett magvai. Az író, abban a törekvésében, hogy szatírjának élével a dolgok elevenébe vágjon, de hű maradjon azokhoz az inkább politikai, mint művészi elvekhez, követelményekhez, amelyeket a szocialista realizmus az alkotók elé állít, elhanyagolta, elfelejtette a művészetet, amely az igazság ábrázolásának egyetlen eszköze, személyeit a valótlán fehér-fekete séma szerint alakította, a darab cselekményét pedig élettelené, a valóságtól idegenná tette.

Hikmetnek, kétségtelenül, jókora bátorságra volt szüksége, hogy megírja és megjelentesse darabját. Egy olyan irodalomban, amely nem rendelkezik autonómiával, kénytelen volt léptenyomon jóakarata bizonyítani, hisz egy egész korszakot, egy szellemet kívánt bemutatni, és elhitetni az emberek hihetetlen változásait. Szidni, dicserni, megróni, javítani akart egyszerre, s habár mi jól tudjuk, hogy ott nagyon sok olyan eset volt, amilyenről Hikmet darabja szól, mégis érezzük az önkényes konstrukciót; azt is, hogy az író óvatosan elkerült minden komolyabb összeütközést, mindent, ami válódhat, s azt is, hogy mindenáron mentegőzni és menteni akar. Voltak Petrovok, voltak Szalmakalapos és Sapkás emberek, titkárok, élt, személyesen is Iván Ivánovics, a Mefisztó, a megrontó (élt, és meghalt, és fel szokott támadni), de távolról sem voltak olyanok, amilyeneknek Hikmet bemutatja őket; messze vannak a valóságtól, túlságosan papirosszerűek, a szocialista realizmus előírásai, engedélyei, dekrétumai szerint készültek. Azok a dramaturgiai és technikai „újítások”, amelyeket darabjában alkalmaz, más színpadokon már rég nem újdonságok, itt pedig egyáltalán nem teszik jóvá a darab hibáit, nem segíthetnek alapjában művésziellen jelenlegén.

Komédiának is mondhatnánk Hikmet színdarabját, ha nem volna tragikus. Tragikus, mert egy társadalmi rendszerben fejt felülő elembertelenedés folyamatát mutatja be, s tragikus mint művészi megalkuvás, fegyverletétel egy hibás politikai felfogásból született, minden művészi elemet nélkülöző irodalmi elv előtt.

Miodrag Djurdjević: *Dozivanje himera*. NOLIT kiadás, Beograd, 1958. — Miodrag Djurdjevićot eddig elbeszéléseiből és színdarabjából ismertük; most jelent meg első hosszabb prózai kísérlete, a *Dozivanje himera*.

A második világháború idején, a megszállott Beogradban, a rendőrség kihallgat egy asszonyt. Férje — volt férje, mert válófélben van tőle — illegálisba vonult, de a hatóságok elfogták, s most akarják bizonyítani személyazonosságát. Ezért faggatják az asszonyt, ezért túrja fel intim életét a nyomozó, ezért veti alá szörnyű szellemi kínzásnak. Volt férjével is szembesítik. Az asszony tagad, a férfi nem vall. Hiába szedik elő a detektívek minden tudásukat, először kirabált és bevált furfangjukat: ők ketten, a férfi és az asszony, akármilyen megszűre is kerültek egymáshoz, habár nézetek, szerelmek, harcok, világok választják el őket, most, a szorongattatás és megpróbáltatás tragikus pillanatában egyetlen, bevehetetlen várrá forrtak össze. Legkevesebb a múlt kapcsolja őket egymáshoz, inkább azok, akikkel szemben állanak: a közös ellenség.

Az asszonyt, ügyvéd-barátjának intervenciójára, kiengedik, a férj idegen néven, élő rejtélyként, bent marad, s várja bizonytalan (vagy már nagyon is bizonyos) sorsának beteljesedését.

Eleinte kissé vonatottan halad a regény, később, minél jobban benyolódik a történet, annál dinamikusabb, fordulatosabb lesz. Az író tud feszült légkört teremteni, a feszültséget fokozni, de fékezni, megvárakoztatni is, anélkül, hogy csalódást okozna az olvasónak. Djurdjević az asszony vívódásait belső monológgal ábrázolja, sokszor megrázó erővel. A párbeszédék introspekciónál bontakoznak ki, s erre épül maga a cselekmény is, melyet Djurdjević egyszerűen szerkesztett meg. Néha, mégis, jelentéktelen részletek taglalásánál, a kellőnél tovább időzik, s elveszithetjük a történet fonalát, szem előtt téveszthetjük a lényegét, mintha mellékes kérdések kerülnének előtérbe.

A *Dozivanje himera* aligha szerez magának sok olvasót. De Djurdjević bebizonyította vele, hogy ért a nagyobb terjedelmű művek technikájához, stílusában következetes tud maradni, s hiszszük, hogy következő lépése már a ki-forrott írói egyéniségé lesz.

Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg. Szerbre fordította Faik Dizdarević. Svjetlost kiadás, Szarajevó, 1959. — Nem tudom, gyerekfajjal vagy felnőttek szemével kell-e ezt a könyvet olvasni. Mert kicsiknek valóság, nagyoknak költészet; mesének is mese, de manók, tündérek, boszorkányok, sárkányok nélkül. Helyükbe egy parányi bolygóról a Földre szállt kis herceg lép. Végigjárja a világot, beutazza a csillagokat, mint a gyerekek álmukban, gyűjti a tapasztalatokat, ismereteket, olyan természetes, nyílt, bölcs és önzetlen, akár a kisgyerekek. Olyan hű kis virágjához, hogy itt hagyja a földön porhüvelyét, s visszatér a B 612-es aszteroida. Mi azonban itt maradunk, s nincs egyetlen tuskénk sem, amely megvédené bennünket.

Ezért menekülünk aztán az ilyen könyvekhez, amelyek olyan melegek, mint az anyai szív.

Saint-Exupéry, a hősi halált halt pilóta és halhatatlan francia író kicsiknek és nagyoknak alkotta ezt a művet. A gyerekeknek mesét adott, nekünk ismeretlen tájakat tárt fel: a gyermekek lelkét, jóság, szépség és bizalom termőföldjét. Ezért kell ezt a könyvet kétszer elolvasni: öt éves és ötvenöt éves korunkban. Először, hogy csodálkozzunk az életen és a felnőtteken, másodsor, hogy megértsük őket és a gyerekeket is.

Grozdana Olujić: Izlet u nebo. Narodna prosvjeta kiadása, Szarajevó, 1958. — Még mindig nagyon kevés a jelenleg foglalkozó regény a jugoszláv irodalomban. A mai élet számtalan jelenségét, a ma élő ember létproblémáit, úgy látszik, a későbbi korok alkotóinak hagyják írónk; pedig az életet, a valóságot könnyebb a helyszínen megismerni, mint poros, megsárgult iratokból. Grozdana Olujić egyike azoknak a bátraknak, akik tudják, hogy nem lehet és nem szabad késlekedni. Már ma írni kell a máról. Regénye, melyet eléggé eredményesen igyekezett modern, filmszerű ábrázolásmóddal megírni, egy belgrádi egyetemista lányról szól. A lány az élet egyik mellékvágányára kerül a főváros emberbolyában. Jelszava: „Miért ne?”, s ennek nevében, mondhatnánk, csupán nemi életet él: a nemiség előtt minden háttérbe szorul nála. Helyzetét nem fogja fel tragiku-

san, csak a hiábavalóság érzése jelenik meg benne néha, de a lelkiismeret-furdalásig már nem jut el. Inkább a lemondást, az élet értelmetlenségének érzését engedi felszínre kerülni. Önmagától menekül másokhoz, s eközben nemcsak önmagától, hanem a többiektől is elidegenedik. Csak amikor befejeződik ez a „kirándulás a mennyországba”, csak gyermekével méhében látja meg, ismeri fel azt a másik partot, amelyet addig nem, de talán azután megtalált.

Grozdana Olujić könnyedén, rutinosan ír. Látszik, hogy állandó foglalkozása nem engedi meg a behatóbb stilisztikai megmunkálást, nem érett meg benne teljesen a művészi gondosság, s ezért regényében a művészi és újságírói stílus egyaránt megtalálható. Írói példaképeinek hatására költői elemeket is használ regényében, képei azonban nagyrészt megszokottak, általános sablon szerint készültek.

Közismert dolog, milyen rövid idő alatt írta meg könyvét Grozdana Olujić; ennek tulajdonítjuk, hogy néhány regény, elbeszélés vázlatát zsúfolta össze, szinte távirati stílusban. Igen, ha kevés az időszerű témával foglalkozó mű, akkor egy könyvben mindent el szeretnénk mondani. Hátha a másodikat már nem is írjuk meg.

Miloš I. Bandić: Vreme romana. Prosveta kiadás, Beograd, 1958. — Rendkívüli könyv. Egy fiatal kritikus arra vállalkozott, hogy a jugoszláv regényirodalom öt termékeny, gazdag évét mérlegre tegye. Könyvében összegyűjtötte negyvenhat 1950—1955 között megjelent regényről írt kritikáját.

Allásfoglalását elsősorban a megaluvás elleni kíméletlen harc jellemzi. Csak egy tekintélyt ismer: a művészi értéket. Ha ezt nem találja meg a könyvben, ítélete megfellebbezhetetlenül negatív, mint Desanka Maksimović regényének esetében, sőt el is tudja temetni a bírált művet (Bogdan Čiplić, Stevan Jakovljević regényei). Persze, vannak Bandićnak egészen téves nézetei, megállapításai. Habár többször meggyőződhetünk pártatlanságáról, igazságosságáról (Lalić, Kaleb esetében), egészen érthetetlen, mennyire nem érzi, s épp ezért marasztalja el Dobrica Čosić Gyökereit.

Bandić nem fél kimondani véleményét, ha negatív, ha pedig meg van elé-

gedve a művel, nem sajnálja tőle az elismerő szavakat. Lankadatlanul küzd a szürkeség, középszerűség és dilettantizmus ellen. Nem tűri a szellemi sötétséget, elnyomást, hazugságot, konvenciókat, primitivizmust. Sohasem azt nézi, ki a regény szerzője, hanem hogy mi van a könyvben. Az érdekl, megtalálja-e benne az összhang keresését, az ő ideáljait, mert, némi túlzással, a regényt tartja az irodalom fejlettsége fokmérőjének. Ennek alapján jut arra a meggyőződésre, hogy a vizsgált korszak különös helyet foglal el az újabb jugoszláv irodalomban, hogy érettséget jelent, legkiemelkedőbb művei Davičo *Pesma*, Božić *Kurlani* és *Neisplakani* és Konstantinović *Daj nam danas* című regénye.

Bandić kritikai módszere a művek tartalmi és formai magyarázata. Ez azt jelenti, hogy a regény tartalmának, mondanivalójának pszichológiai, gnoseológiai és szubsztanciális vizsgálata mellett a mű stílusát, nyelvét és szerkezetét is megvilágítja. Nem öncélúan végzi ezt a munkát, s ha helyenként szörszálhasogatóként hat, végeredményben mégis az a szándéka, hogy az alkotást közelebb vigye az olvasóhoz.

Mondtuk, rendkívüli ez a könyv. Hozzátennénk még, hogy a jugoszláv irodalomnak, mai szakaszában, minél több olyan könyvre van szüksége, mint a „Vreme romana” és minél több olyan felkészült, a tiszta és szabad irodalomért síkraszálló kritikusra, mint Miloš Bandić.

Az emberbe vetett hit győzelme

Burány Nándor

LEONHARD FRANK: BALOLDALT DOBOG A SZÍVEM, ERURÓPA KIADÓ, BUDAPEEST, 1958.

Aligha van irodalom, amelynek az utóbbi húsz-harminc évben annyi tragikus sorsú írója lett volna, mint a német irodalomnak. A faszizmus a művészetben is gyökeres munkát végzett: az írók legjava emigrált, sok közülük öngyilkosságba menekült, s a hitleri birodalom sötét egén lobogó könyvmáglyák riadt füstje kavargott.

Thomas Mann, Klaus Mann, Heinrich Mann, Leonhard Frank, Lion Feuchtwanger, Arnold Zweig és még sokan mások a harmincas évek kezdetén egymásután hagyják el hazájukat, külföldön keresve menedéket a szabad szellemi életnek írmagját is elpusztító hitlerizmus elől. Alighanem ez lehet az oka annak is, hogy a mai német irodalomban nem találkozhatunk olyan világ-szerte ismert alkotókkal, mint a franciáknál Camus vagy Sartre, az olaszoknál Moravia, az amerikaiaknál Hemingway vagy Faulkner, az oroszoknál Solohov vagy Leonov, vagy akár a svájciaknál a különösen az utóbbi három-négy évben népszerűvé lett

drámaíró és novellista: Friedrich Dürrenmatt.

A würzburgi születésű Leonhard Frank magyarul is kiadott önéletrajzában, a *Baloldalt dobog a szívem*-ben megrázó képet fest erről a korról. Az átélés, a szenvedélyes élmény aranyfedezete adja meg ennek a ritka tömörséggel megírt könyvnek és a mondataiból kiáradó, minden elkéseredést, kiábrándulást túlszárnyaló hitnek a hitelességet.

Mint Gorkij, Leonhard Frank is túl korán nekivág az életnek, inaskodik, változtatja foglalkozását, festő szeretne lenni és napokig kell végtelen hosszú kerítések léceit mázolni. Az élet egyetemét járva bekerül a nagyvárosi művészek bohémvilágába, a szürke, kis inasgyerek kiapadhatatlan szomjjal küzd, s a kemény éhezés és nélkülözés tandíjával fizet azokért az ismeretekért, amiket nem kaphatott meg az iskolában és amikre majd az életben a boldoguláshoz szüksége lesz. A huszas években már úgy látszott, nem volt hiába az emberfeletti áldozat, egymásután jelennek meg könyvei, a könyvkereskedésekben hetek alatt szétkapkodják őket, minden regénye jelentős erkölcsi és anyagi sikert jelent. A siker tetőpontján

áll, amikor Hitler uralomra jut. Az író kénytelen külföldre menekülni, könyveit elégetik és amikor sokévi emigráció után visszatér hazájába, eléri a legszörnyűbb sors, ami csak írót érhet: a nagy regényíró nevééről a könyvkereskedők mit sem tudnak, az emberek, akik húsz évvel azelőtt falták könyveit, most idegenül tekintenek reá. Műveit a fasiszta rendszer veszélyesnek, fertőzőnek találta és egész nemzedékek tudatából kitörölte az író nevét.

Ekkor sem tört meg az emberekbe, az emberiség jövőjébe, az ember jóságába vetett hite, mint már oly sokszor, most is áthidalta vele a kétségbeesést.

Mint az a kor, amelyről szól ez a kis, kétszázoldalas könyv is, tele van tragikummal, és amikor olvasás közben távoli asszociációk hullámaként Dachaurra meg Banyicára emlékezünk, amikor eszünkbe jut Radnóti Miklós, Gelléri Andor Endre, Goran Kovačić vagy Robert Desnos halála, szinte hihetetlennek tűnik, hogy ez az író, ez a hazájától és olvasóitól elszakított alkotó, még talál reményt. Sokáig feledhetetlenek maradnak a könyvek azok a lapjai, amelyek a *Jézus tanítványai*, a *Német novella*, a *Michael visszatér* íróját azokban az esztendőekben mutatják be, amikor Európa népei felett a náci uralom garázdálkodik. Radnóti Miklós

versei jutnak olvasás közben folyton eszünkbe, a költő a gyűjtőtábor ember-telen borzalmait közepette a békés emberi élet, a család melegére vágyik és a szörnyű valóság meg az álomszerű vízió párhuzamosan húzódnak meg utolsó verseiben.

A száműzetés elhagyatottságában találkozik a korosodó író egy leánnyal, — későbbi feleségével —, akit valamikor régen, még Németországban ismert. A találkozás leírása, a meggyötört, elcsigázott lélek vigaszra találásának ábrázolása, ez a rész mintha fölülemelkedne a valóságon; Gelléri Andor Endrének *Egy önérzet története* című befejezetlen önéletrajzában leírt lázas, víziószerű szerelmeire emlékeztet.

Az író az emigrációból való visszatérte után sem titkolta kiábrándulását: a fasiszta gyilkosok szabadon járnak, sőt tekintélyes állásokat kapnak, s néhány háború utáni könyvében kemény ítéletet mond fölöttük. Ez az oka annak, hogy a *Baloldalt dobog a szívem* alkotójának könyveit ma sem szívesen adják ki a nyugatnémet kiadók. Az emberi szabadság ez elszánt harcosának emberi szabadság az elszánt harcosának Nem is csoda, a háború, a náciizmus szörnyűségeit kegyetlen őszinteséggel szemére veti azoknak, akik elkövették őket.

KRLEŽA AGÓNIAJÁNAK HARMADIK FELVONÁSA

Miroslav Krleža — mint a lapok közölték — megírta hírneves drámájának, az *Agóniának* harmadik felvonását.

A színdarab korábbi elképzelése szerint Laura Lenbach bárónő a második felvonás végén — fél perccel azelőtt, hogy megölné magát — szabadulni próbál szeretője, doktor nemes Križovec Ivan átlátszóan hazug vallomásainak lidércnyomása alól, és becsengeti a szobalányt. Azonban:

— *Mégsem megyek el!* — tiltakozik a kidobás ellen Križovec. — *Semmi áron sem hagylak magadra ilyen állapotban!*

És amikor Laura mégis megparancsolja a szobalánynak:

— *Fogja a gyertyatartót, és kísérje ki a doktor urat!* — Križovec így kísérli meg elsimítani a dolgot:

— *Várjon meg kint, Mária, mindjárt megyek.*

Az új verzióban Križovec lerázza magáról a szobalányt, küldi, megparancsolja neki, hogy fekdődjön vissza ágyába, mert:

— *Semmi értelme sincs, hogy várjon rám. Magunkra hagyhat bennünket. A bárónő méltóságos asszony félreértett. Még maradok. Köszönöm, elmehet!*

és így Laura kénytelen más megoldást választani: felhívja telefonon a rendőrséget, és az ügyeletes rendőrtisztnek bediktálja vallomását. Elmondja neki, hogy Lenbach bárót ő ölte meg, tehát nem öngyilkosság történt.

Ez a fordulat vezeti be az új, a harmadik felvonást.

Egy rendőrfogalmazó érkezik a bárónő lakására, egy „szürke hivatalnok”, és közte meg Križovec között, aki mindenáron el akarja kerülni a botrányt, szópárbaj kezdődik. Križovec azt bizonygatja, hogy Laura telefonba diktált vallomása „teljesen alap-talan és beszámíthatatlan. A méltóságos bárónő egyáltalán nincs tudatában annak, amit mond, mert idegrendszere teljesen össze-roppant”. Sikerül is meggyőznie a rendőrtisztviselőt, nem annyira érveivel, mint pompás, ékes szövegeivel, ragyogó szónoki fordulataival és jórészt azzal, hogy sejtetni engedni a rendőrfogalmazóval, hogy hamarosan átveszi Beográdban az igazságügyi tárcát, és ha arra kerül a sor, a fogalmazót maga mellé veszi titkárnak. Így hát ellensúlyozza ugyan a bárónő szavait, a vita során, a siker érdekében azonban annyi ocsmányságot kénytelen feltárni, hogy ezáltal még jobban megszilárdítja Laurát eredeti szándékában —

pedig meg akarta menteni. A jelenet életre kelti viszonyuk kezdetének emlékeit, az első napokét, amelyek Laura szüleinek szalonjában teltek el, ahol „a bárónő édesanyjának bájos árnyékában a józslés teljes harmóniája uralkodott”. Felmerül Lenbach alakja is, az „idegbeteg, elmebajra hajlamos, mondhatni kretén” báró képe. A bárót annakidején Križovec védte a törvényszék előtt a hazárulás vádja ellen, és az idegroncs Lenbach éveken át tudatában volt felesége és az ügyvéd viszonyának, sőt elő is segítette kettőjük kapcsolatait.

A vita, a bizonygatás hevében Križovec, pénztárcájában kotozászva, egy csomó fényképet ejt a földre, amelyek őt és Maklakof grófnőt ábrázolják — meztelenül. Križovec egyébként ennek a — Laura számára — vészesen terhes éjszakának egy részét a grófnővel töltötte. A jogi természetű gyanút elosztatja tehát, azonban Laurában a pattanásig nő a feszültség, a kétségek súlya elviselhetlenné válik és miután Križovec sürgős üzleti megbeszélés miatt kénytelen távozni — agyonlövi magát, s ezzel bezárul a végzetes kör.

A dráma harmadik felvonása — amint látjuk — nem vet föl új problémákat, csupán meghosszabítja egy hazug, tisztátalan élet folyamatát és új bizonyítékokat hoz föl. Annyi azonban bizonyos, hogy a harmadik felvonás kibővítette a grófok, örültek, lecsúszott emberek és ringyók vonzó, romantikus krležai világát, és azzal a temperamentumos stflussal együtt, ami Krležát jellemzi, az olvasó számára kivételes élményt jelent.

A KÉT MANN-FIVÉR MÉLTATÁSA

Hermann Kesten német regényíró és esszéista a *Monat* februári számában a *Mann*-fivérekről írva a Humboldt, a Grimm, a Schlegel és a Goncourt-testvéreket idézi, és megállapítja, hogy Heinrich és Thomas Mann tehetségében sok a hasonlatosság, sőt a közös vonás is. Mindkettő hangsúlyozottan realisták és hajlamosak a paródiára, de mítoszok teremtésére is, és mindkettő örömeiket lelik a szójátékban. Egyik is, másik is a gúny és a szatíra azonos fegyvereit használja. Egyformán adnak helyet a képzeletnek, mind a kettőjükben él az önéletrajzírok szenvedélye, s egyformán gazdag aforizma-kincstárral rendelkeztek. Szerették a családi regény műfaját, mindkettő írtak saját családjukról, s mindkettő az irodalmi arcképek alkotásával érték el a legmagasabb teljesítményt. Miután minden hasonlatosságot, közös vonást felsorolt, Herman Kesten a két testvér ellentéteiről beszél. Külön-külön rajzolja meg fejlődésük vonalát.

Kesten szerint mindig az idősebb fivér, Heinrich haladt elől. Politikai forradalmár és irodalmi újító volt. Az olaszoktól és a franciáktól, Goldonitól és Voltaire-től, Zolától és D'Annunziótól tanult, Maupassant követője volt, amikor a *Schlaraffenland*ot megírta, dekadens és szimbolista, amikor a *Die Göttinent* alkotta, naturalista, amikor a *Die Jagd nach Liebe*-t írta, szürrealista mint a *Professor Unrath* írója, szatirista-realista a *Der Untertan*-ban expresszionista, amikor a *Die Armen*-t írta, az „új objektivizmus” hitvallója a *Die grosse Stadt*-ban, mágikus realista mint az *Ein ernstes Leben* írója, a történelmi regény újjáteremtője a *Henry Quatre*-ban. Thomas Mann mellette hagyománytisztelőnek hat, még-

hozzá — mondja Kesten — dilettáns beütéssel, természetesen a végletekig kifinomult és a művészetekben jártas dilettáns, aki azonban ettől a tulajdonságtól a legnagyobb gondosság árán sem szabadult meg, csak átfurmálta. Theodor Storm és Theodor Fontane, a két észak-német vidéki író, Jens Peter Jacobsen és Hermann Bang dán szerzők, meg — természetesen — Tolsztoj és Dosztojevszkij tanítványa volt, és már huszonhat éves korában, a Buddenbrook-házzal kialakította művészetének végleges arculatát (és megalkotta — talán — legjobb művét). Heinrich Mann már jóval az első világháború előtt kozmopolita és tevékeny békeharcos volt, Thomas Mann 1918-ban a hochenzollerni Németország bukásának évében jelentette meg *Betrachtungen eines Unpolitischen* című munkáját, és csak hat évvel később, az események súlya alatt, ingadozva idült el bal felé, azon az úton, amely a világviszonylatban is számottevő antifasiszta harcos és humanista rangjához vezette. Thomas mindig elmaradt egy kicsit bátyja mögött, mindig késett egy keveset, de talán éppen ezért — ha későn — de mélyen behatolt az emberek tudatába, és a babért ő aratta le. Thomas Mann — és nem Heinrich Mann — lett korának és népének reprezentatív írója.

A HATVANÉVES ERICH KAESTNER

A *Die Zeit* legutóbbi száma egy egész oldalt szentel a hatvanéves Erich Kästnernek. Karl Zuckmayer, az ismert színdarabíró az egyik szerzője ennek az írásnak. Zuckmayer a kortárs bizalmas hangján fordul Kästnerhez, s megkérdi: „Nos, hogyan múlt el az élet?” A kérdésre maga válaszol: „Attól tartok, hogy erre még mindig nem tudunk felelni, és éppen ezért nem tudunk olyan gondtalanul megöregedni, amint szeretnénk. Így hát inkább azt kívánom, neked is, magamnak is, hogy éveid békében, a békéért teljenek el”. Ezután Robert Neumann szól az ünnepléshez, és azzal vizsgálja Kästnert, hogy az embernek nincs is hatvanadik születésnapja. „Másfél évvel ezelőtt jöttem rá, hogy így van, amikor magam is hatvan éves lettem. Akkor kezdtem kételkedni, mert: Hol van az a fiú, aki így meg úgy érzett, az az ifjú, aki ezt meg ezt gondolta, a férfi, aki gyűlölte az ilyen meg olyan urakat és ezzel meg azzal a hölgygel hált? S a gyerek is, a fiú is, a férfi is közben egyre azt hajtogatta, hogy: örökké, mindörökké. Örökké, mindörökké — meddig tart ez? A hatvanadik születésnapom óta másfél év telt el, másfél éves aggastyán vagyok hát, ön azonban, kedves Erichem, titokban mindig kisfiú volt, kästneri regény alakja, és most tulajdonképpen — ötvenéves kora után tízéves.” — Luiselotte *Enderle-Kästner* visszaemlékezései következnek ezután, majd Rudolf Waltner *Leonhardt* ír Erich Kästner *Összes műveiről*, amelyeket három tekintélyes könyvkiadó vállalat (Cecilia Dressler, Atrium, Kiepenheuer & Witsch) adott ki ebből az alkalmából 3156 oldalon, hét kötetben (I. költemények, II. és III. regények, IV. színdarabok, V. különféle írások, VI. és VII. ifjúsági regények).

Kästner tehát ma már klasszikus, pályafutásának fényét azonban még mindig elhomályosítja az a tragikomikus meg nem értés, ami egész életén át végigkísérte. Németországban Kästner még ma sem „nagy író”, noha könyveit sokan olvassák, és nyelvezete — általános ez a vélemény — a tömörség és a világosság mintaképe.

Külföldön nem kevesebb, mint 71 tudományosrangú tanulmányt írtak róla (Zdenko Skreb esszejét is idézi a cikkíró), Németországban azonban csak kollégái: újságírók, irodalombarátok, tárcaírók, kritikuskok foglalkoznak vele. Talán ennek az az oka, hogy Kästner Lessingel, Büchnerrel, Fontaneval, Ferdinand Freiligrath-tal, Frank Wedekinddel, Christian Morgensternnel, Karl Krausszal és Kurt Tucholskyval együtt, akiket Németország csak haláluk után ismert el, a zsurnaliszták emberfajtájához tartozik. Kästner, akárcsak többi nagy előde, elsősorban moralista, tanító és az volt a szerencsétlensége, hogy mindig egyenesen járt, akkor is, amikor korának vonala nagyon is kanyargós volt. A hitleristák máglyára vetették könyveit, viszont háborúellenes állásfoglalása ma sincs összhangban a korrallal. Kästner „a német sors” időszakos ingadozásainak költője, ezt fejezi ki Összes műveinek első verse is:

*Testünkötől, lelkiunktől kevés, alig-erőt kaptunk,
Soká tartott, mégis korán volt, s gyakran is, hogy látorságot
[vettünk.*

FURCSA BONYODALMAK EGY AMERIKAI REGÉNY KÖRÜL

Truman Capote ismert amerikai írónak meggyűlt a baja új könyvével, a *Breakfast at Tiffany's* (Reggeli Tiffanyéknál) című regényével, amely a múlt év végén jelent meg, és még ma is a bestseller-lista kilencedik helyén tartja magát.

Capote a regényben egy Holly Golightly nevű lányról ír, aki a Manhattanon szép sorjában mindent levet magáról — kivéve napszemüvegét — és fősvénynek tart minden férfit, aki szeretőjét ötven dollárnál kisebb összeggel jutalmazza egy-egy találka után. Most megjelent a színen — nem a regényben, hanem a valóságban — egy Golightly nevű nő, akinek csak a keresztnéve más: Bonny, s azt állítja, hogy Capote róla írta a regényt, és ezért 800 000 dollárt követel az írótól meg az Esquire című folyóirattól, amely a regényt folytatásokban megjelentette, no meg a Randon House nevű könyvkiadóvállalattól is. Indokai: rágalmazás és durva beavatkozása maganéletébe.

Bonny Golightly harminckilenc éves, kétszer vált el, maga is írt már regényt, s könyvkereskedése volt Willage-ben. Azt állítja, hogy Capote róla mintázta regényének hősnőjét, az adatokat megfigyelés és közös ismerősei véleménye alapján gyűjtötte egybe. Bonny is, Holly is erős délvidéki hangsúllyal beszél, Bonny is Manhattanban lakott, egy sarokházban, amelynek a földszintjén bár van, és ő is — akárcsak a regénybeli lány — pompásan énekli az amerikai népdalokat, s neki is sok barátja van a színházi emberek és egyéb bohémek között. Macskája is van, és másban is hasonlít Holly Golightly-re. Csak egy dologban nem vállalja a hasonlóságot: „Sohasem volt, soha az életben, leszboszi hajlamú lakótársnőm!”

Capote természetesen tagad. Azt állítja, hogy regényének hősnőjét három élő alakból komponálta, három nő jelleméből szötte egybe, akik közül egy már halott, a másik kettő azonban él, viszont eszük ágában sincs pörölni, kártérítést követelni. Bonny Golightlyről a regényíró így nyilatkozott: „Sohasem ismertem a szóbanforgó hölgyet, még csak nem is láttam. Nevetségesnek tartom, hogy az én Hollynak mondja magát. Úgy tudom, hogy közel jár a negyvenhez és igen termetes asszonyosság. Ez éppen úgy hangzik, mintha Joan Crawford azt mondaná magáról, hogy ő a Lolita.

ÚJ ÍRÓT AVATTAK AMERIKÁBAN

J. D. Salinger neve nálunk teljesen ismeretlen, Arthur Mizener amerikai kritikus, Fitzgerald életrajzírója azonban a *Harper's Magazine* legutóbbi számában megállapítja, hogy az ifjú amerikai értelmiség legkedvesebb írója, annak ellenére, hogy alkotásai nem sorolhatók a szórakoztató irodalom műveihez, s maga az író sem tartozik szerencséskezű alkotók közé, akik élményeiket és megfigyeléseiket könnyűszerrel öntik irodalmi formába. Noha nagyon korán kezdett írni, kevés műve jelent meg. Húsz év alatt alig húsz elbeszélést és egy regényt írt. Népszerűségét annak köszönheti, hogy bátran hatol be a mai amerikai életmód problémáiba. Ez az élet — Mizener szerint — feszültséget jelent, azt a szenvedélyes kívánságot, hogy tapasztalatainkat a magunk módján értsük és magyarázzuk meg, de jelenti azt a szükségletet is, hogy ahhoz a közösséghez tartozunk, amely rendkívül erőlesen kényszeríti fölfogását és értékelését az egyénre. Salinger ezt a feszültséget rögzíti a mindennapi életről festett képeiben, amelyeket egy hétgyermekes ír-zsidó származású amerikai család életén keresztül vetít az olvasó elé. Akárcsak Faulkner, Salinger is lassanként, fokozatosan alakítja ki hőseinek egyéniségét, egyik elbeszéléseben még csak sejtet, a másikban már kevéske adatot is szolgáltat, amivel az előbbi írást kiegészíti és érthetőbbé teszi, s ezt mindaddig folytatja, amíg hősének alakját teljes egészében meg nem világítja. Írás közben a legegyszerűbb eszközöket használja, utánozza az emberek beszédmodorát, viselkedését, és részletesen megrajzolja szokásaikat.

Az alább következő néhány mondatból némi fogalmat nyerhetünk arról, hogyan hoz bennünket Salinger hősei közvetlen közelébe. Egy fiatal lány (Salinger csaknem kizárólag fiatalokról ír) telefonhívást vár:

„Egy zsebfornátumú nő folyóiratban arról olvasott, hogy a szerelem gyönyör, vagy — pokol. Azután kimosta a hajkeféjét és fésűjét. Egy zsírfoltot távolított el festetlen gypajjából szőtt ruhájából. Egy gombot varrt a blúzára. Az állán lévő szemölcsből két újonnan sarjadt szörzsálat tépett ki. S amikor a telefon végre megcsendült a szobában, az ablakpárkányon ült és éppen befejezte bal keze körmeinek lakkozását.”

A NOUVELLE REVUE FRANÇAISE FÉL ÉVSZÁZADA

A *Nouvelle Revue Française* — a legélénkebb francia folyóirat — most ülte meg fennállásának ötvenedik évfordulóját. Az ünnepi szám vezércikkét Jena Schlumberger írta, ugyanaz az ember, aki 1909 februárjában aláírta a lap első számának *Considerations* (Szemlélődések) című vezércikkét. Schlumberger az egyetlen élő tagja annak az öttagú csoportnak, amely ötven évvel ezelőtt kialakította a közös vállalkozás tervét, ezért hát természetes, hogy először is időközben elhunyt barátaihoz szól: Andreas Ruyters-hez, aki miután részt vett a nagy irodalmi vállalkozás megindításában — véglegesen szakított az irodalommal és — mint Rimbaud — Abesszíniába utazott, innen Singapoore-ba, majd Kínába ment. Ezután Marcel Drouint említi, akit annak idején kortársai új Valéryként üdvözöltek, s aki mindig vonakodott attól, hogy megírja eltervezett regényeit, s így csak néhány cikk maradt utána, néhány töredék Goetheről. Gide és Jacques Copeau kerülnek ezután sorra ebben az irodalmi szellemidézésben.

A Nouvelle Revue Française nem az alapítók irányításával érte meg virágkorát, hanem később, a két háború között, azonban — Schlumberger a Szemlélődésekből vett idézetekkel bizonyítja — már a lap alapításakor lefektették azokat az elveket, amelyek a folyóiratot a legszámottevőbb irodalmi lappá avatták. A Nouvelle Revue Française kezdettől fogva két fronton harcolt. Küzdött a múlt és a jövő nélküli úgynevezett bulvár-irodalom és a zsurnalisztikai irodalom ellen, ugyanakkor harcot folytatott az elavult formulákkal körülbástyázott, csak a hagyományt tisztelő frói fölfogások ellen. Schlumberger így fogalmazza meg harcuk lényegét: elvetettük a rögtönzést és támadtuk az élet tagadását. „Nem lehet azt várni egy folyóirattól — írja —, hogy naponta fedezzen föl zseniális alkotásokat, azonban ismernünk kell a fokozatokat, és tudnunk kell, milyen magasságban található meg a lángész.”

A Nouvelle Revue Française azért vált igazán jó folyóirattá, mert „értékmérője nem az egyéni szeszély volt, mértékességének alapjául a legértékesebb művek szolgáltak”.

DÖNITZ ADMIRÁLIS IS MEGÍRTA EMLÉKIRATÁT

A legutóbbi háború annyi sok hadvezére után Karl Dönitz, a hitleri haditengerészet főparancsnoka és röpké ideig Hitler helyettese is megírta emlékiratait. A *Zehn Jahre und zwanzig Tage* (Tíz év és húsz nap) című könyv nagy része a Dönitz szervezte tengeralattjáró-háború jelentéseiből áll, így hát kétségtelenül kiegészíti a második világháború tényeinek eddigi ismereteit. Dönitz azonban kötelességének tartotta, hogy könyvének egyik fejezetében egyéni állásfoglalását is kifejtse s ezzel újabb bizonyítékot szolgáltat annak a klikknek az éretlenségéről, amely éveken át rettegésben tartotta a világot és embermilliókat fosztott meg életétől.

Dönitz azt állítja, hogy 1933-ban határozottan ellensége volt a nemzeti szocializmusnak, és akkor sem volt tudomása az érem másik oldaláról — amikor belépett a pártba. „Az a törekvésem, hogy a tengeralattjáró-háború folytatásához szükséges eszközöket előteremtsem, megkövetelte tőlem, hogy megnyerjem Hitler bizalmát” — írja köntörfalazás nélkül, tehát „hivatástudatával” magyarázza megalkuvó magatartását és tetteit. Csak 1945-ben, amikor a *Stars and Stripes* című amerikai katonai újság egyik száma a kezébe került, s meglátta benne a buchenwaldi haláltáborban készült fényképeket, érzett „mély lelki megrázkódtatást”.

„Azt kérdeztük egymástól — írja önmagáról és a környezetéhez tartozó tisztokról —, hogyan kerülhették el figyelmünket ezek a dolgok.” Közvetlenül ezután magyarázatot is ad: „Hitler főhadiszállásán pusztán katonai jellegű megbeszéléseken vettem részt. Hitler csak akkor hivatott, ha a hatáskörömbe tartozó, tengerészeti ügyekkel foglalkozott. *Egyébként is kizárólag ezek a kérdések érdekelték.*” Később, könyvének egy másik fejezetében — talán bizonyítékul, hogy nincs igazuk azoknak, akik gyengeelméjűnek mondták — kijelenti, hogy 1943 májusa, a tengeralattjáró-háború csődjé után világosan látta, hogy a háború elveszett. „Az ellenség azonban hallani sem akart fegyverszünetről, s emiatt” nem tartotta szükségesnek és hasznosnak, hogy új meggyőződését nyíltan hangoztassa.

A Harmadik Birodalomnak ez a hadvezére sem tudott emberien és politikai érettséggel gondolkozni mindaddig, amíg hatalmon érezte magát. Amikor pedig a körülmények mégis gondolkozásra készítették, nem volt bátorsága beismerni, hogy az eszeveszett hitleri ambíciók bukásra vannak kárhozthatva.

AVE VITA

Az itt közölt tanulmányrészlet az író „Sorsdöntő levelek és írások” című kétszülős könyvéből való. Ezt a részletet olvassák fel a Jugoszláv Kommunista Szövetség negyvenedik érfordulója alkalmából rendezett ünnepek keretében, Zágrebben, a Jugoszláv Akadémián.

JÓZSEF ATTILA ARS-POETIKÁJA

Bori Imre könyvet készít elő a nagy költő ars-poetikájáról, ebből vettük az itt közölt részletet.

BENCZ MIHÁLY VERSEI

A költő nemrég egy verseskötetet adott át a kiadónak, az itt közölt négy vers is abból való.

KARINTHY FRIGYES ÉLETE

Kosztolányi Dezsőné Karintyhy-életrajzának rendelkezésünkre bocsátott kéziratából közöljük az első részt.

BESZÉLGETÉS LATÁK ISTVÁNNAL

Ez a beszélgetés, két neves költőnk, Fehér Ferenc és Laták István beszélgetése az utóbbi munkásságáról, a noviszádi rádióban hangzott el nemrégiben.

TARTALOMMUTATÓ

Sinkó Ervin / Ave vita — — — — —	259
Fehér Ferenc / Versek — — — — —	264
Bori Imre / Vázlat József Attila ars poetikájáról — — —	267
Tomán László / Versek prózában — — — — —	277
Kopeczky László / Leltár — — — — —	279
Szirmai Károly / Elni! — — — — —	283
Petar Popović / Tin Ujević (Tanulmány-vázlat) — — —	286
Tin Ujević / Versek — — — — —	290
Ivan Ivanji / Vidéki kvintett — — — — —	293
Bencz Mihály / Versek — — — — —	304
Kosztolányi Dezsőné / Emlékezés Karinthy Frigyesre — —	307
Urbán János / Bottal a kezében — — — — —	311
Sáfrány Imre / A zöld madár (Dubrovniki vázlatfüzet) —	312
Vígh Rudolf / Versek — — — — —	317
Juhász Géza / Dilettantizmus — — — — —	320
Beszélgetés Laták Istvánnal — — — — —	325
Bori Imre / Dal a szegény halászról — — — — —	330
Tomán László / Művek, nézetek, vélemények — — — —	338
Burány Nándor / Az emberbe vetett hit győzelme — — —	342
KRÓNIKA — — — — —	344
JEGYZETEK — — — — —	350
Ács József illusztrációját a 291,	
Sáfrány Imre illusztrációit a 296, 297, 302, 312, 313, 314, 315 és 316,	
Benes József rajzait a 265, 277, 282, 285, 289, 306, 311, 318, 324 és 337. oldalon közöljük.	

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYOIRAT.
1959. ÁPRILIS. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VALLALAT – SZER-
KESZTŐSEG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICSA 1.
– SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDEN NAP 10–12-IG. – KÉZ-
IRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA – ELŐ
FIZETESI DIJ: EGY ÉVRE 500, FELEVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 50
DINÁR. – KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVISZÁDON.

1111

udomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tár